T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

MEVLÂNA ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

MEVLÂNA VE MEVLEVÎLİK ARAŞTIRMALARI ANA BİLİM DALI

MEVLÂNA VE MEVLEVÎLİK ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

MEVLÂNA VE YUNUS EMRE'NİN AŞK FELSEFELERİNİN MUKAYESESİ (MESNEVÎ VE YUNUS EMRE DİVANI'NDA)

ALİ EMRAH GÖRMEK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ NURGÜL SUCU KÖROĞLU

KONYA – 2019

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Mevlâna Araştırmaları Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	ALİ EMRAH GÖRMEK
	Numarası	147201001007
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Mevlâna ve Mevlevîlik Araştırmaları Mevlâna ve Mevlevîlik Araştırmaları
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒
	Tezin Adı	MEVLÂNA VE YUNUS EMRE'NİN AŞK FELSEFELERİNİN MUKAYESESİ (MESNEVÎ VE YUNUS EMRE DİVANI'NDA)

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

ALİ EMRAH GÖRMEK
Öğrencinin imzası
(İmza)

Alaeddin Keykubat Yerleşkesi Müze Binası (Merkez Kütüphane Arkası) Kat: 1 Selçuklu / KONYA
Telefon: (0 332) 223 08 14 Faks: (0 332) 241 03 45
E-posta: mevlana@selcuk.edu.tr Elektronik Ağ: http://www.mevlana.selcuk.edu.tr

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Mevlâna Araştırmaları Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZET

Öğrencinin		
	Adı Soyadı	ALİ EMRAH GÖRMEK
	Numarası	147201001007
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Mevlâna ve Mevlevîlik Araştırmaları Mevlâna ve Mevlevîlik Araştırmaları
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒
	Tez Danışmanı	DR. ÖĞR. ÜYESİ NURGÜL SUCU KÖROĞLU
	Tezin Adı	MEVLÂNA VE YUNUS EMRE'NİN AŞK FELSEFELERİNİN MUKAYESESİ (MESNEVÎ VE YUNUS EMRE DİVANI'NDA)

Yunus Emre ve Hz. Mevlâna tasavvuf geleneği içerisinde, varlık, yaratılış, âlem, hakikat gibi kavramlara getirdikleri orijinal bakış açılarıyla bugün dahi bir çok fikrî mecranın şekillenmesinde rol oynamaktadırlar. Her ikisinin de saymış olduğumuz tüm bu alanlar içerisinde aşk kavramını ele alışları da çok önemlidir. Zira gerek Yunus Emre'nin gerekse de Hz. Mevlâna'nın aşk kavramını ele alışı ve aşka bakışı, tüm tasavvuf müktesebatını da şekillendiren bir gerçekliktir. Dolayısıyla her iki mutasavvıfın da aşk kavramının ele alınması ve karşılaştırılarak ortaya çıkan sonuçların değerlendirilmesi önemlidir.

Bu çalışma bu gayelerle hareket ederek her iki ismin de eserlerindeki aşka bakışı ele almakta ve bu bakış açılarındaki ilişkiyi, kavramsal bağları ortaya koyarak; tüm tasavvuf geleneğinin en önemli kavramına dönüşen aşkı iki isim üzerinden mukayese etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yunus Emre, Mevlâna, Aşk, Âlem, Varlık

Alaeddin Keykubat Yerleşkesi Müze Binası (Merkez Kütüphane Arkası) Kat: 1 Selçuklu / KONYA
Telefon: (0 332) 223 08 14 Faks: (0 332) 241 03 45
E-posta: mevlana@selcuk.edu.tr Elektronik Ağ: http://www.mevlana.selcuk.edu.tr

ABSTRACT

Öğrencinin		
	Adı Soyadı	ALİ EMRAH GÖRMEK
	Numarası	147201001007
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Mevlâna ve Mevlevîlik Araştırmaları Mevlâna ve Mevlevîlik Araştırmaları
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒
	Tez Danışmanı	DR. ÖĞR. ÜYESİ NURGÜL SUCU KÖROĞLU
	Tezin İngilizce Adı	Comparisons of Mevlâna and Yunus Emre's Philosophies of Love (in Mesnevi and Yunus Emre Divan)

Yunus Emre and Hz. Mevlâna play a role in the shaping of many intellectual politics in the mystic tradition, even with the original perspectives they bring to concepts such as being, creation, realm, truth. It is also very important that both of these areas address the concept of love among all these areas. Because of the need for Yunus Emre and Hz. Mevlâna's approach to love and his view of love is a reality shaping the entire Sufism acquis. Therefore, it is important to evaluate the concept of love in both sufis and to evaluate the results obtained by comparing them.

This study aims to analyze the philosophy of love which turns into the most important concept of the entire mystical tradition by revealing the relationship between these names and the conceptual ties.

Key Words: Yunus Emre, Mevlâna, The Love, Realm, Presence

Alaeddin Keykubat Yerleşkesi Müze Binası (Merkez Kütüphane Arkası) Kat: 1 Selçuklu / KONYA
Telefon: (0 332) 223 08 14 Faks: (0 332) 241 03 45
E-posta: mevlana@selcuk.edu.tr Elektronik Ağ: http://www.mevlana.selcuk.edu.tr

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI ..... İİİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU V

ÖZET ..... Vİİ

ABSTRACT ..... İX

İÇİNDEKİLER ..... Xİ

KISALTMALAR LİSTESİ ..... Xİİİ

ÖN SÖZ XV

GİRİŞ 1

AŞKIN TANIMI VE TEMEL KAVRAMLAR 1

1. KUR'AN-I KERÎM'DE "AŞK"I İŞARET EDEN KAVRAMLAR 2

2. HADİSLERDE "AŞK"I İŞARET EDEN KAVRAMLAR 4

3. TASAVVUFTA "AŞK"I İŞARET EDEN KAVRAMLAR 6

4. AŞKIN MAHİYETİ 8

4.1. AŞKIN ALAMETLERİ 9

4.2. AŞKIN MERTEBELERİ 12

BİRİNCİ BÖLÜM 14

MESNEVÎ-İ ŞERÎF IŞIĞINDA MEVLÂNA'DA AŞK FELSEFESİ 14

1.1. MEVLÂNA'NIN HAYATI 14

1.2. MEVLÂNA'NIN AŞK FELSEFESİ 17

1.2.1. Aşk ve Güzellik İlişkisi 19

1.2.2. Aşkın Kaynağı 22

1.2.3. İlahî Aşk 23

1.2.4. Aşkın Neticesi 26

İKİNCİ BÖLÜM 28

DİVAN IŞIĞINDA YUNUS EMRE'DE AŞK FELSEFESİ 28

2.1. YUNUS EMRE'NİN HAYATI 28

2.2. YUNUS EMRE'NİN AŞK FELSEFESİ 29

2.2.1. Aşkın Kaynağı ve Varlığın Sebebi Olarak Aşk 31

2.2.2. Güzellik ve Aşk İlişkisi 33

2.2.3. Âşık - Maşuk İlişkisi 36

2.2.4. Aşkın Mutlak İyiye Ulaştırması 38

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 40

MEVLÂNA VE YUNUS EMRE'NİN AŞK FELSEFELERİNİN MUKAYESESİ (MESNEVİ VE YUNUS EMRE DİVANI'NDA) 40

3.1. AŞK KAVRAMI VE MAHİYETİNİN MUKAYESESİ 41

3.2. AŞK VE GÜZELLİK İLİŞKİSİNİN MUKAYESESİ 48

3.3. AŞKIN KAYNAĞININ MUKAYESESİ 55

3.4. AŞKTA İLAHÎ MOTİFLERİN MUKAYESESİ 63

3.5. AŞKIN NETİCESİNİN MUKAYESESİ 71

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 77

KAYNAKLAR 80

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e.	aynı eser
a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen metin
a.y.	aynı yer
b.	beyit
bk.	bakınız
c.	cilt
c.c.	celle celâlühu
çev.	Çeviren
Der.	derleyen
Ed.	Editör
Hz.	Hazreti, Hazretleri
mad.	madde
MÜ.	Marmara Üniversitesi
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
Ter.	Tercüme
ts.	tarihsiz
s.	sayfa
sav.	sallallahu aleyhi ve sellem
ss.	sayfalar
SÜMAM	Selçuk Üniversitesi Mevlâna Araştırmaları Merkezi
ts.	tarihsiz
vb.	ve benzeri
vd.	ve diğerleri
vs.	vesaire
Yay. Haz.	Yayına Hazırlayan

ÖN SÖZ

Yunus Emre ve Hz. Mevlâna'nın eserlerinde sık sık karşımıza çıkan aşk kavramı, ilahî yönlere olan atıfları ile tüm varlık, kâinat, evren ve diğer boyutlarda karşılık bulan anlamları ile halen literatürde tartışılmaktadır. Her iki mutasavvıfın aşk kavramlarının karşılaştırılması ve buradan elde edeceğimiz bazı sonuçların yorumlanmasını arzuladığımız bu çalışmada, kavrama dair her iki isim üzerinden dile getirilenlerin ortaya konulması temel gayemiz olmuştur.

Çalışmamızın giriş bölümünde, aşkın tanımı, mahiyeti üzerinde durduk. Aşkın Kur'an'ı Kerim'de, hadislerde ve tasavvufta ele alınış biçimine yer vererek, konumuz için bir zemin oluşturmaya gayret ettik. Hz. Mevlâna ve Yunus Emre'nin hayatlarına ve aşk felsefelerine değinmeye, bu sayede her iki ismin aşk felsefelerini kıyaslamamız için öncesinde kavrama ilişkin bir fikir ortaya koymaya çalıştık. Çalışmamızın birinci bölümünde Mevlâna'nın hayatı ile Mesnevî-i Şerîf'e göre aşk, ikinci bölümünde ise Yunus Emre'nin hayatı ve Divanı'na göre aşkı ele aldık. Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise, aşkın mahiyetinin mukayesesini, aşk ve güzellik ilişkisinin mukayesesini, aşkın kaynağının mukayesesini ve aşkın neticesinin mukayesesini ortaya koyarak, çalışmamız için gaye edindiğimiz sonuçları ortaya koymaya çalıştık. Bu amaçla hem Mesnevî-i Şerîf hem de Yunus Emre Divanı'ndaki aşk beyitlerini tarayarak, titizlikle ele aldık. Elbette her çalışmada olduğu gibi bu çalışmamızda da bazı sınırlar ve güçlüklerle karşılaştık. Yine tüm bu kavramların ele alınırken her iki ismin de kozmolojisinin dışına çıkan tarafları olabildiğince konumuz çerçevesinde tutmaya gayret ettik.

Tezimiz boyunca bilgisine müracaat ettiğimiz tüm isimlere ayrı ayrı teşekkür etmeyi bir borç biliriz. Yine çalışma süresince deneyimine ve bilgisine başvurduğumuz başta danışman hocamız Dr. Öğr. Üyesi Nurgül SUCU KÖROĞLU'na ve tüm bölüm hocalarımıza da şükranlarımızı sunarız. Çalışmanın literatürümüze mütevazı bir katkı sunması, konu özelindeki diğer çalışmalara da kaynaklık teşkil etmesi en büyük arzumuz ve gayemizdir.

Ali Emrah GÖRMEK

Konya - 2019

GİRİŞ
AŞKIN TANIMI VE TEMEL KAVRAMLAR

Aşırı tutku ve istek gibi anlamlara gelen aşk, binlerce eserin, yazının ve şiirin konusu olmuş ayrıca metaforik manada bir çok atfın da temelinde yer alarak, insanlık tarihi boyunca her daim canlı bir kavram olma niteliğini sürdürmüştür. Bu hâli ile aşk üzerine yazılan çoğu eserin hem beşerî hem de ilahî göndermelerinin olması, aşkın bir çok tahlil ve çalışmanın da başat öznesi olmasına neden olmuştur.

Bakıldığı zaman sözlük anlamı ile "şiddetli sevgi, gönül verme, candan sevme, tutkunluk"[1] manasına gelen aşkın, ele alacağımız Mevlâna ve Yunus Emre özelinde çok daha farklı bir konuma oturduğu görülmektedir. Bu konumu belirlemeden önce dini bağlamı ile vurgusu bulunan aşkın bizim dile getireceğimiz manasının tespiti önemlidir. Fakat yine de temel anlamlara bakmak gerekmektedir.

Sözlüklerde aşk kelimesinin s*armaşıkla* yakından ilişkisi görülmektedir. Sarmaşık ise kelime kökü olan "aşeka"dan türemiştir. Aşk da tıpkı sarmaşık misali sevgiliyi kuşatması, onun besininden yani canından ve ruhundan istifade ederek sevgiliyi zayıflatıp kurutması yönünden sarmaşık ile benzerlik arz etmektedir. Ayrıca hem tatlı hem ekşi olan bir çeşit meyveye de "uşuk" denerek aşkın hem sevgiliyle muhabbet sonucu yaşanan mutluluk sarhoşluğu, hem de ayrılık sonucu yaşanan hoşnutsuzluğu ifadesiyle benzerlik göstermektedir.[2]

Görüleceği üzere genellikle aşk beşerî yönü ile alınmaktadır. Dolayısıyla aşağıdaki başlıklarda ilkin Kur'an, hadisler ve tasavvuf bağlamında ele alacağımız aşkın kısaca bu çerçevedeki diğer anlamlarına da bakmak gerekmektedir.

Aşk kişinin aklıyla düşünüp değerlendirmesinden ziyade, duygularına hitap eden bir mesele olması hasebiyle, kişinin duygusal manada en güçlü olduğu yönün "ilahî" bir noktaya vurgusu; kişinin esasen daha ontolojik manada sarmallandığı bir noktaya işaret eder ki bu da aşkın kişide mündemiç olduğu değerlendirmesini yapmamızı mümkün kılar. Yani aşk, hâlî ve hissîdir. Aşkın çoğu zaman kişinin elinde

[1] Bkz: D. Mehmet Doğan, "*Aşk*", Doğan Büyük Türkçe Sözlük, Ankara. 2013, s. 106.
[2] Süleyman Uludağ, "*Aşk*", TDV İslam Ansiklopedisi, C. IV, İstanbul, 1991, s. 11.

olmadan meydana geliyor oluşu aslında dini manada bunun daha ziyade "bile isteye" bir şekle büründüğünü de karşımıza çıkarmaktadır.

Örneğin tasavvuf denilince aşk-ı hakikinin anlaşılması yani hakikate duyulan aşkın vurgulanışı doğrudan Allahü Teâlâ'ya olan sevgiyi karşımıza çıkarmaktadır. Zira dünyevî manada tüm yaratılmışlara duyulan sevginin gel geç bir hâlde oluşu, bunun ötelenerek yerine gerçek olanın kondurulması ile anlamlı olabilir. O aşk da en hakikinin sevgisi olan ve bu kavramı da insanlara celp eden Cenabıhak sevgisi olarak karşımıza çıkarak, tüm tasavvufi ve ilahî metinlerin özünde yer almıştır. Bizim, bu açıklamalardan sonra Kur'an, hadisler ve tasavvufta aşkın ele alınışına göz atmamız yerinde olacaktır.

1. Kur'an-ı Kerîm'de "Aşk"ı İşaret Eden Kavramlar

Aşkın sözlükte; aşırı sevgi, bağlılık duygusu olarak ifade edildiğini dile getirmiştik. Aşk, bakıldığı zaman etimolojik olarak Farsça bir kelimedir. Günümüzde daha çok karşı cinsler arası duyguları ifade etmek için kullanılan aşkın, Kur'an'da çok daha farklı bir biçimde ifade olunduğu görülmektedir.

Esasen Kur'an'da aşk kavramı doğrudan geçmemektedir. Kuran'da tüm sevgiler için "*Hubb*" sevme kelimesi kullanılır. Kuran'da Allahü Teâlâ sevgisi, anne, baba sevgisi, mal sevgisi, dünya sevgisi, hatta karşı cinsler arasındaki sevgi için de Hubb kelimesi kullanılır. Kur'an'da geçen *alaka, ğaram, hanan, heva, hüllet, sababe, şegaf, vudd* gibi "sevgi" anlamına gelen bütün bu kelimeleri "sevgi" semantik/kavram alanında toplayan ve Ha-Be-Be kökünün de bir türevi olan hubb kelimesi, Kur'an'da "sevgi" kavramının anahtar kelimesidir.

Hubb, bir şeyin çok istenmek suretiyle ona bağlanıldığı ve bu bağlılığın gönülde yer ederek her türlü şart altında devamlı olarak kaldığı hiçbir şekilde gönülden çıkmadığı bir duygudur. "Hubb", bir devenin çöktüğü yerden bir yere gidemeyip orada kalması gibi kulun kalbine işleyen sevgidir.[3] Hubb, sevene canlılık ve hayat bahşederek seveni sevgiliye bağlayan güçlü ve soyut bir bağdır. Bu soyut bağın vurgusunu dile getirmek için Kur'an siyakında "hubb" kelimesinin "ha-be-be" köküne

[3] https://ilahiyatdersnotlari.wordpress.com/2012/06/16/tefsir-tum-uniteler Erişim: 01.02.2019.

ve türevlerine bakıldığı zaman tane, tohum[4], sevgi ve muhabbet[5], bir şeye olan bağlılık[6] gibi anlamlar içerdiği görülmektedir.

Ayrıca Kur'an'da sevgiye olan atıflar çok fazladır. Esasında bu atıflar, dolaylı olarak sevginin kapsadığı tüm alanları da imlemektedir. Örneğin "iyilik yapanlar, "adil olanlar", "temizlenenler" gibi kavramlar Allahü Teâlâ'nın sevdiği fiillere işaretler olarak karşımıza çıkmaktadır.

"Ha-Be-Be" kökünde bulunan "bağlılık" anlamı Kur'an'da üç ana başlık altında toplanabilir:

1. "Bir davaya bağlı olmak" anlamında "Hubb"[7]

2. "Bir şeyden hoşlanmak suretiyle ona tutku derecesinde bağlanmak" anlamında "Hubb"[8]

3. "Tercih edilen, beğenilen, benimsenen bir şeye bağlılık" anlamında "Hubb"[9]

Görüleceği üzere Kur'an'da geçen "bağlılık" fiili esasen bu tez boyunca dile getireceğimiz Mevlâna ve Yunus Emre felsefelerinin de ortak noktasını oluşturmaktadır. Bu bağlanma biçimi kişinin Cenabıhak ile olan münasebetini geliştiren, çoğaltan ve bir yol hâline getiren bağlanmadır. Bu yolun formları ve görünümleri de bu bağlılığın katmanları adedince çeşitlenmektedir.

Kadın, çocuk, altın, ekin ve hayvan sevgisi için de "Hubb" kavramı kullanılmakta ve yine Bakara suresinin 165. Ayetinde Allahü Teâlâ sevgisi için "Hubb" kavramı zikredilmektedir. Yine Kur'an'da Yusuf kıssasında dile getirilen Züleyha'nın kendini nefsinin isteklerine uymaya ve Yusuf'a zulmetmeye sürükleyen sevgisi de hiçbir şekilde kutsanmamış hatta kınanmıştır. Burada karşımıza çıkan sonuç ise "bağlanma" biçimlerinin olumlu ve olumsuz yönlerinin olduğudur. Bu işaretler tasavvufun çizgisinde aşkın tanımına ve anlamına yapılan vurgularda da sıklıkla işlenmekte ve nasıl olup nasıl olmaması gerektiğine dair müelliflerce bir alan çizilerek, bunların muhatapları için de bir yol yordam hüviyetine dönüşmektedir.

---

[4] Bakara 2/261; En'am 6/59 95.
[5] Taha 20/39.
[6] Tevbe 9/23; Nahl 16/107.
[7] Örnek olarak; Al-i İmran 3/31; Maide 5/54.
[8] Örnek olarak; Al-i İmran 3/14.
[9] Cihad İslam Yılmaz, "*Tefsir Ders Notları*", https://www.academia.edu/21620177/Tefsir_Ders_Notlar%C4%B1, Erişim: 01.02.2019.

Tüm bunları değerlendirdiğimizde esasen aşkın, zatla ilgili tüm hâlleri meydana koyarak, kişide mevcutta var olan "adem" unsurundan azade, vücut unsurunun ardındaki gerçekleri fark ettirdiği görülmektedir.[10] Yani kişinin, cismani olandan ilahî olana yönelimine dair atıflardır. Dolayısıyla Kur'an'da doğrudan olmasa da dolaylı olarak ifade edilen bu bağlanma ve sevginin boyutu her şeyden evvel beşeri değildir.

Kur'an'da geçen aşk yani sevgi ve bağlanma noktasındaki anlamlara bu şekilde kabaca değindikten sonra konumuzun bağlamı itibariyle hadislerde ve tasavvufta geçen aşk kavramına da bakmak yerinde olacaktır.

2. Hadislerde "Aşk"ı İşaret Eden Kavramlar

Hadislerin, yani Hz. Peygamber'e ait sözlerin tüm içtimai meselelerde olduğu gibi sevgi ve bağlanma gibi meseleler ile ilgili söylem, tutum, davranış ve tavırlara dair neler içerdiği çokça önemlidir. Denilebilir ki çoğu hadislerde sevgi, bağlanma ya da Allahü Teâlâ yolunda övülecek iyi fiillerin dile getirilişi Kur'anî çerçevede olmaktadır. Bizim için önemli olan peygamberimizin bu konularla ilgili yorumlarının, açıklamalarının, uygulamalarının ve örnekliğinin müşahhaslığıdır.

Sünnet ve hadislerdeki sevgi, hangi alanla ilgili olursa olsun, istenilenin Cenabıhak için olması ve o sevgide Allahü Teâlâ'nın hoşnutluğunun aranmasıdır. Sevgi ile ilgili rivayetlerin birçoğunda peygamberin buna işaret ettiğini bariz şekilde görmekteyiz. İmanın olgunlaşması ve belli bir düzeye ulaştıktan sonra kemale ulaşarak müminin salih insan olması için bu türden sevgi önemlidir.

Kur'an ve hadislerde sevgi denilince akla ilk gelen sevgi, Allahü Teâlâ sevgisi, hemen peşinden ise peygamber sevgisi gelir. Kitap ve Sünnet merkezli bir okuma veya araştırma bu gerçeğin tartışmasız oluşunu ortaya koyar. Bütün sevgilerin temelini bu iki sevginin teşkil ettiği, İslam alimlerince de ittifakla kabul edilir. Başka her türlü sevginin meşruiyeti de bu ikisine göre bir değer ifade eder. Sevgi, kalbin sevilene meyli olduğu için, Allahü Teâlâ için kullanılmasının doğru olup olmayacağı da tartışma konusu edilmiştir.[11]

---

[10] Mehmet Necmettin Bardakçı, *Tasavvuf*, Fak. Yay., Isparta, 2000, s. 99.

[11] Raşit Küçük, "*Sünnet ve Hadislerde Sevgi"*, İslam'da Sevgi Temelinde Beşerî Münasebetler – Tartışmalı İlmî Toplantı-, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2010, s. 229.

Nitekim Peygamberimiz de hadislerinde çok açıklıkla, Cenabıhak sevgisinden şöyle söz etmiştir: "*Sizden biriniz, Allah ve Resulü kendisine bu ikisi dışındaki her şeyden daha sevimli olmadıkça gerçek anlamda iman etmiş olmaz*".[12] Bakıldığı zaman Peygambere göre sevgi hangi alanla ilgili olursa olsun makbul sayılanın, Allah (c.c.) için olması ve o sevgide Allah'ın (c.c.) hoşnutluğunun aranmasıdır. Sevgi ile ilgili rivayetlerin birçoğunda bunu açıkça görürüz. İmanın kemale ermesi, müminin mükemmel olabilmesi için de yukarıda sayılanların önemli bir şart oluşu sünnet ve hadis metinlerinde çok net olarak görülmektedir.[13]

Kur'an ve sünnetin esasen çerçevesini çizdiği sevgi boyutu, tüm bu alanlardan yayılarak beşerde yani insanda da çok farklı karşılıklar bularak Cenabıhakk'ın hoşnutluğunun kazanılması noktasında önemli referanslar olmuştur. Zira, Kur'an ve hadisler ışığında aydınlatılan sevgi yolunda da ancak bu şekilde yürünebilir. Peygamberin hadislerinde ifade ettiği bu sevgi yolu da Kur'an'da işaret edilenlerden farklı değildir.

Bakıldığı zaman yine Peygamber'in Allahü Teâlâ'nın sevdiği kullarının özelliklerine dair işaretler vermesi ve bunu hadislerinde dile getirişi, zikrettiğimiz yola dair önemli hususlardandır. Örneğin Allah'a (c.c.) yakın olmanın en kestirme yolu, farzları ve ibadetleri yerine getirmekle olur. Zira Peygamber şöyle buyurmaktadır: "*Kul, nafile ibadetleri yapmakla Allah' a daha da yaklaşır, Neticede Allah o kulu sever ve sevdiği kulun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olur. Bir şey isterse ona verir; Allah'a sığınırsa onu korur*".[14]

Hem Kur'an hem de hadisler bağlamında dile getirdiğimiz sevgiyi yani daha üst kavramı ile aşkı, tasavvuf özelinde mütefekkirlerin yorumlayışı da yine bu bahsi geçen sınırlar çerçevesinde ve ilahî olana dönüktür. Bu bağlamda, tasavvufta aşk kavramlarına bakmak yerinde olacaktır. Zira tüm bu ilahî referansların boyutları, tasavvuf ile birlikte adeta beşeriyete tüm yönleri ile yansımıştır.

[12] Buhari, İman, 9, 14; Müslim, İman ,66-67.
[13] Bkz: Raşit Küçük; *age*., s. 233.
[14] Buhari, Rikak, 38.

3. Tasavvufta "Aşk"ı İşaret Eden Kavramlar

Aşk, tasavvufun önemli kavramlarından birisidir. İlk başlarda sadece insanlar arasındaki ilişkiye işaret eden aşk kavramı, daha sonra mutasavvıflar tarafından Allahü Teâlâ ile insan arasındaki sevgi için de kullanılmaya başlanmıştır. İnsanı Cenabıhakk'a ulaştıran yolların en kısa olanı, pek çok sûfîye göre muhabbet, aşk ve cezbe tarîkidir. Bu sebeple tasavvufta aşk ve benzeri muhtevaya sahip kavramlara büyük önem atfedilmiş ve birden çok eserde bu konu sıklıkla dile getirilmiştir.

Tasavvufî anlamda başlangıçta Allahü Teâlâ ile kulları arasındaki karşılıklı sevgiyi ifade eden bu kavram, zamanla içinde mutlak hakikate, mutlak güzele ve güzelliğe ve mutlak varlığın bizzat kendisine yani ilahî olana atıfları ile bunların tamamına referans olmuştur. Bu bağlamda söz konusu mesele, karşılıklı sevgiye işaret eden basit insanî bir durumdan, üzerine sistemli bir varlık fikri inşâ edilme safhasına, ardından muhabbetin ilâhî aşka dönüşme ve kendisine İslam düşüncesinde yer bulma çabasına doğru seyreden uzun bir sürece işaret etmektedir.[15]

Tasavvufî eserlerde sekiz çeşit sevgiden bahsedilmektedir. Sevginin bu dereceleri şunlardır:

a- *Meveddet*: Sevgi sebebiyle kalbin özlem içinde bulunması;

b- *Hevâ*: Sürekli olarak salike gözyaşı döktüren sevda;

c- *Hillet:* Sevgilinin sevgisiyle sermest olmak, tam dostluk;

d- *Muhabbet*: Kötü huylardan arınma ve güzel huylarla donanma suretiyle sevgiliye layık olmak ve yaklaşmak;

e- *Şegaf:* Kalbi parçalayan ve yakan ateşli sevgi;

f- *Hüyam:* Sevdalıyı çıldırtan sevgi, sevgi çılgınlığı, çılgınca sevme, sevgilinin kulu, kölesi olma;

g- *Valeh*: Dostun ve yârin güzelliğini seyrederken sevgi şarabıyla kendinden geçme. Sevgi şarabını kana kana içme;

h- *Aşk*: Sevenin sevgilisinde kendisini yok etmesi, âşıkın yok, sadece maşukun var olması, her şeyin ondan ibaret olma hâli.[16]

---

[15] Halil Baltacı, "*Aşkın Kazandığı Tasavvufî Muhteva: Ahmed Gazzâlî, Baklî ve Irâkî Çizgisi"*, Tasavvuf Dergisi, S. 34, 2014, s. 24.

[16] Süleyman Uludağ, *age*., s. 58.

Yine İslam düşünce geleneği ve tasavvuf içerisinde aşk ile aynı manayı ifade eden diğer kelimeler ise; *hub, alâkâ, sabve, arak, lehf, hanin, ıstikane, tebale, lev'a, futûn, cunûn, lemem, habl, resis, daun, muhamir, vüdd, hulle, hilm, ğarâm, huyam, tedlih, veleh* ve *taabbüd'*dür.[17] Tüm kavramlar, farklı metinlerde farklı konular özelinde karşımıza çıkmakta ve nihayetinde aşkın çok çeşitli hâllerini ve durumlarını karşılamak noktasında kullanılmaktadır.

Tasavvufun teşekkül ettiği dönemlerde eser yazan sûfîler, "*aşk*" kavramı yerine daha çok "muhabbet" kelimesini kullanmayı tercih etmişlerdir. Allahü Teâlâ ile kul arasında bir aşktan bahsetmenin mümkün olamayacağı inancı sebebiyle tasavvuf müntesipleri ve müellifleri bu kelimeyi kullanmaktan imtina etmişlerdir. Fakat zaman içerisinde Cenabıhak ve kul münasebetinin anlatımı üzerine aşkın bazı fikir ve tartışmalarla gündeme geldiği görülerek, ilahî aşkın yeryüzüne yansımasının anlatımı sırasında bu kavram zikredilecektir.

Tasavvufun aşk arayışı esasen Allahü Teâlâ'ya yaklaşma yollarının da arayışıdır. Aşk bir nevi varlığın mayasıdır. Aşkın en üst kademesi olan Cenabıhak sevgisi, Allahü Teâlâ'ya duyulan aşkın bir görünümüdür. İnsan beşer olarak kendi gibi faniye duyulan aşkta kararlı, vefalı ve de sadık ise bu geçici aşk onu eninde sonunda gerçek sevgiye, ilahî aşka götürecektir. İnsan, aşkı ya mecazi ya da hakîkî manasıyla ele almaktadır. Mecazî aşk, fanilere bağlanmaktır. Hakiki aşk ise, O'nu sevmektir. Mecazî aşk bazen hakîkî aşka da vesile olmaktadır.[18]

Sadece tasavvuf özelinde değil, İslam düşünce geleneğinde de İslam filozofları, aşk hakkındaki değerlendirmelerinde hep bir ilahî yöne vurguda bulunmuşlardır. Bu ilahî yön, aşkın tasavvuftaki kavramı ile benzerlik göstermektedir.

Örneğin dinî ve felsefî çalışmaları ile bilinen *İhvan-ı Safa*'nın (takriben X. yy.), "*Resail*" adlı ansiklopedilerinde, konuya açıklık getirilmiş, aşk bir fazilet, Cenabıhakk'ın bir emaneti, hediyesi olarak görülmüştür. Sevgi ve aşk arasındaki farka dikkat çekerek, sevginin kademelerinden ve çeşitlerinden söz etmişlerdir. Aşkta,

[17] İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye, *Aşıklar Kitabı*, Çev: Feyzullah Demirkıran, Savaş Kocabaş, Şule Yay., İstanbul, 2002, s. 23.
[18] Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016, s. 203.

cismani aşktan ilahî aşka geçiş süreci anlatılmış, kişinin nefsani arzularıyla manevi arzuları ayırt edilebilirse, ruhun yaratıcısını arayacağından bahsetmişlerdir.[19]

Toparlarsak, Kur'an ve hadis zemininde ilahî manası ile beşerin karşısına çıkan sevgi, aşk ve kelime kökeni ile "hubb", esasen tasavvufun da merkezini oluşturmaktadır. Aşkın bazı alametleri ve mertebeleri bulunmaktadır. Tezimizin şimdiki başlığında aşkı bu açıdan ele almaya çalışacağız.

4. Aşkın Mahiyeti

Aşk, felsefî manada ahlâk çerçevesi içerisindedir. Bu durum İslam felsefesi içerisinde de görülür. Akıl, nefis ve cisim gibi görüşlerden âlemin ve ideal (kâmil) insanın ahlâk irdelemesi bu bağlamda yapılmıştır. Tasavvufta ise aşkın mahiyeti, yani tam olarak neye tekabül ettiği önemlidir. Dolayısıyla onun iç yüzünün anlaşılması ancak bazı alametler ile mümkün olabilir.

Tasavvuf bağlamında Cenabıhak, ilk seven ve aynı zamanda ilk sevgili olunması (sevilen) gerekendir. Zira en tepede yani en yüksek derecedeki aşk ve güzellik O'na ait ve O'nda mevcuttur. Allahü Teâlâ nasıl ki akıl-âkıl-mâkul silsilesinde ise, aşk-âşık- maşuk silsilesinde de aynı konumdadır. Cenabıhak'ta seven ve sevilen aynîlik içerir, beğenen ve beğenilen de aynıdır. O, ilk ve tek maşuktur. Allahü Teâlâ, bu özellikleriyle sevinç ve mutluluğun kaynağı, aynı zamanda aşkın en doruğunda olanıdır. Bu sebeple Cenabıhak kendi özüne aşk eylemiyle döner. Bunu insanın aşkında da görebilmek gayet mümkün ve doğaldır. Zira, aşk insanı önce kendi özüne, sonra yaratanın yani Bir'in özüne döndürür.[20]

Aşkın kaynağı, ruhta var olan iyi, güzel ve doğruya yönelişte gizlidir. Çünkü tüm iyi ve güzeller doğadadır ve doğa da Allah'ın (c.c.) taşmasından mevcuttur. Yani ilahî bir iyi ve güzel arayışının insanın özünde olması aslında Allah'ın (c.c.), en iyi, en güzellerinin ilahî bir alanda, tabiatta kendini göstermesinden kaynaklanmaktadır.[21]

Hem bu alametlerin ne olduğuna hem de aşk mertebelerinin ne şekilde sıralandığına bakmak, ele alacağımız konu noktasında önemlidir. Zira, İslam düşünce

---

[19] A. Krich, *Aşkın Anatomisi*, Çev: Mehmet Harmancı, Say Yay., İstanbul, 2005, s. 82; A. Galip Gezgin, *age*., s. 45.
[20] Yaşar Aydınlı, *Farabi'de Tanrı- İnsan İlişkisi*, İz Yay., İstanbul, 2000, s. 45.
[21] Bkz: Cevdet Kılıç, Hilal Arslan, "*İslam Düşüncesinde Aşk Metafiziği*", e-Journal of New World Sciences Academy Social Sciences, 2, (4), C0022, 2007, s. 324.

ve tasavvuf geleneği içerisinde Farabi, İbn-i Arabi, Hallac, Bayezid-i Bistami ya da Gazzali gibi isimlerin çok genişçe bir literatürü kapsayan aşk ve sevgi yorumları bulunmaktadır. Bizim konumuz gereği kısaca değindiğimiz bu mahiyetlerin ne şekilde ortaya çıktığı ve mertebelerinin ne şekilde sıralandığı Yunus Emre ve Mevlâna özelindeki aşk bahsinin zeminine bir temel olması bakımdan önemlidir.

4.1. Aşkın Alametleri

İslam muhakkikleri ve bilginleri daima aşk yerine "muhabbeti" esas almışlardır. Aşk kelimesinin dinî bir terim olarak kullanılmasını câiz gören sûfîlerin bu düşüncelerini temellendirdikleri bazı âyet ve hadisleri aslında yukardaki başlıklarda da telaffuz etmeye çalışmıştık. Aşkın alametleri ise yine en temelde dinî referanslarla belirir ve tüm tasavvuf terminolojisine de o şekilde aktarılır.

Sufilere göre, "*İman edenler Allah'ı daha şiddetle severler*"[22] ayetindeki "şiddetli sevgi"den maksat aşktır. Diğer bir ayette de[23] müminlerin Allah'ı (c.c.) her şeyden çok sevmeleri gerektiği belirtilmiştir. Hz. Peygamber Hz. Ömer'e, "*Ben sana herkesten daha sevimli olmadıkça iman etmiş olamazsın*" buyurmuşlardır.[24] Tüm bunları bir araya getirince, mutasavvıflar; bu mânaya gelen âyet ve hadislerden, Allah'a (c.c.) ve Resulüne âşık olmanın lüzumu ve mânasını çıkarmışlardır.[25]

Tüm tasavvuf literatürü boyunca dile gelen durum her âşık olanın kendine ve mevcudiyetine münasip ve müsait olanı bularak ona meyil gösterdiğidir. Kişilerin birbiri arasında münasipliği seçmeleri için bazı nedenler vardır. Bu nedenlerin biri, yaratılıştan, fıtrattan gelen bir uygunluktur. Nitekim Hz. Muhammed (s.a.v.) bu konuda şöyle buyurmaktadır: "*Ruhlar toplanmış ordular gibidir. Orda tanışan ruhlar kaynaşır. Tanışmayanlar zıtlaşırlar*."[26]

Hadis-i şerife bakıldığı zaman, sevginin en başta kalbî manada ve orada vücuda geldiği görülmektedir. Âşıkların sevginin çekim gücüne göre, zaman içerisinde

---

[22] (Bakara; 2/165).
[23] (Tevbe; 9/24).
[24] (Buhârî, "İmân", 8-9; Müslim, "İmân", 67-70).
[25] Süleyman Uludağ, *agm.*, s. 12.
[26] Ahmed b. Hanbel, Müsned'dinde Hz. Aişe'den nakleder; Bkz: İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye, *age.*, s. 78.

birbirlerine benzer hâlleri görmeye ve yaşamaya başladıkları görülür. Neticede de ileri boyuta varan sevgi, ilişki kuranlar arasında duyguların hissedilmesine kadar ilerler.

Bu açıklamalar ışığında denilebilir ki aşkın alametlerinin görünmesi için en temelde imanî bir görünümünün yansıması olmalıdır. Yani kişinin kendisini âşık olarak görebilmesi için bu imanî yolda çaba sarf ediyor olması gerekmektedir.

Mevlâna'ya göre dünya konusunda aktif olan akıl, ilahî manada hiçbir işe yaramaz. Dost aşkında aklı kurban etmek lazımdır. Aşk konusunu ele alan mutasavvıflar akılla aşkı karşılaştırır ve aşkın akıldan üstün olduğunu ispatlamaya çalışırlar.[27] Yine bu durumu Mevlâna, *Divan-ı Kebir*'de şöyle dile getirmektedir:

"Aşka dair iki - üç söz duy benden; gerçi aşka dair bahse girişmeme mecalim de yok amma gene dinle.

Önce şunu bil ki aşkın ne önü vardır, ne sonu; nereye bakarsan bak, ordan münezzehtir aşk."[28]

Esasen Mevlâna; bu sözleri ile bir nevi aşkın, Cenabıhakk'ın sıfatlarından olduğunu da dolaylı olarak dile getirir. Aşk ile dolan kimsenin Hak nuruyla ödüllendirileceğini müjdeleyen beyitler aynı zamanda mecazi aşkın mahiyetini az ve öz bir şekilde anlatır. İlahî aşkı gerçek anlamda tecrübe eden kulların "kâmil insan" adıyla nitelendirilmesine de bakarsak aşkın ne yüce bir duygu, fakat bir o kadar da zor olduğunu görürüz. Eğer hakkaniyetli bir şekilde kıymeti anlaşılırsa, insanı faziletli ve erdemli kılacak olan aşk, mahiyeti icabı da esasen çok da tehlikelidir, insanı aşacak durumları da beraberinde taşır.

Yunus Emre'ye baktığımızda ise âşık tanımının içerisinde yine aşkın alametine bir vurgu görülür. Yunus Emre, *Divan*'dan şöyle seslenmektedir:

"*Âşık mıdur ol ma'şûk içün virmeye cânı*
'Âkil midür ol dünyeyile isteye anı"[29]

Yunus da yine mahiyet bakımından aşkı tarif ederken ortaya şunu koyar: Akıl ve aşk ayrımı. Aslında aşkın alametlerinden biri de yine aklî tarafından ziyade kalbî

[27] Süleyman Uludağ, *age*., s. 14.
[28] Mevlâna, *Divan-ı Kebir*, Haz: Abdülbâki Gölpınarlı, c. 2, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1992, s. 307.
[29] Yunus Emre, *Yûnus Emre Dîvânı*, Haz: Mustafa Tatcı, Kültür Bakanlığı Yay (E-Kitap; ISBN 978-975-17-3342-9)., s. 291.

yönünün olmasıdır. Dolayısıyla hem Mevlanâ'da hem de Yunus'da aşkın alametleri, şekillenirken vardığı neticeler aynıdır.

Hem İslam geleneği ve düşüncesi dairesinde hem de tasavvufta dile getirilen aşka dair tüm bu görünümler, gelenek müktesebatı içerisinde şeklen farklılıklar gösterse de özde aynıdır. Yani kişinin âşık olma hâllerinin göstergeleri olarak en başta ilahî olana duyulan özlem gelmektedir. Bu özlem kişiyi şevklendirir ve nihayetinde onu coşturur. Bu hâle bürünen sûfi de maddi hazlarını terk etmeye başlar.

İlahî aşkla yanıp tutuşan kişi bunun için zikir ayinlerine katılır, aşka duyduğu özlemi doğrudan ya da dolaylı olarak dile getirir. Kişiden görülen tüm bu alametler onun aşkın mertebeleri esnasında zaman zaman yükselen, şiddetlenen ve nihayetinde o kişiyi içinde eriten bir hâle dönüşür. Bu alametlerin başlangıcı ile artık aşkın mertebelerini yaşamaya başlayan sûfi, ilahî aşk yolunun en önemli basamağındadır.

Gazzalî, Allah'a (c.c.) karşı kuvvetli sevginin O'nu tanımak ve çokça ibadet etmekten kaynaklandığını savunmuştur. Bu konuda iki sebep öne sürerek, kalbin boş bir bardağa benzediğini ve buna ancak su doldurulabileceğini, su çıkmadan sirkenin bardağa dolamayacağını belirtmiştir. Çünkü Cenabıhak ayette, "*Allah insanın içine iki kalp koymamıştır*"[30] buyurarak, her tür sevginin Allah'a (c.c.) duyulan aşk olduğu açıklamasını yapmıştır. İkinci sebep ise, Cenabıhakk'ı bilmenin kalbi ve aklı kaplaması ile büyük bir hayranlık duyan insanın, bilginin artma derecesiyle birlikte sevgide de aşırılığa, yani aşka ulaşmasıdır.[31]

Aşkın yine alametlerinden biri de kişide şiddetli bir şekilde zuhur edince, yani aslında maşuğa ulaşılınca kişinin kendisinin de ötesinde bir yere varmasıdır. Kişinin kendi varlığını unutmasıdır.

Peki bu şekilde zuhur eden alametler, hangi mertebelere haizdir? Bu sorunun cevabı da yine hem Yunus Emre hem de Mevlâna özelinde aktardığımız aşkın zeminini belirlemek adına önemlidir. Bu noktada aşkın mertebelerine bakmak yerinde olacaktır.

[30] Ahzap; 33/4.
[31] Gazzali, *Kimya-ı Saadet*, Çev: Abdurrahman Aydın, Aydın Yay. İstanbul, ts., ss. 871-872.

4.2. Aşkın Mertebeleri

Tasavvufta ilahî aşka uzanma sürecinde aşkın bir takım mertebeleri bulunmaktadır. Bu mertebeler en temelden başlayarak en yükseğe doğru çıkarken kişinin sadece sevgi bağlamında duygusal yönünü değil ayrıca onun kâmil insan olma sürecine de katkı sunar.

Aşkın mertebelerinin öncesinde sevgi çeşitlerine de değinmek gerekmektedir. Zira sevgi, aşk ve sevgili arasındaki süreçte irtibatın en temel duygusu ve muhtevasıdır. Bu nedenle sevginin içeriği önemlidir. Sevgi çeşidine bağlı olarak âşık olunanın görünümü de belirlenir. Sevgi çeşitleri ise; *tabii sevgi, ruhani sevgi* ve *ilahî sevgi* olmak üzere üç çeşittir.

Tabii yani doğal sevgide; aşk, surette yani vücut hâli üzerine yaşanmaktadır. Dolayısıyla daha çok beşerî yönü ağırdır. Ruhani sevgide ise aşığın hem kendisi hem de sevgilisi için âşık olması durumu vardır. Aslında beşerî sevgi ve ilahî sevgi arasında bu sevgi durumu bulunur. İlahî sevgi; Allahü Teâlâ'yı ve O'nun yarattıklarını sevmektir. Dolayısıyla bu üç sevgi çeşidinin en üstün olanı ilahî sevgidir.

Aşkın mertebeleri ise daha çok ilahî sevgi sürecinde tezahür eder. Bu sevgi türünde aşkın birinci derecesi "*meveddet"*tir. Meveddet, sözlük anlamı itibariyle sevgi ve muhabbet duymak anlamına gelmektedir. Tasavvuf yolunda ilahî aşka varacak sürecin başlangıcı olan bu mertebede kişinin kalben en başta "Kur'an'da Aşk Kavramı" başlığında da belirttiğimiz üzere bir "bağlanma" yaşaması gerekmektedir. Bu sevgi kişinin esasen ontolojik olarak var olan sevgiliye yani yaratıcıya duyduğu özlemdir. Ayrıca kişinin içinde sevgi oluşturabilme özlemidir.

Aşkın ikinci kademesi "*heva"*dır. Yani bir heves, bir sevda. Ama bu gözyaşıyla beslenen gözyaşı döktüren bir sevgidir. Aşkın üçüncü kademesi "*hillet*" yani sevgi ile sermest olmak, kendinden geçmek, sevgi ile ne yaptığını bilmez hâle gelmektir. Bu ilk üç kademe, "ilahî aşkın başlangıcı" olarak kabul edilir. Bunlarda korku ve ümit hâli mevcut değildir. Bunlarda haya ve rıza hâli de yoktur. Bunlarda sırf sevgi olduğu için bunlar taşkınlıkta bulunabilen velilerdir. Bunlar da sekr (sarhoşluk) vardır. Peygamberler ve ashapları ve bu ümmetin en seçkin velileri hariç, her veli bu İlahî

zevkin sarhoşluğu hâline tutulur. Bu velilere meczup derler. Bunların akılları geçici bir süre bu sevginin zevki ile örtülür.[32]

Aşkın dördüncü kademesi "*muhabbet"*tir. Sevilenin hoşuna gitmeyecek hiç bir şeyi yapmamaktır. Bu, aslında ibadet ve imanla yoğrulan da bir süreçtir. Kişi ibadetlerini muntazam yapmaktadır. Aşkın beşinci kademesi "*şegaf*"tır. Tam manasıyla kalbi parçalayan ateşli bir acı duyulur. Bu nokta esasen kişinin dünyadan da geçme hâlidir. İşte aşk, bu noktada başlar aşkın içerisine girilecek eşik bu mertebededir. Aşkın altıncı kademesi "*hüyam"* ve yedinci kademesi "*valeh"*tir. Yani dostu seyrederken kendinden geçme ve dostu her şeyiyle seyretmedir.

Bu mertebeler ise aşkın orta hâli olarak adlandırılır. Bir manada sekr hâlinden sahv hâline geçen her mürşidi kamilde bulunan bir muhabbet hâlidir. Bunlar da tam ayık olmadıkları için ara ara bunlarda da muhabbet taşkınlıkları olabilmektedir. Bunlarda da muhabbetle birlikte ümit, korku, haya ve rıza hâlleri vardır ancak, Peygamber ve ashaplarına ve en seçkin velilere oranla daha düşük durumdadır.

Ve nihayet sekizinci kademede ise "*aşk"* vardır. Sevilende son hücresine kadar yok olma demektir. Aşkta âşık yoktur, sadece maşuk vardır. Âşık kaybolmuştur, kendinde değildir, idraki yoktur. Bu ise aşkın en ileri hâli olarak adlandırılır. En başta Peygamberimiz olduğu hâlde derecelerine göre diğerlerinde ümit, korku, haya, rıza ve muhabbetullah en üst seviyelerdedir. Bunlarda sekr yoktur. Bunlar, Kur'an ve Sünnet dairesinin dışına bir milim dahi çıkmayan aşk ehli büyüklerdir.[33]

Esasen tüm mertebeler sonuçta başıyla, ortasıyla ve sonuyla kişinin ilahî olana uzanma süreçleridir. Bu süreçleri eksiksiz yerine getiren ve eşiklerden geçen kişi hem kemâl seviyeye ulaşır hem de ilahî aşkın tadına ve zevkine varır. Tasavvufun sistematik olarak formülize edilmeyişi, bu mertebelerin uygulanma biçimlerinde "kişiye görelik" içermektedir.

Dolayısıyla bu mertebelerin izleri sosyolojik bir aktarımdan ziyade tasavvuf ehline bir takım edebî metinlerle izah olunabilir. Bu manada tezimizin esas meselesi olan Mevlâna ve Yunus Emre'nin eserlerinde aşkın tüm bu katmanları ve alametlerine değinerek bunların izahlarını yapmaya çalışacağız.

---

[32] Bkz: İlahi Aşk, İslam Dergisi, https://islamdergisi.com/genel/ilahi-ask-2/ Erişim: 02.10.2018.
[33] Bkz. *agm.*

BİRİNCİ BÖLÜM
MESNEVÎ-İ ŞERÎF IŞIĞINDA MEVLÂNA'DA AŞK FELSEFESİ

1.1. Mevlâna'nın Hayatı

Mevlâna, 1207 tarihinde eski Türk kültür merkezlerinden bugün Afganistan sınırları içinde bulunan Belh şehrinde dünyaya gelmiştir. Asıl adı Muhammed Celâleddin'dir. Babası Bahâeddin Veled "Sultânü'l Ulemâ" (Âlimler Sultânı) diye anılmıştır. Sultânü'l Ulemâ, sözünü kimseden sakınmayan dürüst bir insan, okuttuğu derslerinde ve vaazlarında doğru bildiği her şeyi hiçbir sınır tanımaksızın söylerdi. Bu sebeple başta Fahreddin Râzî olmak üzere devrin diğer bilginleriyle ve Sultan Harezmşah'la arası açıldı. Bu arada gerçekleşen kanlı moğol istilâsı da onun Belh ile bağlarının kopmasına sebep oldu.

1212-1213 yıllarında ailesi ve yakın dostları ile beraber Belh'ten ayrıldılar. Mevlâna bu esnada 5-6 yaşlarındaydı. Bahâeddin Veled, Belh'den ayrılırken hacca niyet etmişti. Nişâbur'a uğradıktan sonra bir kervanla Bağdat'a oradan Kûfe yoluyla Mekke'ye vardı. Hac farîzasını yerine getirdikten sonra oradan Şam, Malatya, Erzincan ve nihayet Sivas, Kayseri, Niğde yoluyla Karaman'a gelip yerleşti. Mevlâna, 1225 yılında Semerkand'lı Hoca Şerâfeddin Lala'nın kızı Gevher Hatun ile evlendi. Mevlâna'nın vefatından sonra Mevlevîliği kuran "Sultan Veled" diye tanıdığımız oğlu Karaman'da doğmuştur. Yedi yıl Karaman'da ikamet eden Bahâeddin Veled'i Anadolu Selçuklu sultanı Alâeddin Keykûbat Konya'ya dâvet etmiş ve 3 Mayıs 1228 tarihinde Konya'ya gelip yerleşmiştir.

Başta Sultan Alâeddin olmak üzere devrin ileri gelenleri ve halk tarafından büyük ilgi, saygı ve sevgi ile karşılandılar. Burada vaaz ve dersleri ile etrafını aydınlatan Bahâeddin Veled, 24 Şubat 1231 tarihinde ebedî âleme göç etti. Bu esnâda 24 yaşında olan Mevlâna, babasının vasiyeti, dostlarının ve halkın ısrarları ile onun yerine ders okutmaya başladı. Mevlâna babasından sonra bir yıl kadar mürşîtsiz kaldı. Seyyid Burhâneddin Muhakkık Tirmîzî Konya'ya gelince onun mânevî terbiyesi altına girdi. Seyyid Burhâneddin, ilmi ve irfânı yüksek bir mürşitti. Aynı zamanda Sultânü'l Ulemâ'nın da öğrencisi ve halifesiydi.

Mevlâna dokuz yıl onun ilminden, irfânından feyz aldı, pişti, olgunlaştı. Yüksek ilimlerde daha çok derinleşmek için Seyyid Burhâneddin'in izniyle Halep'e ve Şam'a gitti. Yedi yıl süren bu seyahatten sonra Konya'ya dönen Mevlâna, mürşîdi tarafından takdîr ve taltîf edilip, irşatla görevlendirildi. Babasının ve dedelerinin usûlüne uyarak beş yıl kadar ders okuttu, vaaz etti. Rivâyetlere göre yüzlerce talebesi ve binlerce mürîdi vardı.

Mevlâna Şems'in Konya'ya gelmesinden sonra vaazlarını, medresedeki dersleri, müridleri irşadı bir yana bırakmış, ilâhî aşk ve vecdi terennüm eden asıl Mevlâna bu dönemde doğmuş, önceleri aşkı takvâsında gizli iken takvâsı aşkında gizlenmiştir.

Dünya şiirinin zirvelerinden Dîvân-ı Kebîr'deki şiirlerin büyük bir kısmını bu devirde söylemiş, Dîvân-ı Kebîr'in tamamlanmasının ardından gelen sükûn döneminde bunu İslâm kültürünün en yaygın ve en önemli eserlerinden biri olan Mesnevî takip etmiştir.[34]

Mevlâna'nın eserleri ise şunlardır:

Mesnevi: Mesnevi, klâsik doğu edebiyatında, bir şiir tarzının adıdır. Sözlük anlamıyla "İkişer, ikişerlik" demektir. Edebiyatta aynı vezinde ve her beyti kendi arasında ayrı ayrı kafiyeli nazım şekillerine Mesnevi adı verilmiştir. Her beytin aynı vezinde fakat ayrı ayrı kafiyeli olması nedeniyle Mesnevi'de büyük bir yazma kolaylığı vardır. Bu nedenle uzun sürecek konular veya hikâyeler şiir yoluyla söylenilecekse, kafiye kolaylığı nedeniyle mesnevi tarzı seçilir. Bu suretle şiir, beyit beyit sürüp gider. Mesnevi her ne kadar klâsik doğu şiirinin bir şiir tarzı ise de "Mesnevi" denildiği zaman akla Mevlâna'nın Mesnevi'si gelir. Mevlâna Mesnevi'yi Çelebi Hüsameddin'in isteği üzerine yazmıştır. Kâtibi Hüsameddin Çelebi'nin söylediğine göre Mevlâna, Mesnevi beyitlerini Meram'da gezerken, otururken, yürürken hatta semâ ederken söylermiş, Çelebi Hüsameddin de yazarmış. Mesnevi'nin dili Farsçadır. Halen Mevlâna Müzesi'nde teşhirde bulunan 1278 tarihli, elde bulunan en eski Mesnevi nüshasına göre, beyit sayısı 25618 dir. Mesnevi'nin vezni: Fâ i lâ tün- Fâ i lâ tün - Fâ i lün'dür. Mevlâna 6 büyük cilt olan Mesnevi'sinde, tasavvufî fikir ve düşüncelerini, birbirine ulanmış hikâyeler hâlinde anlatmaktadır.

[34] Reşat Öngören, "Mevlâna Celâleddîn Rûmî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2004, s. 445.

Divan-ı Kebir: Divân, şairlerin şiirlerini topladıkları deftere denir. Divân-ı Kebir "Büyük Defter" veya "Büyük Divân" manasına gelir. Mevlâna'nın çeşitli konularda söylediği şiirlerin tamamı bu divandadır. Divân-ı Kebir'in dili de Farsça olmakla beraber, Divân-ı Kebîr içinde az sayıda Arapça, Türkçe ve Rumca şiir de yar almaktadır. Divân-ı Kebîr 21 küçük divân (Bahir) ile Rubâi Divânı'nın bir araya getirilmesiyle oluşmuştur. Divân-ı Kebir'in beyit adedi 40.000 i aşmaktadır. Mevlâna, Divân-ı Kebir'deki bazı şiirlerini Şems Mahlası ile yazdığı için bu divâna, Divân-ı Şems de denilmektedir. Divânda yer alan şiirler vezin ve kafiyeler göz önüne alınarak düzenlenmiştir.

Mektûbât: Mevlâna'nın başta Selçuklu Hükümdarlarına ve devrin ileri gelenlerine nasihat için, kendisinden sorulan ve çözümü istenilen dini ve ilmi konularda ise açıklayıcı bilgiler vermek için yazdığı 147 adet mektuptur. Mevlâna bu mektuplarında, edebî mektup yazma kaidelerine uymamış, aynen konuştuğu gibi yazmıştır. Mektuplarında "kulunuz, bendeniz" gibi kelimelere hiç yer vermemiştir. Hitaplarında mevki ve memuriyet adları müstesna, mektup yazdığı kişinin aklına, inancına ve yaptığı iyi işlere göre kendisine hangi hitap tarzı yakışıyorsa o sözlerle ve o vasıflarla hitap etmiştir.

Fîhi Mâ Fih: Fîhi Mâ Fih "Onun içindeki içindedir" manasına gelmektedir. Bu eser Mevlâna'nın çeşitli meclislerde yaptığı sohbetlerin, oğlu Sultan Veled tarafından toplanması ile meydana gelmiştir. 61 bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerden bir kısmı, Selçuklu Veziri Süleyman Pervane'ye hitaben kaleme alınmıştır. Eserde bazı siyasi olaylara da temas edilmesi yönünden, bu eser aynı zamanda tarihi bir kaynak olarak da kabul edilmektedir. Eserde cennet ve cehennem, dünya ve âhiret, mürşit ve mürîd, aşk ve semâ gibi konular işlenmiştir.

Mecâlis-i Seb'a: (Yedi Meclis) Mecâlis-i Seb'a, adından da anlaşılacağı üzere Mevlâna'nın Yedi Meclisi'nin, Yedi Vaazı'nın not edilmesinden meydana gelmiştir. Mevlâna'nın vaazları, Çelebi Hüsameddin veya oğlu Sultan Veled tarafından not edilmiş, ancak özüne dokunulmamak kaydı ile eklentiler yapılmıştır. Eserin düzenlemesi yapıldıktan sonra Mevlâna'nın tashihinden geçmiş olması kuvvetle

muhtemeldir. Şiiri amaç değil, fikirlerini söylemede bir araç olarak kabul eden Mevlâna, yedi meclisinde şerh ettiği hadislerin konuları bakımından tasnifi şöyledir:

1. Doğru yoldan ayrılmış toplumların hangi yolla kurtulacağı.
2. Suçtan kurtuluş. Akıl yolu ile gafletten uyanış.
3. İnançtaki kudret.
4. Tövbe edip doğru yolu bulanlar Allah'ın (c.c.) sevgili kulları olurlar.
5. Bilginin değeri.
6. Gaflete dalış.
7. Aklın önemi.[35]

1.2. Mevlâna'nın Aşk Felsefesi

Mevlâna'ya göre bu kâinatta olup biten her şey sebepler dairesindedir. Yani varlığın, âlemin, evrenin varlığı, varlığının dayandığı tüm sebepler ilahî bir nizam dairesinde olup bitmektedir. Bu sebep ise Mevlâna'ya göre aşktır. Mevlâna'nın tüm eserlerinde görülen bu dil, adeta felsefesini de oluştururken kavramsal olarak da "*aşk dili*"ne dönüştürmüştür. Mevlâna'nın tüm felsefesinin esası, aşkın gerekleri ve verdiği tad neticesinde yaşanabilecek en değerli hayatı mevcuda getirmektir.

Hz. Mevlâna'da "aşk" kavramının izini eserlerinde sürebiliriz. Özellikle Mesnevî-i Şerîf'de sık sık dile getirilen hem doğrudan hem de alegorik olarak ifade edilen aşk, Mevlâna tarafından çoğunlukla engin bir denize benzetilmiştir. Bu enginliğe olan atıf esasen aşkın da doğrudan kendi niteliğine ilişkindir. Bu enginliğe Mevlâna şöyle bir örnek getirmektedir:

"*Aşk bir denizdir; gökyüzü bu denizde bir köpük.*
Aşk Yusuf'un havasına kapılan Züleyha gibi insanı hayran eder.
Gönüllerin dönüşünü aşktan bil…"[36]

Mevlâna bu beytinde, aşktan bu şekilde bahsederek zikrettiğimiz enginlik ve genişliğe vurgu yapmaktadır. Nihayetinde ona olan bağlılık Mevlâna felsefesinde bir manada "inanç" olarak da göze çarpar. Yani aşka bağlanan insan, bir o kadar da inanç ile arasında bir bağ kurarak, inancın gereği olan diğer tüm dini esasları da bir başat

[35] http://konyakutup.gov.tr/TR-144013/mevlana39nin-eserleri.html, Erişim: 10.10.2018.
[36] Mesnevi, Çev: Veled Çelebi İzbudak, c. 5, b: 3853.

faktörü olarak görür. Dolayısıyla, ona göre aşkın ve inancın zuhur ettiği yer "kalb"dir. Aşkın teslim olduğu yer olan kalp, bir manada inancın da teslimiyet alanıdır. Denilebilir ki aşk ile yeniden anlam kazanan kalp, maddi olandan ilahî olana bir sıçrama tahtası hüviyetindedir.

Mecazi aşk ile ilahî aşk arasındaki geçişlerin sağlanabilmesi için bazı şartlar gerekmektedir. Bu şartlardan örneğin yol, yolculuk, tecrübe, imtihan gibi kavramlar ön plana çıkar. Eğer kişi "kâmil" insan olacak ise aşk yolculuğu esnasında bazı çetin imtihanlara tabi tutulur ve nihayetinde edindiği tecrübelerle bir başka hâl esnasında "aklını parlatarak" doğruya, doğru olana ve aşka kavuşur.

Mevlâna, esasen tüm felsefesinde enginliğine vurgu yaptığı aşkın tarifini de bir sınırsızlığa, bilinmezliğe taşıyarak; aşkı muazzam bir hareket alanına sevk eder. Yine bu durumu Mevlâna şu şekilde dile getirmektedir:

> *"Her ne söylediysen, ne duyduysan, onların hepsi de kabuk gibidir, manasız sözlerdir. Çünkü aşkın içi, özü açıklanacak anlatılacak bir şey değildir.*
>
> *Hakikati hisseden, tecellilere mazhar olan özlü kişi deriye, kabuğa bakar mı?*[37]

Görüleceği üzere Mevlâna, insanın sadece Allahü Teâlâ'ya yönelerek de aşkın o tecellisine mazhar olunabileceğini ifade etmeye çalışır. Mevlâna'ya göre de bu mazhariyet insan-ı kâmil olmak ile mümkün olabilir. Kemâllik derecesi, aşk için çok önemli olan bir husustur.

Zira kemâllik seviyesi, kişinin ahlâklanmasıyla ilişkili olduğundan, âşık Allah'ın (c.c.) sıfatlarıyla şekillenir ve böylece O'na ulaşmaya yönelir. Aşka yönelmeyen geriler, aşağılık ve sevilmeyen bir hâle bürünür.

Yine Mevlâna felsefesinde aşk, maşukta yok olmayı gerektirir. Yani seven sevilen ile hemhâl olarak onda erir, onda yeniden şekle bürünerek vücuda gelir. Âşık ilahî olanda kaybolur. Yine bu durumu Mevlâna şöyle dile getirmektedir:

> *"Senin yaralanmandan, senin açacağın yaradan kaçmam ben; çünkü senin belâ ateşine yanmayan gönül, soğuktur, hamdır.*

[37] Mevlâna, *Divan-ı Kebir*, Çev: Şefik Can, Ötüken Yay., C. I, İstanbul 2000, s. 143.

Yok olmıyan gönlün yüzü, mekân âlemine yönelir; sen onu, yürü, burası yurdun değil senin diye mekânsızlık âleminden sürer, kovarsın."[38]

Mevlâna'ya göre yokluk âlemine varan kişi, sonsuzluk şarabını içer. Her şey asıl olana yani aslına döner ve kavuşur. Tek vücud hâline gelir. Âşık olan beşer âleminden yükselir ve mana âleminde yeniden can bulur. Zira o âlemde bu dünyaya ait olan gam, keder, üzüntü gibi hasletler bulunmaz.

Artık bir kez olsun o aşka bağlanan kişi için geri dönüş yoktur. Zira orası zevk âlemidir ve âlemden inmek üstünlük mertebesini de kaybetmektir. Artık âşıktan kurtulmaya âşık olanın da gücü yetmez. Yine Mevlâna, bu durumu şu şekilde dile getirir:

"Aşk, zincirini bir oynattı mı Eflâtun'un aklı da zıvanadan çıkar; Abu-1 Hasan'ın aklı da.

Aşkın canına and olsun ki yüzlerce burcun, yüzlerce kale bedeninin içinde olsa gene de hiçbir can, aşktan kurtaramaz canını.

Arslan olsan bile aşk, arslanları avlar; fil kesilsen bile aşk, gergedan olur.

Kaçıp kurtulmak için kuyunun dibine girsen aşk, kova gibi seni tutar, boynuna ipini bağlar da çeker.

Kıla dönsen aşk, kılı kırk yarar; kebab olsan aşk, kebap şişi olur, seni evire- çevire yakar-yandırır."[39]

Görüleceği üzere Mevlâna tüm aşk felsefesi boyunca, aşığın ve âşık olunanın hâllerinden bahseder. Bu felsefesi tüm eserlerine de yansıyan Mevlâna'nın aşk bahsinin diğer boyutları da önemlidir. Yani güzellik ile ilişkisi, ilahî aşkın derecesi, aşkın neticesi ve kaynağı, geniş izahlara tutulur. Tüm bu başlıkları değerlendirmek, tezimiz bağlamında Yunus Emre felsefesi ile kıyas noktasında önemlidir.

1.2.1. Aşk ve Güzellik İlişkisi

[38] Mevlâna, *Divan-ı Kebir*, Haz: Abdülbâki Gölpınarlı, c. 3, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1992, s. 94.
[39] Mevlâna, age., s. 159.

Mevlâna'ya göre aşkın bir önemli vasfı da ilahî olanla irtibatı sağlarken, irtibat kurulacak olan makamın büyüklüğünden ötürü bu irtibatın da güzeli temaşa şeklinde gelişmesidir. Çünkü aşk, bir bakıma insana güzellik olarak suretini göstererek tecellisini o şekilde gerçekleştirir. Çünkü birçok İslam düşünürüne göre "*Allah güzeldir, güzeli sever*" hadisinin yorumu yapılırken "bütün aşkların temeli ve sebebinde" güzellik olduğuna dair genel bir kanaat oluşmuştur.[40] Mevlâna bunu şu beytinde biraz daha genişçe bir izaha tutar:

"Hakk'ın ektiği, güzeller sûretinden görünürse zevk eder, neşelenir;
gayb sûretinden görünürse halveti sever, ibadete düşer."[41]

Buradaki suretler, yansımalar mevcuttaki görünen âlemin suretidir. Kâinatta, canlı ya da cansız tüm varlıkların çeşit çeşit şekilleri, boyutları, renkleri ve güzellikleri vardır. Bu görünen âlemdeki her varlığın güzelliği bir noktada zevk etmektir. Fakat bu heva ve hevestir de aynı zamanda. Esas olan gaybın yani görünmeyenin sureti ve güzelliğidir.

Mevlâna'ya göre dünya üzerinde tecelli eden ve bize yansıyan varlık sahasında görünümler sunan her ne varsa ve bunlar üzerinden gelişen aşkın bir bakıma çıkar ilişkisine dayanmaması, Allah (c.c.) aşkına ulaşılması gereken yolun en önemli adımıdır. Zira, akıl sahasında bir yaklaşım ile istikamet kazanmaya çalışan insanın karşısına benlik duygusu çıkmaktadır. Fakat aşkın sahasında ise akla dair olanların yeri yoktur.

Mevlâna, Kur'an ve hadisler doğrultusunda güzellik gibi bir duygunun insanın şahsına münhasır olduğunu, yaratılış gayesi ile benzerlik taşıyan bu içselliğin, insanı güzele sevk ettiğini düşünmektedir. Güzellikle beraber tam tersi olan yani "çirkin" karşısında gösterilecek mukavemet de uzaklaşılması gerekeni belirtmesi ve göstermesi bakımından önemlidir. Bir beyitle örnek verirsek:

"*Sana rüyada kötü şeyler gösterdi. Onlardan ürktün, hâlbuki o kötü şeyler, senin suretinde.*
Hani aynaya bakınca yüzünü çirkin görüp aynayı pisleyen Zenci gibi!

[40] Beşir Ayvazoğlu, *Aşk Estetiği*, Ötüken Yay. İstanbul, 2000 s., 66.
[41] Mesnevi, Çev: Şefik Can, C. III, s. 620.

Tükürmüş de sen çirkinsin, lâyığın ancak bu demiş. Ayna da çirkinliğin, senin çirkinliğin a kör ve aşağılık adam!"[42]

Görüleceği üzere güzellik kadar çirkinlik de insanın bizatihi kendine dair olanların bir yansımasıdır. Aynı güzellikte olduğu gibi.

Mevlâna güzelliğin "mutlak" ve "izafî" olarak iki şekilde ele alınabileceğini düşünür. Ona göre gerçek güzellik, mutlak güzelliktir ve Tanrı'nın güzelliğidir. Çünkü Tanrı, güzelliği kendinden olan varlıktır. Diğer bütün güzellikler izafîdir ve Tanrı'dan derecelerine göre, pay aldıkları nispette güzeldirler. Çünkü güzellikleri kendi varlıklarından değildir. Mevlâna'nın bu düşüncelerini aynı zamanda ontolojik bir temele oturtmak da mümkündür.[43]

Yine Mevlâna'ya göre bir gönlün güzel olması, mevcutta yaratılan âlemi de güzel görmesine vesile olur. Diğer türlü yani kemâl seviyesinden olmayan birinin gözleri bu güzelliğe kördür. İnsan-ı kâmil seviyesinden âleme bakan bir kişi, ilahî olanın yani Hakk'ın güzelliğini seyreder. Aslında ilahînin sureti yaratmasındaki gaye de yine Mevlâna'ya göre vasıta olarak, insanın Allahü Teâlâ'ya ulaşmasıdır. Mevlâna bunu şu beyitleri ile dile getirir:

"Aşkla sarhoş ol, ne varsa aşktan ibarettir; aşka koyulmaktan başka dosta lâyık bir iş - güç yoktur.
Aşk nedir derler. De ki: Dileği, isteği, yapıp yapmamak arzusunu, iradeyi - ihtiyarı terk etmektir aşk; ihtiyarı terk etmeyende hayır yoktur.
Âşık, bir padişahlar padişahıdır ki iki âlem de ona saçılıp dökülür; fakat padişahın saçıya; bağışa iltifatı yoktur ki.
Ebedi olarak kalan yalnız aşktır, âşıktır, bundan başkasına gönül verme, çünkü aşktan başka ne varsa iğretidir, geçicidir."[44]

Görüleceği üzere ebedi olan aşktır ve sonsuz güzelliğin de sebebidir. Bu güzellik karşısında diğer her şey gelip geçici yani fesada uğramaya meyyaldir.

---

[42] Mesnevi, Çev: Veled Çelebi İzbudak, c. 4, b. 2489-2491.
[43] İsmail Yakıt, Mevlana'da Aşk Estetiği, http://akademik.semazen.net/author_article_print.php?id=774, Erişim: 18.03.2019.
[44] Divanı Kebir, Haz: Abdülbâki Gölpınarlı, c. 2, s. 312.

Mevlâna aslında aşk-güzellik ilişkisini ortaya koyarken esas itibarla ilahî olanın da kendi güzelliğine vurgu yapar. Bu hâli ile kişinin güzele bağlanması, güzeli sevmesi demek, baki olana da raptolması demektir.

1.2.2. Aşkın Kaynağı

Mevlâna'ya göre aşkın kaynağı yani sebebi, çıkışı, yayılışı ve nüfuz edişi hep ilahî olanla irtibatlıdır. Dolayısıyla bu sevginin kaynağını bilmek ve anlamak için en başta ilahî olana dair bilgi düzeyinin gerçekleşmesi gerekmektedir. Mevlâna Mesnevî-i Şerîf'de sevgi ve bilgi bağına sıklıkla değinerek, sevgi konusunda önemli faktör olarak bilgiye işaret etmektedir:

> "*Sevgiden acılıklar tatlılaşır, sevgiden bakırlar altın kesilir.*
> *Sevgiden tortulu, bulanık sular arı, duru bir hâle gelir, sevgiden dertler şifa bulur.*
> *Sevgiden ölü dirilir, sevgiden padişahlar kul olur.*
> *Bu sevgi de bilgi neticesidir. Saçma sapan şeylere kapılan kişi nasıl olur da böyle bir tahta oturur ki?*
> *Noksan bilgi nerden aşkı doğuracak ki? Noksan bilgi de aşk doğurur ama o aşk, cansız şeyleredir*."[45]

Öncesinde sevginin ihtişamını, büyüklüğünü bu beyitlerle ortaya koyan Mevlâna bir şerh düşme ihtiyacı hissetmiştir ki o da bu başlık altında değerlendirmeye çalıştığımız aşkın kaynağına dair olan işarettir, yani bilgi. Bu bilgi düzeyi ise daha çok "marifet" olarak adlandırılır ki marifet ise Hakk'ın ancak bazı kimselere hediye ettiği kalplere nur gibi inen bir ilimdir. Hakk'ın ancak bazı kimselere teveccüh ettiği bu nur ile gark olanlar, isimlerini bildikleri şeyleri açık açık görmeye başlarlar. Bu görmenin diğer adı ise kalp gözüdür. Bu nedenle marifet ilmi, öğrenilen bir ilim değil, gaybın dahi idrak edilebildiği kalp gözü ile görmeyi öğrenenlerin ilmidir.[46]

Sevginin kaynağına ulaşmak için, insanın ruhen ve bedenen sevilene doğru yönelmesi gerekmektedir. Bedeni ve ruhu yukarda zikrettiğimiz marifet bilgisi

---

[45] Mesnevi, Çev: Veled Çelebi İzbudak, c.1, b: 3567.

[46] Şahamettin Kuzucular, Marifet, https://edebiyatvesanatakademisi.com/edebiyat-terimleri-mazmunlar/m-rifet-nedir-tasavvufta-marifet-makami-ve-kapisi/61254 Erişim: 12.02.2019.

doğrultusunda ilahî olana yani sevginin kaynağına yönelten insan bir noktadan sonra bu bilginin kendisine de hayranlık duymaya başlar. Eğer bu hayranlık oluşmuyorsa bilgi düzeyinde kalacak olan insan sevginin kendisine erişme yollarının kanallarını açık tutacak fakat bu daha çok aklî bir eyleme dönüşecektir.

Formal manada gelişecek bu sevgi-bilgi mekanizması kişinin merkeze yani ilahî olana yakınlaşmasından ziyade ondan kişiyi uzaklaştıracaktır. Dolayısı ile bilgi bu noktada tek başına işlevsiz hâle bürünecektir. Kişinin sevgi süreci boyunca edindiği bilgi ve tecrübeleri, Cenabıhakk'ın, yani ilahî olanın bilgisi ile yoğurması gerekmektedir. Bu yoğruluş olmadığı müddetçe insan ham olarak kalacaktır.

Mevlâna'ya göre eğer insan âlemde varlık göstermiş ise sebebi hiç şüphesiz "aşk"tır. Dolayısıyla insan bu âlemde istediği boyutlara uzanabilir. Fakat bu da ancak ilahî olanın sevgisine mazhar olmakla mümkündür. Zira aşkın gerçek sahibi Cenabıhak'tır. Dolayısıyla oluş âleminde her şey O'nun küllî iradesi iledir.

Yine bu bağlamda belirtilmelidir ki âlemin tüm boyutlarında müstesna yeri olan insan, yaratılışını kendi aklı ile kavrayarak sürekli ilahî olanla irtibat kurabilir. Dolayısıyla âşık ile maşuk arasında hiçbir sınır yoktur. Elbette bu mertebeye ulaşması yine kişinin kendi âşıklık derecesine bağlıdır. Mevlâna bu sebeple âşığın ve maşukun, yani etkileşim hâlinde olan her canlının aşktan meydana geldiğini dile getirir.[47]

İnsan şayet kalbini dünya ve meşakkatinden sıyırarak Cenabıhakk'a aşk ile yaklaşmaya çalışırsa kendindeki bu cevherleri fark eder ve böylece gerçeklik âlemine, kaynağına ulaşmış olur. Bu kaynak sonsuz ve sınırsız bir kaynaktır. Ezeli ve ebedidir, gelip geçici değil bakî olandır. Bu bakilik ve yücelik ise yine aşkın sınırsız boyutsuzluğunu ortaya koyar.

1.2.3. İlahî Aşk

[47] A. Reza Arasteh, *Mevlâna Celaleddin Rumi'nin Kişilik Çözümlemesi- Aşkta ve Yaratıcılıkta Yeniden Doğuş*, Kitabiyat Yay., Ankara 2000, s. 61.

İnsanın bir başka insana karşı duyduğu "mecazî aşk"ın bile dönüştürücü özelliğinden bahseden Mevlâna, ilahî aşkın kendi ifadesi ile insanı pişirip, yakarak kemâle erdireceğini söyler. Olgunlaştıran aşk, insanı hamlıktan kurtarıp kemâle erdirirken onu zorlu bir süreçten geçirir. Bu yüzden öncelikle aşka talip olanın kabiliyetli olması gerekir. Çünkü ayette de belirtildiği gibi insana ancak kaldırabileceği kadar yük verilir.[48] Bu yüzden imanın üst makamı olarak telakki edilen aşka en yakın kişiler peygamberler ve evliyalardır.

Hakiki aşkın insanın asıl gayesi olmasını sıklıkla dile getiren Mevlâna, onu anlaşılır kılmak için beşerî aşkla sürekli mukayese eder. Zira bu mukayese ilahî aşkın da büyüklüğünü ortaya koyar. Ona göre beşer âlemdeki tüm sevgiler (eşyaya, varlığa, başka bir insana) ancak ve ancak bahanedir.[49]

Gerçek sevgili, hakiki ve tek olan Cenabıhak'tır. O'nun dışındaki tüm aşklar "ilahî" nitelikten uzak ve eksiktirler. Yeryüzündeki her zerrenin Cenabıhakk'ın ezeli ve ebedi aşkından dolayı başları dönmüştür. Allah (c.c.) aşkının değdiği her yer, O'nun sevgisiyle dolup taşmaktadır. Âlemde O'nun aşkından başka ne varsa can çekişmeden ibarettir ve fanidir. Bunun için insan, suretten ve histen uzaklaşarak gerçek maşuku aramalıdır. Beşerî aşk, ancak Allah'a (c.c.) ulaşmada bir basamak görevi üstleniyorlarsa değerlidir.[50]

İlahî olana dayalı her şeyin varlık sebebi de yine Mevlâna'ya göre yaratmanın da nedenine dayalıdır. Bu yaratmanın nedeni de yine aşktır. Zira aşk bir deryadır, semavat ise onun üzerinde bir köpüktür. Kâinatı anlamak için akıl ve mantık yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla aşk olmadan hayatın da sırrı kavranamaz.[51]

Mevlâna, aşktan bahsederken öncesinde de çeşitli temas noktalarında zikrettiğimiz üzere, farklı kavramlar kullanmaktadır. Ona göre ilahî aşk; "*külli aşk*", "*ebedi aşk*", "*Allah aşkı*" gibi farklı isimler de alır. Onun aşktaki asıl maksadı ve bütün beşeri aşkların ulaştığı son nokta, gerçek aşk diye belirttiği, ilahî aşktır. İlahî aşkla

---

[48] Bakara Suresi, 286. ayet.
[49] Bkz: Mesnevi, Çev: Veled Çelebi İzbudak, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1988, III, s. 359-361, b. 4401-4420.
[50] Bkz: Mesnevi, Çev: Veled Çelebi İzbudak c. IV, s. 5, b. 80.
[51] Mehmet S. Aydın, "*İkbal'in Eserlerinde Mevlâna*", Mevlâna ile İlgili Yazılardan Seçmeler, der. Vedat Genç, İstanbul,1994, s. 35.

hedeflenen, insanın kendisinden geçerek her şeyde Allah'ın (c.c.) varlığını görmesi yani birlik âlemine ulaşmasıdır.[52]

Âşıklar çile dolu hayatlarında karşılaştıkları her zorluğu aşklarına devşirmeyi başarmışlardır. Maşuku yanında etraflarından habersiz oldukları gibi kendilerinden de yok olup gitmişlerdir.[53]

Mevlâna'ya göre kişi ilahî aşk mertebeleri esnasında eğer surette kalmışsa o yarım kalmıştır. Yani hamdır. Dolayısıyla kişinin bu mertebede kalışını putperestlik[54] olarak yorumlayan Mevlâna, fanilerin aşkının bu dünyaya olan ilintisine vurgu yapar. Ona göre bu bir bağımlılık düzeyidir.

Mevlâna'ya göre beşerî aşk içerisinde doyuma ulaşan kişi bu aşktan kendisine kalanla yetinmez ve ilahî olana yönelir. Nitekim çoğu beytinde de bu aşkı över ve bu aşkı yüceltir. Zira ona göre ilahî aşka ulaşmak için mecazi aşk bir basamaktır. Bu konuda Mevlâna şöyle seslenir:

"Tanrı aşkı hiç Leyla'nın aşkından az değerli olur mu?

Ona top olmak elbette daha doğru, daha yerinde."[55]

Esasen tüm bu betimlemeler, tasavvuf literatüründe hep benzer şekildedir. Mevlâna'da ise bu durum daha çok sebep-sonuç ilişkisine dayalı olarak ön plana çıkar. Yani âlemin sebebi, aşkın sebebi iledir. İlahî aşkın kökeninde de yaratılış neticesi varlık âleminin zerrelere yayılması ile ortaya çıkan durumun bütünden ayrılması ve bu bütünü tekrar arzulamak vardır.

Cenabıhakk'ın sevgisi ile nurlanan kalplerde ise artık gam, keder ve üzüntü yoktur. Allah'ın (c.c.) sevgisi ile parıldayan ruh ise dış dünyadan geçer ve artık onun şekilleri ile oyalanmaz. Artık o dünya onu teskin etmemeye başlar. Netice itibari ile de hep ilahî olanı arzular ve onu arar durur. Bu bir noktada vecd hâlidir. Bu hâl içerisinde kişi marifete ulaşır ve insan-ı kâmil olur. Bir tefekkür hâli ile Cenâbıhak ile bütünleşen kişi, ibadetlerinden zevk alır ve nihai olarak O'nun sevgisi ile dolar taşar. İlahî muhabbet olarak da adlandırılan bu durum, sürekli ve menfaatsiz bir muhabbettir.

---

[52] Bkz: Mevlâna Celâleddin Rumi, Rubailer, çev. Nuri Gençosman, M. E. B. Yay., İstanbul, 1974, II, s. 189, b. 925.
[53] Musa Kaval, "Mesnevî'de Aşk ve Âşık", EKEV Akademi Dergisi, S: 49, 2011, s. 118.
[54] Mesnevi, Çev: Veled Çelebi İzbudak, C. 2, b: 2839.
[55] Mesnevi, Çev: Veled Çelebi İzbudak, C. 1, b: 1557.

1.2.4. Aşkın Neticesi

Mevlâna'nın aşk felsefesi dairesinde sıraladığımız tüm bu hâller ve aşka dair betimlemelerden sonra esas mevzu aşkın neticesidir. Yani aşkın başlangıcı, süreci ve sonunda beşerde olan hâllerdir. Aslında Mevlâna'ya göre kişi dünyada gurbettedir. Özlem duyduğu ise bu gurbet hâli içerisinde yaratıldığı andaki hâlinedir. Zira bir nimet olarak yaratılma hâli, aşkın neticesinin en muazzam hâlidir. İşte sonrasında bu hâlden uzak düşen kişi (dünyada), bu hâli aşk ile arar ve netice itibariyle bu aşka kavuşursa, hakikat özüne de kavuşur.

İşte bu arayış esnasında da arzda yani yaşadığımız dünyada kişi ilahî olanı hatırlamak adına bir takım güzelliklerle karşılaşır. Bu güzelliklerden maksat ise kişiye Cenabıhak'tan ayrılığı hatırlatmaktır. Dünya, Mevlâna'ya göre aşkın neticesine ulaşma yolu olarak sadece kat edilmesi gerekilen yerdir, asla güzelliklerine dalıp da içinde kaybolunacak bir yer değildir. Dolayısıyla buradaki hâllerin künhüne varmak, Allah'ın (c.c.) muradının neticesine de kişiyi yaklaştıran bir biliştir. Nitekim Mevlâna bu konuda şöyle söylemektedir:

"Aşk bir tek candır, ama yüzlerce şekle girmiştir. Onun bu hâline, bu kurnazlıklarına, oyunlarına baktım da şaşırdım, deli divane oldum".[56]

Mevlâna'nın bu beyitlerinden anlaşıldığı üzere, Cenabıhakk'ın yaratmış olduğu tüm varlıkların özünde vacip nitelikte aşk vardır ve her varlıkta Allah'tan (c.c.) taşan aşk tecelli etmektedir. Her şey âşıktır ve âşık maşuk olmasını gerektirdiğinden her şey çift yaratılmıştır. Her şeyin çift yaratılmasının sebebi de Mevlâna'ya göre aşktır. Çiftini seven âşık kendiliğinden âlemdeki düzeni sağlamış olur, çünkü aşk bu beyitlere göre, düzenleyici ve yaratıcıya uygun hareket ettiricidir.

Mevlâna'ya göre yine aşkın neticelerinden biri de kıskançlıktır. Zira aşk dairesinde seven ve sevilen arasında başka bir sevgi ya da kalp olmamalı, "yekpare" bir hâl yaşanmalıdır. Zira, aşk tek olmayı, maşuk için de tek aşkın kendisi olmasını arzu etmektedir. Ancak bu şekilde "birlik" meydana gelebilir. "*Allah insanın içine iki kalp koymamıştır*."[57] ayeti de kalbin bir tane yaratılma sebebini ortaya koymaktadır. Bu ayete göre insan neyi severse sevsin her aşk, aslında O'nu sevmeyle birebirdir.

[56] Divan-ı Kebir, Haz: Abdülbâki Gölpınarlı, C. II, s. 93.
[57] Ahzap 33/ 4.

Fakat Allah (c.c.), kendini ve ilahî aşkı terk edip de dünyanın zevk ve güzelliklerine yaklaşan insanları uyarmaktadır ve bu sevginin ilahî olana yönelmesi için (zayi olmaması için), sevginin yönünü kendine döndürmektedir.

İlahî aşkın neticelerinden biri de yine varlık âlemine ilişkindir. Artık ilahî aşk ile dolan kalpler için bu dünyanın nimetleri birer hayal gibi gözükmeye başlar. Zira her şeyin gelip geçici olduğunu bu aşk ile ortaya koyar, âşikâr eder. Bu durumu yine Mevlâna şöyle ifade etmektedir:

"Âşık başını verince, akıl kalır mı?
Her şey helak olur, gider, ancak O'nun hakîkati, zâtı kalır".[58]

Görüleceği üzere ilahî aşk ile yoğrulan bedenler için artık hiçbir şey olmasa da olur. Zira o ulaşabileceği, elde edebileceği varlıkların tümünün ötesinde bir yere varmış ve netice itibariyle de o yerin öncesindeki her şey kendini boşa çıkarmıştır. İlahî olanın yanında gerçek varlık yoktur. Çünkü varlıktan önce var olan da O'dur. Eşyanın varlığı, Hakk'ın varlığı ile varlığını bulmuştur. Dolayısıyla onlar O'nun yanında yok hükmündedir.

Mevlâna'ya göre yine aşk, yaşanan ve deneyimlenen bir tecrübedir. Zira o sözler âleminde tasvir olunamaz. Bundan dolayı ayrıca da sezgiseldir. Kişinin hem engin bir tecrübe sahibi olmasına hem de nihai olarak kişiyi kalbî manada yaşanan her şeyi anlamasına ve yorumlamasına sevk eder. İnsandaki aşk tüm cansız varlıklara yayılır ve onları yeniden bu âlemde var eder. Zira ilahî aşkın neticesi, canlı-cansız tüm âlemi kuşatır. Varlığın hakikati birleşir ve O'na döner. Yine bunları Mevlâna şu şekilde dile getirmektedir:

"Gönlüm, gönlüme perde kesildi, bakışım-görüşüm, görüşüme örtü oldu; a dost dedim, senden başka kimsem varsa canım-başım meydanda; Aşkla vur boynumu, bir arpaya bile alma beni; dedi ki: Ben bambaşka bir şeyim, şu insan şeklinden bambaşka bir şey."[59]

Mevlâna'nın bu beytinden de yine maksat aşk ile beraber aşığın maşukundan da karşılık beklemesidir. Zira aşkın maksadı ilahî yöne yönelerek tek vücut olmaktır.[60]

---

[58] Mesnevi, Çev: Veled Çelebi İzbudak, c. 3, b. 4660.
[59] Divan-ı Kebir, Haz: Abdülbâki Gölpınarlı, c. 3, s. 12.
[60] Bu bölümde Mevlâna özelinde dile getirilen aşk bahsini, çalışmamızın ikinci bölümünde geniş izahlarla yeniden ele alacağız.

İKİNCİ BÖLÜM
DİVAN IŞIĞINDA YUNUS EMRE'DE AŞK FELSEFESİ

2.1. Yunus Emre'nin Hayatı

Yunus Emre Anadolu'da yetişmiş bir derviş, bir ahlâkçı ve nihayet büyük bir düşünürdür. Yaklaşık 1250'lerde doğduğu, 1320'lerde vefat ettiği genellikle kabul edilmektedir.[61] Zira üzerinde ittifak edilmiş net bir biyografisi henüz elimizde mevcut değildir. Bakıldığı zaman, Yunus Emre için de Anadolu'nun çeşitli yerlerinde doğduğu, oralarda yaşadığı yönünde inanışlar vardır ve hatta Anadolu'nun pek çok yerinde Yunus Emre Türbesi adı altında inşa edilmiş; Eskişehir'in Mihalıççık ilçesine bağlı Sarıköy; Karaman'da Yunus Emre Camii avlusu; Bursa; Aksaray ile Kırşehir arası; Ünye; Kula'da Emre köyü; Erzurum, Dutçu köyü; Isparta'nın Gönen ilçesi; Afyon'un Sandıklı ilçesi; Sivas yakınında bir yol üstü ve Tokat'ın Niksar ilçesinde mekânlar bulunmaktadır.[62]

Yunus Emre'nin hayatının tamamına bakıldığında fakirlik içerisinde bir hayat yaşamış bir insan olduğu anlaşılmaktadır. Tasavvuf içerisinde üstadı Tapduk Emre'dir. Bazı kaynaklarda Yunus Emre'nin Tapduk Emre'ye bağlanmasını Hacı Bektaş Velî'nin tavsiye ettiği söylenmektedir.

Yunus Emre'nin hayatı Mevlâna'nınki kadar açıkça ortada değildir; aksine, daha ziyade bilinmezlikler dolu bir hayatı olduğu mutlaktır. Bunun başta gelen sebeplerinden biri, döneme ait hiçbir kaynağın ondan söz etmemesidir. Aslında bu durumun çok doğal olduğunu kabul etmemiz gerekir.

Yunus Emre'nin kendi döneminde günümüzdeki ölçüde tanınmış olduğunu söyleyemeyeceğimiz gibi, yaşadığı kırsal kesimin yazılı kültür ortamından epeyce uzak olduğunu da unutmamalıyız. Ayrıca, büyük şehirlerde kaleme alınmış olan zamanının sınırlı sayıdaki kaynaklarının da kırsal kesimde olup bitenlerle ilgilenmedikleri bir gerçektir.

Yunus'un kişiliği Bektaşilik'ten farklıdır. Bununla beraber Yunus'un bir çok tasavvufî akıma yakınlığı vardır. Özellikle Yunus'un şiirlerinde Hâllâc-ı Mansur,

[61] Ahmet Yaşar Ocak, *Yunus Emre*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2012, s. 183.
[62] Ayrıntılı bilgi için Bkz: Cahit Öztelli, *Yûnus Emre,* Özgür Yay. İstanbul, 2009, s. 31-38.

Bayezid-i Bistamî, Mevlâna ve İbrahim b. Edhem gibi büyük mutasavvıfların adları zaman zaman geçmektedir.

Yunus Emre'den bize kalan iki eser vardır: Divan ve Risâletü'n-Nushiyye. Bu eserler birer şiir kitabıdırlar. Şiirlerinden anlaşıldığına göre Yunus Emre çok gezen bir derviştir. Azerbaycan, İran ve bir çok Anadolu illerini dolaştığı anlaşılmaktadır. Deyişlerine bakıldığı zaman da Arapça ve Farsça bilgisi ortaya çıkmaktadır.

Tatcı'ya göre ise Yunus Emre'nin tarihî kişiliği menkıbeler içinde kaybolup gitmiştir. Kaynaklar ondan bahsederken daima rivayetleri aktarmaktadır. Bu sebeple Yunus'un hakiki kimliğini araştırırken menkıbelerden hareket etmek zarureti ortaya çıkmaktadır.[63]

Yunus Emre Anadolu'ya has töreleri dile getirmiş, eşsiz bir ahlâk ve varlık felsefesi örneği ortaya koymuştur. Yunus'un 82 yaşında H. 720 / M. 1320 yılında vefat ettiğine dair rivayetler vardır.

Abdülbâki Gölpınarlı'ya göre ise Yunus Emre, hicri 638 yılında doğmuştur. Bu tarih miladi 1240'a tekabül gelmekte ve bu zaman dikkate alındığında Yunus Emre'nin, Mevlâna'nın ölüm tarihinde 34 yasında olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Yunus, Mevlâna'yı gençlik çağında görmüş, onun meclislerinde bulunmuştur.[64]

Yunus Emre, geniş halk kitlelerini etkileyen tasavvuf felsefesini Türk dili ile hem güzel hem kifayetli söyleme sırrını keşfetmiş bir şairdir. Yunus'un şiiri kolay söyleyişi ve onun bu aziz hizmeti sayesinde Türkçe diğer diller karşısında kati zaferine ulaşmıştır. Ancak şunu da özellikle vurgulamak gerekir ki Yûnus Emre'nin Türkçesi, bazılarının yanlış olarak söyledikleri gibi bir öz Türkçe değildir. Bu dil, ortak İslâm medeniyeti içinde öteden beri gelişmeye başlamış ve bu ortak medeniyet dillerinden Türkçeleştirilmiş kelimelerle zengin bir İslâmî Türk dilidir.[65]

2.2. Yunus Emre'nin Aşk Felsefesi

Yunus Emre'nin felsefesinde esas olan hangi kavramlarla dile gelirse gelsin hakikate yani Tanrı'ya ulaşmak, o mertebede sabitlenmektedir. Zira evrenin, insanın,

---

[63] Bkz: Mustafa Tatcı, *Yunus Emre Külliyatı (Tahlil)*, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul, 2005, s. 9.
[64] Bkz: Abdülbâki Gölpınarlı, *Yunus Emre Hayatı ve Bütün Şiirleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2009, s. XXVIII.
[65] Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi II*, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., 1987, s. 335.

âlemin ve yaratılışın tek gerçek nedeni O' dur. Bir insan ancak, sevgisi ve bu sevgisi dairesinde gösterdiği çabalarla Allah (c.c.) sevgisinden nasiplenebilir. Bu sevginin coşkusu ile insan kimi zaman kendini Tanrı gücünde duymaktadır. İnsan bilinci ile kendini öteki nesnelerden farklı kılacak idrak seviyesine erişebilir.

Âlem, varlık yaratılmadan önce ilk yaratılış olan ruhlarda, kişi nasıl bir huzur içerisinde ise işte dünyadaki tüm bu tasalardan ve sıkıntılardan da ancak sevgi ile uzaklaşabilir. Zira bu dünya geçicidir. Önemli olan bu geçici dünyada insanın olgunluğudur.[66]

Nitekim Yunus şu beyitlerinde bu durumu daha açık hâli ile ifade etmektedir:

"Bu dünyada ne didün dilün neyi söyledi
Yogiken var eyledün topragiken can virdün

Kudret diliyle andun dilüm söyler eyledi
Bu söz Hakk'a hoş geldi kulın 'azîz eyledi
Ne geçdise gönlinden virdi hâzır eyledi

Bu söz Yûnus'a kandan kim vire haber candan
Meger kim ol lutf ıssı ana nazar eyledi."[67]

Yunus Emre'nin aşk felsefesini özetleyen sözlerin tek bir yönü ya da tarifi yoktur. Zira Yunus Emre nazarından tüm kâinatta her şeyin sebebi, yaratılışı, doğası sevgi üzeredir. Dolayısıyla insanın bütün duyguları aşktır, din ve iman arasındaki her şey aşktır. Tüm oluş ve bozuluş da yine aşk sebebiyle olup onun nazarından özetlenebilecek sonuç; her şeyin aşkın eseri olduğuna dair düşüncesidir.[68]

Bakıldığı zaman Yunus Emre kozmolojisinde kâinatın varlığının temelinde yer alan aşk, her şeyi başlatmış, ilimde, varlıkta, sözde, benlikte kendini göstermiştir. Dolayısıyla düşünce dünyasını da şekillendiren aşk, Yunus Emre felsefesinin ana

---

[66] İbrahim Agah Çubukçu, *Türk Düşünce Tarihinde Felsefe Hareketleri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 2003, ss. l 46-147.
[67] Mustafa Tatcı, *Yunus Emre Divanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1990, s. 289.
[68] Mehmet Bayrakdar, *Yunus Emre ve Aşk Felsefesi*, Türkiye İs Bankası Kültür Yay., Ankara 1994, s. 21.

kurucu unsurudur. Ayrıca Kur'an ve sünnete dayalı da referansları içeren bu felsefenin mayasında, sevgi ve ibadetler olmazsa olmazdır. Âlem bir temaşagâhtır.

Yunus, şiirinde daima tefekkür hâlindedir; her zaman mülk ve melekut âlemini temaşa ve seyran eder. Dolayısıyla şiirleri boyunca dile gelen bağlar, bahçeler, ağaçlar ve çiçekler birer temsil, sevgi kaynağıdır. Kısaca girişini yaptığımız Yunus Emre'nin aşk felsefesi için, aşkın diğer tüm boyutlarına ve ilişkilerine göz atmak yerinde olacaktır.

2.2.1. Aşkın Kaynağı ve Varlığın Sebebi Olarak Aşk

Yunus Emre'nin aşk felsefesinin özeti mahiyetindeki "*sevelim, sevilelim*" mısraı, esasında aşkın kaynağı olan Allah'a (c.c.) doğrudan bir atıftır. Zira sevmek ve sevilmek de mutlak varlık olan Allah'ın (c.c.) vasıflarıdır. Sevginin sebebi ise güzelliktir. Gerçek güzellik ise Cenabıhakk'a aittir. "*Allah, güzeldir ve güzeli sever*" şeklindeki hadis-i şerifi tasavvufî açıdan yorumlayan mutasavvıflara göre Allah (c.c.), kendi güzelliğini temâşâ için kâinatı yaratmıştır. Buna göre âlemin yaratılma sebebi sevgidir. Yani "Ol" emrinde aşk vardır.[69]

Yunus Emre'nin aşkın kaynağı ve varlığın sebebi olarak aşkı görmesi, esasında onun tüm şiirlerinde doğrudan ya da dolaylı bir anlatımla kendisini göstermektedir. Aşk ilahî oluşundan ötürü, insanı hamlıktan, çiğlikten kurtarıp olgunluk derecesine getirirken, bu aşktan yoksunluk onu insan olmaktan uzaklaştırmaktadır. Dolayısıyla insanın önce kendisine, sonra diğer insanlara ve bütün varlıklara karşı zulmünün temelinde bu hamlığı, çiğliği, aşksızlığı yatmaktadır.

Dolayısıyla Mevlâna'da da olduğu gibi Yunus Emre'nin aşk felsefesinde de yine ilahî aşk düşüncesi bulunur. Zira ilahî aşk hem aşkın kaynağı hem de varlığın sebebi olarak da aşkın mihenk taşıdır. Dolayısıyla bütün şiirlerinde kendini gösteren aşk, yüce bir makamdır. Ezelidir ve aynı zamanda da ebedidir. Yunus bu durumu şu sözlerle dile getirir:

"Işk makâmı 'âlîdür 'ışk kadîm ezelidür
'Işk sözini söyleyen cümle kudret dilidür

[69] Mustafa Özçelik, *Bizim Yunus*, Eskişehir Valiliği Yay., 2010, s. 93.

Dinleyen ol işiden ol gören ol gösteren ol
Her sözi söyleyen ol sûret cân menzilidür

Sûret söz kanda buldı kanda sözi iş oldı
Sûrete kendü geldi dil hikmetün yolıdur"[70]

Görüleceği üzere Yunus tüm bu deyişlerinde vahdet-i vücud düşüncesine de bir gönderme yaparak, aşkın ezeli ve kudret dilinden terennüm edişini vurgular. Esasen bu düşünce tüm tasavvuf terminolojisinde benzer özellikler taşır. Aşkın kaynağı, ilahî hakikatin tecellisi gereği yine tek olan, bir olan, Allahü Teâlâ'dır. O sonradan yaratılanlara benzemez ve dolayısıyla güzelliği de nur hâlindedir. Bu nurdan yansıyanlardan biri de hikmet yoludur.

Bu nurla beraber yaratılan yine kâinat ve içindeki yıldızlar, insanlar, hayvanlar, nebatların varlığı ortaya çıkmıştır. Allah (c.c.) güzel olan tüm bu varlıklara gönlünden katarak, aşkı ortaya çıkarmıştır. Kâinatın doğuşu bu aşk sebebi iledir. Bakıldığı zaman tüm bu düşüncelerin özünde, varlığın varlık sebebinde yerine alan aşkın, beşere yansımasında yine gönül dilini kurmanın önemi ortaya çıkar.

Yine Yunus Emre'nin bu bağlamda varlık telakkisine baktığımızda ise; dünyanın yalandan öte bir yer olmadığını vurgulaması, onun felsefesinde ya da tasavvuf anlayışında olan durumun, asıl olana yani Allahü Teâlâ'ya doğru bir yönde ilerlediğidir. Zira ona göre bu âlem, kainat ve tüm varlıklar birer düş hüviyetindedir. Yine Yunus, bu durumu şu sözleri ile izah eder:

"Her kim gaflet içre geçer cânı zevâl suyın içer
Derviş sırrı 'Arş'dan uçar gerçegi yir yüzindedür

Miskîn Yûnus gözün aç bak iki cihân toptolu Hak
Sıdk odına gümânı yak ol eşkere pinhândadur"[71]

[70] Mustafa Tatcı, *Yunus Emre Divanı*, s. 22.
[71] Tatcı, *age*., s. 45.

İçte, dışta, tüm yönlerde ve ezel ile ebedde var olan ancak O'dur. Allah (c.c.) tek diridir, her varlık da ancak onun bu diriliği ile diridir.[72]

Peki Yunus Emre tüm kozmolojisini ördüğü bu hakikat bilincinde Allahü Teâlâ'dan ne niyaz etmektedir? Bu sorunun cevabını yine Yunus'un şu sözlerinde bulabiliriz:

"İlâhî bir 'ışk vir bana ben benligüm bilmeyeyin
Yavu kılayın ben beni isteyüben bulmayayın

Şöyle hayrân eyle beni bilmeyeyin dün ü güni
İsteyeyin dâim seni ayruk nakşa kalmayayın

Al gider benden benligi toldur içüme senligi
Bundayiken öldür beni varup anda ölmeyeyin

Söylerisem gelmez dile kim söge bana kim güle
Bâri yanayın derdile hâlüm dile gelmeyeyin"

Yunus Emre, Allah'tan (c.c.) benliğini kendisine katmasını dileyerek, onda tek vücut olmak ve onun dairesinde yok olmayı dilemektedir. Aşkın susuzluğu ancak bu şekilde dinebilir. Beşerde değil de gerçekte ölmeden önce ölünerek, ölümsüzlüğe erişilebilir.

Hem varlığın sebebi aşk hem yokluğun da (yok olabilmenin) sebebi de öznesi de aşktır. Dolayısıyla Yunus Emre'nin nazarında aşk daha ziyade nesnelerin âleminin ötesinde, gönül âlemlerinin en üst mertebesinde; varlığın kendi varlığına doğru bir yönelim gösterdiği uç ve sınırdadır.

2.2.2. Güzellik ve Aşk İlişkisi

Bir önceki başlıkta da bazı noktalarda değinmeye çalıştığımız güzellik ve aşk ilişkisi Yunus Emre'de yine "sevgi" kavramı ile de sıklıkla dile gelir. Zira sevilen

[72] Amiran Kurktan Bilgiseven, "*Yunus'ta Benlik ve Birlik Anlayışı"*, Yunus Emre ile İlgili Makalelerden Seçmeler, haz: Hüseyin Özbay, Mustafa Tatçı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara,199l, s.73-75.

şeylerin tamamı esasında Yunus'a göre ilahî olana yansıyanlardır. Bunu şu sözleri ile izah etmektedir:

"İy 'ışk eri aç gözüni yir yüzine kılgıl nazar
Gör bu latîf çiçekleri bezenüben Hakk'a gider

Bunlar yazın bezenüben dostdan yana uzanuban
Bir sor ahî bunlara sen kancarudur 'azm-i sefer

Her bir çiçek bin nâzıla öger Hakk'ı niyâzıla
Her murgı hoş âvâzıla ol pâdişâhı zikreder"[73]

Çiçek gibi hoş ve latif bir nesnenin dahi güzelliği ve ona duyulan sevgi, gerçekte bu dünyada gösterilse de uzandığı yer hakikatin ta kendisidir. Bakıldığı zaman kainattaki tüm güzelliklerin ele alınış biçimlerini Yunus Emre açısından burada vurgulamamız önemlidir.

Yunus Emre'de; başta dünya, tabiat ve diğer tüm canlılar mâsivadır. Dolayısıyla mal mülk, servet düşkünlüğü, büyüklenme, gösteriş, haset vb. kötü huylar mâsivâ sayıldığı gibi ibadetler ve güzel ahlâkî davranışlar da mâsivâdır. Yunus Emre ve diğer tüm sûfîler keşf, ilham ve keramet gibi hususları da mâsivâ olarak görmüşler, bunlardan kurtulmanın güçlüğüne dikkat çekmişlerdir. Telvin hâlindeki sûfîlerde mâsivâya karşı bir meyil olabilirse de temkin makamında olanlar gönüllerinde Hak'tan başkasına yer vermezler.[74]

Bu açıklamalara baktığımızda dünya, tabiat ve tüm canlıların bu konumu dolayısıyla, onların varlıklarındaki güzelliklerin de karşılık geldiği alan, tüm tasavvuf ehli için iyi belirlenmeli ve konumlandırılmalıdır. Dolayısıyla varlıkların güzelliği, ilahî olanla irtibatlandırılmıştır. Güzellik ve aşk bu bağlamda birbiri ile sürekli ilişkilendirilerek, asıl olandan kopmaması adına gayret gösterildiği gözükmektedir.

Yine Yunus Emre felsefesinde, Hakk'a yönelen kalplerde Allah'ın (c.c.) güzelliğinin ortaya çıktığı vurgulanır. Zira artık o âşıklar gönüllerinden mâsîvâyı

[73] Mustafa Tatcı, *Yunus Emre Divanı*, s. 24.
[74] Süleyman Uludağ, "Masiva", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 28, 2003, s. 76.

temizlemişlerdir. Allahü Teâlâ'nın kalpte ortaya çıkışı sonsuz ve uçsuz bucaksızdır. Bir tecellî iki defa tekrar etmez. Hakk, her an başka şekilde, başka sıfatlarda kendini gösterir. Allah (c.c.), sıfatlarıyla güzelliği ve ululuğu yönüyle görünebilir.

Tecelli, Cenabıhakk'ın kendi yüzünü göstermek istemesidir. Bu durumda tecelli eden de ettiren de bakıldığı zaman aynı varlıktır. Allahü Teâlâ yani tek gerçek olan, mutlak varlık olduğu için O'nun tecellisi; azabı da olsa, cemali ve güzelliği de olsa hoş karşılanır. Çünkü zaten bütün gönüller ona hayrandır.[75]

Bunları Yunus şöyle dile getirir:

"Ger meyhâneye vardum ansuz yir göremedüm
Yine ana sataşdum girdüm dahı külhânda

Her kim aradı cismin cisminde buldı hasmın
Ne dünyâ âhret ana ne assı ne ziyânda

Bir niçesine kaç dir bir niçesine tut dir
Kaçanla bile kaçar bile turur turanda"

Yunus Emre'ye göre bu dünyanın tüm beşerî sevgilerinde birtakım tuzaklar mevcuttur. Ona göre gerçek âşık için, tüm bu sevgiler hakiki dost olan Cenabıhak'tan birer haber olduğunu kişiye vurgular. Dolayısıyla kişi de bu sevgi yolunda, ilahî aşk için bazı fedakârlıklarda bulunmalıdır. Yunus Emre bu durumu şöyle dile getirir:

"Kim ki gerçek mürîd ola
Bil baglayup gelsün yola
Şol yürekde ki dert ola
Dostun cemâlin arzular

Dostum beni delü kıldı
'Aklumı fikrümi aldı
Hayâli gözümde kaldı

[75] http://web.deu.edu.tr/ilyas/edebiyat/yunusvetasavvuf.htm, Erişim: 20.02.2019.

Dostun cemâlin arzular"[76]

Tüm varlığın güzellik ile yoğruluşu, elbette böyle çileleri de gerektirir. Dolayısıyla Yunus Emre'nin güzellik ve aşk ilişkisi hem aranıp bulunması gereken hem de aynı zamanda uğrunda çaba sarf edilmesi gereken bir hakikat ilişkisidir.

2.2.3. Âşık - Maşuk İlişkisi

Yunus Emre'nin aşk felsefesinin önemli bir görünümü de aşığın maşuğa benzemesi ve sonrasında yaşananlardır. Aslında bu noktada Yunus için "ölüm" düşüncesinin de devrede olduğu görülür. Zira artık âşık maşukla hemhâl olmuşsa, suretlerin ve dünyanın da bir anlamı ve önemi kalmamıştır.

Yunus Emre'ye göre aşığın maşukuna yani, ilahî olana doğru yönelimi, kişinin mevcutta var olduğu tüm kötü hasletleri de yok etmesine neden olur. Yani âşık kişi kötü ahlâk ve nefsani duyguların değişime uğratır ve "güzelliğini ortaya çıkararak" Cenabıhakk'ın katında olur. Zira kişi dünyada iken her türlü nesne ve olgu ile temas hâlinde iken nefsani manada kötü fiil ve amellere gark olur. Dolayısıyla ilahî sevgiden de uzaklaştıkça, alçalmaya başlar, dünyaya bağlı kalarak ruhun yükselmesine, insan-ı kâmil mertebesine ulaşmasına engel olur.

Bakıldığı zaman Yunus Emre bu durumu şu sözleri ile dile getirir:

"*Erenlerden etek tutan menzil alup Hakk'a yiten*
Muhammed nûrına batan ol dünyâya kalmayandur

Kimdür bunda palâs giyen oldur anda hulle giyen
Dilde agızda söylenen ol kimseye gülmeyendür

Bunda şeytâna yâr olan varup anda âvâr olan
Hazret'de yüzi kar'olan erden nazar olmayandur"[77]

Âşık maşuğa benzedikçe ilahî nurla nurlanır. Bu aslında yaratılışı esnasındaki gayenin de tecellisidir. Zira kainattaki tüm varlıklar ve nesneler bir sebep ile

[76] Mustafa Tatcı, *Yunus Emre Divanı*, s. 78.
[77] Mustafa Tatcı, *age*., s. 79.

yaratılmıştır. Bu sebebe binaen bu âlemde görünen her şeyin, sevgi yolu ile maşuğa ulaşması elzemdir. Hakikatin özü ancak o şekilde bilinip kavranabilir.

Bakıldığı zaman yine Yunus Emre'nin felsefesinin başlangıcında yer alan Allahü Teâlâ düşüncesi, tüm insan algısını da etkilemektedir. Yani Yunus Emre insanı ele alırken, ona ilahî olandan bir paye biçer. Bu paye de bir sevgi ile kendini göstermektedir.

İnsan, bilinci ile kendini öteki nesnelerden ayıracak güçtedir. Evren yaratılmadan önce insanın huzur içinde oluşu, tasa ve sıkıntılarla kucaklaştığı bu dünyada ortadan kalkmış ve neticede insan bu dünyaya kapılmıştır. İşte Yunus, tam da burada dünyanın geçiciliğine vurgu yaparak, aşk ile maşuğa ulaşmayı önemli görür. Bu yaratılış bahsindeki düşüncelerini ise şöyle ifade eder:

"*Yir gök yaradılmadın Hak bir gevher eyledi*
Nazar kıldı gevhere sızurdı dür eyledi

Gevherden bug çıkardı bugından gök yaratdı
Gök yüzinün bizegin çok yılduzlar eyledi

Göge eytdi dön didi ay-gün yürisün didi
Suyı mu'allak kodı üstinde yir eyledi…"[78]

Görüleceği üzere tüm bu deyişlerde insanın Hak ile olan irtibatının yaratılıştan sonra dolaylı hâle geldiğine bir vurgu vardır. Aşığın maşuk ile olan irtibatı bu dünyada yeniden şekillenmiştir. İştiyak olmaz ise âşık maşuğuna kavuşamaz dolayısıyla da hakikat bilincinden uzak düşer.

İlahî aşk ile beraber Yunus Emre'nin düşünce dünyasında, en temel yere sahip düşüncelerden bir diğeri ise ölümdür. Yunus Emre, kişiyi aşka sevkederken ve onu bir maşuğa irtibatlandırırken amaçladığı düşünce, ölüm düşüncesinin yok oluş manasını, kötücül yönünü bertaraf etmek istemesidir. O, aşk ile ölümü, sevgiliye kavuşmak olarak çok güzel bir hadise olarak görür.

[78] Tatcı, *age*., s. 288.

2.2.4. Aşkın Mutlak İyiye Ulaştırması

Yunus Emre'nin aşk felsefesine göre, varlığın var olma sebebinin aşk oluşu ve varlığın amacının ve biricik sebebinin de esasında aşk oluşu bir gerçektir. Fizik alandaki varlığın dolayısıyla da insanın görünür âlemle görünmez âlem arasında ya da yer ile gök arasında ve kâinat ile Tanrı arasında aşkın bir noktada buluşma noktası olması ve O'na doğru bir gösterge sunması bir noktada O'nun haşmet ve azametine de vurgudur. İnsandan hariç varlık sahasındaki tüm yaratılmışlar ise maddi manada noksanlıklarından ötürü bunun bilincinde bulunmamaktadırlar.

İnsan ise tüm bunların arasında ayrıcalıklı bir konumdadır. Bu ayrıcalıklı konumu nedeniyle, aşk onu mutlak iyiye ulaştırabilir. Tasavvuf geleneğinde mutlak varlık ise öncesinde de zikrettiğimiz gibi tek ve benzersiz olan Cenabıhak'tır. O'nun haricinde âlemde olanlar yani kendi kendilerine yeterli varlıkları olmayanlar, ancak var gibi görünmededirler. Dolayısıyla bunların tamamı, asıl varlığa borçlu olan kesret âlemidir. *Vücud-ı Mutlak* olan Allahü Teâlâ'nın bilinmesi ve tanınması için bizim varlık olarak bildiğimiz âdemi yani eşfref-i mahluk olan insanı yaratmıştır.[79]

O hâlde Yunus Emre nazarında âdem, yani insanın çok önemli bir vazifesi bulunmaktadır. O da aşk vasıtasıyla "mutlak" olana erişmesidir. Bu varlığının bir gereğidir. Yunus Emre bu durumu şöyle dile getirmektedir:

"Çalap Âdem cismini toprakdan var eyledi
Şeytân geldi Âdem'e tapmaga 'âr eyledi
Eydür ben oddan nûrdan ol bir avuç toprakdan
Bilmedi kim Âdem'ün için gevher eyledi

Zâhir gördi Âdem'ün bâtınına bakmadı
Bilmedi kim Âdem'i halka server eyledi."[80]

[79] Bkz: Mehmet Ulucan, "Nîyazî-i Mısrî'nin Şiirlerinde Varlık Anlayışı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Elâzığ, 2009, c. 19, S. 1, s. 33.
[80] Mustafa Tatcı, *Yunus Emre Divanı*, s. 289.

Yunus bu deyişine ilave olarak aslında mutlağa ulaşma yollarını da izah etmiştir. Ona göre, mutlağa yani makamların en yücesine ulaşmanın çeşitli kapıları, makamları ve menzilleri vardır. Onun yolculuğu dört kapı, kırk makam ve yüz altmış menzilden oluşur. Yunus Emre dört kapıyı söyle sıralar: İlk kapı şeriattır, emri nehyi bildirir, ikinci kapı tarikattır, doğru yolda olmak mürşid-i kâmilin yargılamasıyla mümkündür, üçüncü kapı marifettir, dördüncü kapı hakikattir ki bu noktada sûfinin gündüzü bayram, gecesi ise kadir olmuştur.[81]

Öncesinde de ifade ettiğimiz üzere Yunus Emre'nin felsefesinde esas olan, hakikate yani Tanrı'ya ulaşmak, o mertebede sabitlenmektedir. Zira evrenin, insanın, âlemin ve yaratılışın tek gerçek nedeni O' dur. Bir insan ancak, sevgisi ve bu sevgisi dairesinde gösterdiği çabalarla Cenabıhakk'ın sevgisinden nasiplenebilir. Mutlak'a ulaşmak için de bu sevginin çilelerine, yollarına revan olmak gerekmektedir.

Yunus'a göre Mutlak'a varıldığında ise insan ortadan kalkar. Bu durumu şu sözlerle ifade eder:

"Ma'nî bahrine talduk vücûd sırrını bulduk
İki cihân ser-te-ser cümle vücûdda bulduk

Bu çizginen gökleri tahte's-serâ yirleri
Yitmiş bin hicâbları cümle vücûdda bulduk

Yidi gök yidi yiri tagları denizleri
Uçmagıla Tamu'yı cümle vücûdda bulduk."[82]

Yunus'un Mutlak dediği Allahü Teâlâ makamında, artık tek bir vücud vardır. Âdem aslına dönmüş ve hakikatin özüne kavuşulmuştur. Yunus Emre ve Mevlâna'nın bu şekilde aşk felsefelerini ortaya koyduktan sonra, çalışmamızın ikinci bölümünde tezimizin esas konusunu oluşturan, her iki ismin de aşk felsefelerinin mukayesesi yapılacaktır.

[81] Tatcı, *Yunus Emre Külliyatı, c.* II, s. 335-336.
[82] Tatcı, *Yunus Emre Divanı*, s. 105.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MEVLÂNA VE YUNUS EMRE'NİN AŞK FELSEFELERİNİN MUKAYESESİ (MESNEVİ VE YUNUS EMRE DİVANI'NDA)

İlk bölümde her iki ismin de aşk felsefelerini el aldıktan sonra, bu bölümde aşk felsefelerinin mukayesesi yapılacaktır. Elbette bu mukayesenin her ne kadar başlığı Mesnevî-i Şerîf ve Yunus Emre Divanı'na göre de olsa, zaman zaman Divan-ı Kebir'den ya da her iki şairin haricen dile getirdiği ve çeşitli kaynaklarda da konu özelinde irtibatlandırılan sözlerine de atıflarda bulunulacaktır.

Birinci bölümde de gördüğümüz üzere gerek Mevlâna için gerekse de Yunus Emre için aşk, varlığın, yaratılışın, hakikatin özü ve esas nedeni olarak ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla her iki ismin hem felsefî manada hem de tasavvufî manada aşka kazandırdığı farklı bir bakış açısı vardır. Bu bakış açısı kimi zaman her iki isimde de ortak tezahürler gösterse de bazı noktalarda yorum ve anlayış farkı ortaya çıkmaktadır.

Bu yorum ve anlayış farkları, eserlerinin diline de yansır. Zira Mevlâna daha kapalı bir dil kullanırken, Yunus daha açık ve sarih bir dil kullanmıştır. Mevlâna'ya göre aşk vardır ve ayrıcalıklı bir konumda, özel ve seçkin çabalarla künhüne vakıf olunabilir. Yunus Emre ise aşkı her yerde görür. Herkese aşikâr ve ortadadır. Dolayısıyla bu durumlar her iki ismin de diline yansımıştır.

Mevlâna'nın aşığı, Yunus Emre ile benzer şekilde, herhangi bir vasıtaya ve güzelliğe gerek duymaz. Zira Allahü Teâlâ'ya ulaşmak için lazım gelen iyilikler ve güzellikler mevcutta insana verilmiş ve buna hazır ve teşne hâle getirilmiştir. Bundan dolayı da âşık, hep Allah'ı (c.c.) arar.

Yunus Emre tüm güzelliklerin her an her yerde mevcut olduğunu dile getirirken ve sevgi esaslı bir felsefe kurarken, Mevlâna ise daha ziyade tek sevgi kaynağı ve yönelmesi gerekenin ilahî olduğunu vurgular. Dolayısıyla Yunus Emre'de dolaylı olarak da ulaşılabilecek olan Allah sevgisi, Mevlâna nazarında doğrudan raptolunması gereken makamdır.

Burada kısaca değinmeye çalıştığımız bu farklara, bu bölümün alt başlıklarında uzunca izahlar getirilerek, Mevlâna ve Yunus Emre'nin aşk felsefelerinin mukayesesi ele alınacaktır.

3.1. Aşk Kavramı ve Mahiyetinin Mukayesesi

Hem Yunus Emre'de hem de Mevlâna'da aşk kavramının ele alınışı ve mahiyetinin ne olduğu oldukça önemlidir. Bununla beraber her iki ismin de aşkın kaynağını ruhta var olan iyi, güzel ve doğru olarak görüşü benzeşir. Zira tüm iyi ve güzeller doğada mevcuttur ve doğa Allahü Teâlâ'nın taşmasından dolayıdır. Yani ilahî bir iyi ve güzel arayışının insanın özünde olması aslında Allah'ın (c.c.), en iyi, en güzellerinin ilahî bir alanda, tabiatta kendini göstermesinden kaynaklanmaktadır.[83]

Bakıldığı zaman Mevlâna Mesnevi'de, Yunus Emre ise Divan'da aşkı tüm boyutlarıyla ele almıştır. Bu doğrultuda her iki ismin de aşk felsefelerini mukayese ederken, Mesnevi'deki ve Divan'daki dizelerden yararlanarak aşkın boyutlarını ve mahiyetini kıyaslamaya çalışacağız.

Mevlâna açısından aşkın mahiyeti, en başta onun aşkınlığı ve yüceliği ile doğrudan ilgilidir. Örneğin Mevlâna bununla ilgili şöyle seslenmektedir:

> *Aşk ateşidir ki neyin içine düşmüştür, aşk coşkunluğudur ki şarabın içine düşmüştür.*
>
> *Ney, dosttan ayrılan kişinin arkadaşı, haldaşıdır. Onun perdeleri, perdelerimizi yırttı.*
>
> *Ney gibi hem bir zehir, hem bir tiryak, ney gibi hem bir hemdem, hem bir müştak kim gördü?*
>
> *Ney, kanla dolu olan yoldan bahsetmekte, Mecnun aşkının kıssalarını söylemektedir.*
>
> *Bu aklın mahremi akılsızdan başkası değildir, dile de kulaktan başka müşteri yoktur.*[84]

Mevlâna'ya göre aşk bir coşkunluk hâlidir. O coşkunluğun içerisinde aşk dediğimiz büyük kudretin, Allahü Teâlâ'nın bilinmesi ile başladığı görülmektedir. Yani Mevlâna'ya göre her şeyden önce Allah'ı (c.c.) bilmek icap eder. Bu bilişle beraber, kainatta görünen tüm inkişaf ve zerreler arasındaki derin cazibe bu aşkın

[83] Bkz: Cevdet Kılıç, Hilal Arslan, *agm.*, ss. 324-325.
[84] Mesnevi, (Ter: Veled Çelebi İzbudak), c. 1, b. 10-14.

kudretidir Aşk olmasa ne hayat, ne güzellik, ne inkişaf, ne tekamül, ne nur, ne de ziya olabilir.[85]

Fakat bu beyitlere baktığımızda yine karşımıza çıkan durumun aşkın bir olmasına karşın sevgi çeşitlerinin birden fazla olduğuna ilişkindir. Dolayısıyla hakikat tektir fakat o aşkın yolu çok çeşitli olabilir.

Öncesinde de zikrettiğimiz üzere, Mevlâna'ya göre aşkın bir önemli vasfı da ilahî olanla irtibatı sağlarken, irtibat kurulacak olan makamın büyüklüğünden ötürü bu irtibatın da güzeli temaşa şeklinde gelişmesi önemlidir. Çünkü aşk bir bakıma insana güzellik olarak suretini göstererek tecellisini o şekilde gerçekleştirir. Mevlâna yine bununla ilgili Mesnevi'den şöyle seslenir:

Toprak beden, aşktan göklere çıktı; dağ oynamaya başladı, çevikleşti.

Ey âşık! Aşk; Tûr'un canı oldu. Tûr sarhoş, Mûsa da düşüp bayılmış!

Zamanımı beraber geçirdiğim arkadaşımın dudağına eş olsaydım
(sırlarına tahammül edecek bir hemdem
bulsaydım) ney gibi ben de söylenecek şeyleri söylerdim.
Dildeşinden ayrı düşen, yüz türlü nağmesi olsa bile dilsizdir.
Gül solup mevsim geçince artık bülbülden maceralar işitemezsin.[86]

Mevlâna'ya göre aşkın azameti o kadar büyüktür ki dağı bile yerinden oynatabilir. Dolayısıyla ilahî olanla kurulacak irtibat da o denli büyüktür. Yani esasen aşk, o denli büyük bir mucizedir ki, aşığın topraktan olan cismini semalara çıkarır ve cansız bir kütle olan dağı da kımıldatır ve oynatır.[87]

Mevlâna'ya göre aşkın mahiyetinin bu boyutları bile çok yücedir. Yine bu bağlamda Mevlâna'nın aşk tariflerini anımsamakta yarar vardır. Ona göre aşka dair ne kadar söz dile gelse de tek bir aşk tanımı yapmak çok güçtür. O yatay ve dikey boyutta, arzda ve semada, kalplerde ve tüm bedenlerde yerini almaktadır. Örneğin;

[85] Tahirü'l Mevlevi, Mesnevi Şerhi, c. 1, b. 10, s. 62.
[86] Mesnevi, Çev: Veled Çelebi İzbudak, c. 1, b. 25-29.
[87] Tâhirü'l Mevlevî, *age.,* s. 79.

"Her ne söylediysen, ne duyduysan, onların hepsi de kabuk gibidir, manasız sözlerdir.

Çünkü aşkın içi, özü açıklanacak anlatılacak bir şey değildir. Hakikati hisseden, tecellilere mahzar olan özlü kişi deriye, kabuğa bakar mı?"[88]

Aşkın bu şekilde dile geliyor oluşu, kavramsal olarak tüm mahiyetinin de en önemli karşılığıdır. Anlatılacak bir şey olarak görülmemesi, onun tecrübeye dayalı olarak yaşanmakta olduğuna ve biricik yönüne işaret eder. Dolayısıyla bu tanım, her ne kadar Yunus Emre'nin tanımı ile eş değer gibi gözükse de mahiyet yönünden farklılaşır. Yine Yunus Emre kozmolojisinde yer alan aşk kavramı ve mahiyetine geçmeden, Mevlâna'nın aşk ile ilgili tecelli bağlamında sarf ettiği sözleri de dile getirmeliyiz.. Aşkın tecellisi, maşuğun; "Ben gizli bir hazine idim; bilinmek istedim, mahlukatı yarattım."[89] deyişi ile doğrudan ilgilidir. Dolayısıyla bu tecelli konusunda Mevlâna şunları söylemektedir:

"*Hareketimiz de, varlığımız da senin vergindir. Varlığımız umumiyetle senin icadındır.*

Yoksa, varlık lezzetini gösterdin. Yok olanı kendine âşık eylemiştin!

O İn'am ve ihsanın lezzetini... mezeyi, şarabı ve kadehi esirgeme!

Esirgersen kim arayıp tarıyabilir? Nakış nakkaşla nasıl mücadele eder?

Bize, bizim ef'alimize bakma; kendi ikramına, kendi cömertliğine bak!"[90]

Bakıldığı zaman Mevlâna bu beyitlerde, varlığın sebebini ilahî olana bağlamakta, dolayısıyla meze, şarap ve kadeh deyişi ile aşkın ihsanını ve tecellisini göstermesini Allahü Teâlâ'dan istemektedir. Mevlâna'ya göre Allah (c.c.), yoklara varlık lezzetini göstermiş ve onları kendi zatına âşık etmiştir. Bu aşk ise ezeli ve ebedidir. Bakıldığı zaman yine Tâhirü'l-Mevlevî bu beyitleri şöyle şerh etmektedir:

"*Yani sen, bilinmek istediğin için mahlûklarından bazılarında Seni arayıp bulmak ve bilmek talebi husûle geldi. Şu hâlde mahlûklar,*

---

[88] Mevlâna, *Divan-ı Kebir*, Çev: Şefik Can, Ötüken Yay., İstanbul 2000, C. I, s. 143.
[89] Muhammed el-Aclûnî, Keşfül Hafa ve Müzilül İlbas, c. 2, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, 1988., s. 132.
[90] Mesnevi, Çev: Veled Çelebi İzbudak, c. 1, b. 605-609.

kudret kaleminin önünde acizdir. Âdeta bir nakkaşın fırçası önündeki nakış gibidir. Nakkaş, nasıl o resmi istediği renge boyar, dilediği şekle sokarsa Sen de öyle yaparsın. O hâlde sen bize değil, kendi cömertliğine ve kendi keremine nazar et. O kereme kabiliyetimiz yoksa bile kabiliyet ihsan buyur."[91]

Bu betimlemeler, tasvirler ve açıklamalara bakıldığı zaman vurguladığımız gibi aşkın kendisinin tarifi zor olduğu kadar tecellisini kavramak da güçtür. Dolayısıyla hususiyetle keşfedilebilir. Ayrıca tecellinin kavranması, basit, kolay ve doğrudan değildir, zira tecelli de bizim gördüğümüz gerçeklerden çok daha başkadır.

Bakıldığı zaman aşk da tüm bunların arasında, başkasına tam aktarılamayan hâli ile gerçeğin tam kendisi değil, bir nevi yansımasıdır. Bu konuyu Erol Güngör şöyle izah etmektedir:

"*Bizim tahlil ettiğimiz şey, realitenin kendisi değildir. Biz bir şeyi gördüğümüz an onun bizde yarattığı intiba ile o gördüğümüz şey hakkında yaptığımız açıklamalar, hiçbir zaman birbirinin aynı değildir; dilimizi ne kadar mükemmel hâle getirirsek getirelim, söylediklerimiz bizim gördüğümüz gerçeği hiçbir zaman aynen yansıtmayacaktır."*[92]

Aşkın mahiyetine dair Mevlâna özelinde dile getirdiğimiz tüm bu durumlar benzer şekilde Yunus Emre'de de görülür. Fakat Yunus'u Mevlâna'dan bu bağlamda ayıran en önemli durum, aşkın ya da sevginin hemen hemen her yere yayılmış olması ve ilahîye götürecek nitelikte olmasıdır. Bunların öncesinde Mevlâna'da olduğu üzere yine Yunus Emre'de de aşk kavramını yeniden ele almakta yarar vardır.

Öncesinde de değindiğimiz üzere Yunus Emre'nin varlığın sebebi olarak aşkı görmesi tüm bu varlıklarda da onun mevcut olduğuna bir işarettir. Yani aşk her yerdedir. Bu manada Yunus şunları zikretmektedir:

"'Işk makâmı 'âlîdür 'ışk kadîm ezelidür
'Işk sözini söyleyen cümle kudret dilidür

[91] Tahirü'l Mevlevi, Mesnevi Şerhi, c. 2, b. 607, s. 27.
[92] Erol Güngör, *İslam Tasavvufunun Meseleleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1996, ss. 117-119.

Dinleyen ol işiden ol gören ol gösteren ol
Her sözi söyleyen ol sûret cân menzilidür

Sûret söz kanda buldı kanda sözi iş oldı
Sûrete kendü geldi dil hikmetün yolıdur

Sûretler ün diyemez söz kendüsüz söylenmez
İşler hicâbsuz olmaz risâlet hâsılıdur"[93]

Yunus Emre'ye göre mevcudatta bir tek varlık ve sevgi vardır. Fakat bu sevgi ve aşk her yerde kendini göstermektedir ki aslında bu yaratılmış olan her şeyin mutlak zatın sıfatları olduğuna ilişkindir. Aslında Yunus, sevginin kaynağını her yerde görerek, yaşadığı çağa mahsus bazı sıkıntıları da bertaraf etmek istemektedir. Yani onun aşk felsefesinde "zorluk" değil "kolaylık" vardır. Aşk herkes içindir ve herkes kadardır.

Bu manada Yunus'un kendini misyon sahibi bir sanatçı olarak gördüğü yorumu da ortaya çıkmaktadır. Aşk ve sevgi üzerinden temellenen bu durum ona göre toplumsal değişim ve dönüşüm için de gereklidir. Zira önce insanın fıtratındaki anlam dünyasına dönmesi, gönlünde derinlere, bilinçaltına itilmiş insani duygularını ortaya çıkarması gerekir. Eğer, insanda bu alıcılık yeteneği canlandırılamazsa en güzel sanat eseri karşısında bile tepkisiz kalır. Bu durumda ise söz söylemenin bir manası yoktur.[94] Yunus'a göre her şeyden önce kâinata sevgi ve aşk nazarı ile bakılmalıdır. İnsanın önce kendisine, sonra diğer insanlara ve bütün varlıklara karşı zulmünün temelinde bu hamlığı, çiğliği, aşksızlığı yatmaktadır.

Yine bu manada tasavvuf geneline bakarsak, varlıkların tecellileri sonrası farklı cevhere bürünmeleri ve mutlak varlık, mutlak güzellik safhalarında oluşu fakat sonrasında dünyaya gelmeleri ile tüm bunların değişerek zıtlıklara büründüğü görülür. Bu zıtlıklar dünyada ortaya çıkarlar fakat onlardan kurtulma yolu da yine aşk yoluyladır. Tüm varlıkların yaratıcısı Allahü Teâlâ, diğer mahluklarda kendinden birer zerre ve tecelli bırakmıştır. İşte bu ana varlığa "Aşk" ile vasıl olunup, ulaşılabilir.[95] Bu durumu Yunus Emre'miz şöyle ifade etmektedir:

---

[93] Mustafa Tatcı, *Yunus Emre Divanı,* s. 22.
[94] Mustafa Özçelik, *age.,* s. 111.
[95] Enver Benhan Şapolyo. "*Yunus Emre ve Tasavvuf",* Türk Yurdu Dergisi, Yunus Emre Özel Sayısı, c. 5, 1966, s. 69.

Kim ki 'ışk kadehinden bir zerre içdiyise
Ana ne 'akl u ne us ne esrük ü ne humâr

Tek ben degilem 'âşık ol ma'şûk nazarında
'Işk yolına cân fidî benüm gibi sâd-hezâr

'Âşıklarun hâlini 'âşık olanlar bilür
'Işk bir gizlü haznedür gizlü gerekdür esrâr[96]

Buradaki gizli hazineden kasıt Allah'ın (c.c.) kendisidir. Aşkın mahiyetini yani iç yüzünü oluşturan en önemli vasıf bu gizliliğin âşıkâr biçimde ortaya çıkma sürecinde gereken yolların yürünmesidir. Bu yollar zordur, çilelidir. Yunus'un aşkı, seçkin değil daha ziyade herkese göre ve herkes içindir.

Yunus Emre'nin güzelden kastı, maşuğa varma sürecinde vesilelere bağlı tüm hâllerdir. Kişi, iyi ve güzel olan her şey ile insan-ı kâmil mertebesine ulaşabilir. Mevlâna da ise bu durum daha farklıdır. Yani, ona göre âşık olanların bir güzelliğe ihtiyacının ötesinde zaten mevcutta insanın kendi içinde bu duygu vardır. Dolayısıyla bir vasıta gerekmez. Aşk, kişinin kendisinde başlar ya da biter. Kişi her an maşuğa ulaşabilir. Aşk esnasında kişinin kılavuzu yine kendisidir. Bu durumu Mevlâna şöyle izah eder:

> *"Âşığın hastalığı bütün hastalıklardan ayrıdır. Aşk, Tanrı sırlarının usturlâbıdır.*
>
> *Âşıklık, ister o cihetten olsun, ister bu cihetten... âkıbet bizim için o tarafa kılavuzdur.*
>
> *Aşkı şerh etmek ve anlatmak için ne söylersem söyliyeyim... asıl aşka gelince o sözlerden mahcup olurum.*
>
> *Dilin tefsiri gerçi pek aydınlatıcıdır, fakat dile düşmeyen aşk daha aydındır.*
>
> *Çünkü kalem, yazmada koşup durmaktadır, ama aşk bahsine gelince; çatlar, âciz kalır."*[97]

[96] Mustafa Tatcı, *age.*, s. 23.
[97] Mesnevi, Çev: Veled Çelebi İzbudak, c. 1, b. 110-114.

Yunus Emre'ye göre, Mevlâna'nın aşkı ve aşığı kolay kolay anlaşılamamaktadır. Zira Mevlâna'da aşkı şerh etmek, bir mahcubiyet sebebidir. Yunus'da ise bu âşıkarlık ortada olmalıdır. Bu sebeple de tüm varlık âlemi, maşuğu tanımalı ve bilmelidir. Zikrettiğimiz üzere tüm âlem ve varlık, sevgi üzerine kuruludur.

"Şûrîde olanlarun bî-nihâyet dünyâda
'Akl u gönül fehm ü cân fikir anun nesidür

Biz tâliblerüz her dem 'ışk sebakın okuruz
Tanrı virür sebakı 'ışk hod müderrisidür

Bundan içerü haber işit eydeyin iy yâr
Hakîkatün kâfiri şer'ün evliyâsıdur"[98]

Bakıldığı zaman Yunus Emre, Mevlâna'dan farklı olarak bu çokluğu (yani tüm varlıklarda, canlılarda zuhur eden sevgiyi ve bu sevginin ilahî olana doğru bir yol oluşunu), esasında teklik olarak görür. Yani her bir çokluk "birlikten" zuhur eder. Sevgiler de hakeza o şekildedir. Tüm sevgiler birleşir ve tek'e geri döner.

Tüm bunları bir arada değerlendirdiğimizde, aşk kavramı, arada sevginin oluşu ve nihayetinde Allah'a (c.c.) doğru uzanan bu yolda her birinin birbiri ile ilişkisi benzer şekilde süreçlere bağlıdır. Yunus Emre'ye göre aşkın kaynağı Allahü Teâlâ'dır. Dolayısıyla O, aşkın, sevginin ve tüm varlıklara da yayılan bu durumların esas kaynağıdır. Aşk için varılması gereken menzil yine aşkın kendisidir. Bu süreçte tüm varlıklar, canlılar bu yola dahil olabilir. Kişi bu süreçlerin sonunda kemâl mertebeye ulaşır ve âşık olur. Maşuk ile hemhâl eder.

Mevlâna ise bu konuda Yunus'tan çok daha farklı düşünerek varlık âlemini arka planda bırakır. Zira ona göre tüm bu varlıklar kişinin Allah (c.c.) ile olan münasebetini zedeleyebilir. Yani kişinin Allahü Teâlâ sevgisi sürecinde kalbini bozabilir. Kişi varlık sevgisi ile boğulup, yok olabilir. Dolayısıyla kemallik seviyesi zedelenebilir.

Burada şunu dile getirebiliriz: Yunus Emre, her ne kadar bir insanın tüm canlılara ya da varlıklara sevgi duysa ya da âşık olsa da Allah'a (c.c.) yönelebileceğini savunurken, Mevlâna bunun tam zıttı şekilde kişinin yalnızca ve yalnızca

[98]Mustafa Tatcı, *age.*, s. 25.

Cenabıhakk'a yönelerek aşkı yaşayabileceğini dile getirir. Benzerlik ise aşka yönlenmemiş insanın kâmil insan seviyesinden uzak olacağı ve Allah'a (c.c.) uzak olmanın da kişiyi hakikatten uzaklaştıracağına dairdir.

Bu başlıkta her iki ismin de aşkın kavramına ve mahiyetine ilişkin düşünceleri esasen diğer tüm aşk yorumlarında da benzerlik taşır. Yani aşkın güzellik ile ilişkisi ya da aşkın kaynağı gibi hususlarda Mevlâna ve Yunus Emre sonuç olarak aynı ama süreç olarak farklı durumları dile getirirler.

3.2. Aşk ve Güzellik İlişkisinin Mukayesesi

Mevlâna'ya göre âlemdeki güzellik bir güzellik değil Cenabıhakk'ın güzelliğinin yalnızca temsilidir. Dolayısıyla âlemdeki güzellik ikincildir. Daha geri plandadır. Allah'tan (c.c.) taşan nur, âleme yayılmış ve parçaları varlık sahasını kaplamıştır. Dolayısıyla bu güzellik olsa olsa yalnızca O'nun varlığına delil olarak gösterilebilir. Bu hâlde evrendeki güzellik, Allah'ın (c.c.) güzelliğinin tamamı sayılamaz.

Mevlâna bu durumu şu şekilde dile getirir:

"O şeyin altın yaldızı aslına gitti de bakırı kaldı mı insanın tabiatı doyar, onu boşlayıverir.

Onun yaldızlı, zâhirî sıfatlarından ayağını çek. Bilgisizlikle kalpa pek hoş deme.

Kalplardaki o hoşluk, o güzellik eğretidir. O süsün, püsün altında süssüzlük vardır.

Kalpın üstündeki altın, madenine gider. Sen de onun gittiği madene git.

Duvardaki ışık güneşe varır. Sen de sana lâyık olan o güneşe git."[99]

Bakıldığı zaman Mevlâna'ya göre evrende asıl olmayan tüm güzellikler kalplerde eğreti durmaktadır. Yani aslında o süsün altında süs değil süssüzlük vardır. Asıl olan maden aranmalı ve oraya gidilmelidir.

[99] Mesnevi, Çev: Veled Çelebi İzbudak, c. 3, b. 555.

Mevlâna'ya göre her şey, tüm varlık onun "Ol" emriye olmuştur. Kendisinden taşan bu güzellikler o emirle olup bitmiştir. Ama aslı yerine geçmez. Dolayısıyla bu güzelliğin aranıp bulunması, O'nun aranıp bulunması anlamına gelmez. Aslında tüm bunlar birer aynadır. O nedenle Mevlâna sık sık ayna metaforuna başvurur.

Ayna, aynı zamanda kişiyi kendi hakikatinde de uzaklaştırır. Ona bakan kişi aynı zamanda hakikat perdesini de örtme ihtimali ile karşılaşır. Örneğin "*Aynanın berraklığını, yüzüne karşı öğersen nefesinden ayna çabucak buğulanır, bulanır, bizi göstermez olur*."[100] olarak ifade edilen bu durumda Mevlâna'ya göre bu şuna karşılık gelmektedir: "*İnsan parlak bir aynaya hohlarsa nefesinin tesiriyle aynanın yüzü buğulanır ve bakanı göstermez olur. Bunun gibi, bir sır da başkasının kalbine aksetti mi ihtimâl onun hasedini tahrik eder de kalp aynasını bulandırır. Binâen aleyh insan sırrını saklamalı, her şeyini herkese söylememelidir*."[101]

Görüleceği üzere kişinin kainattaki güzelliklere karşı nazarı, Cenabıhak sevgisi ve aşkından farklı bir konumdadır. Kişi, Allah (c.c.) ile olan muhabbetinde kâinatı (tüm yaratılmışları) kenara bırakmalıdır.

Mevlâna'ya göre görünen güzelliklerin mahiyetlerinde bulunan hususlar ve tüm bunlar arasındaki ilişkiler, sadece kendi güzellikleri yönünden değil, daha yüksek ve mükemmel bir güzellikten işaret taşıması yönünden, Allah'ın (c.c.) güzelliğine giden yolun hediyeleri niteliğindedir.[102] Mevlâna bu noktada "suretleri" dile getirerek bunların cazibesine kapılmamayı telkin eder:

> *"Ateşi su söndürür. Çünkü ateş, huyu muktezası suyun soyunu, sopunu, oğullarını, (yani ağaçları, otları) yakar, yandırır!*
>
> *Birkaç günceğiz o su kuşlarının yanına git de seni Abıhayata ulaştırsınlar.*
>
> *Kara kuşuyla su kuşu, suret bakımından birdir ama suyla yağ gibi hakikatte birbirine zıttır,*
>
> *Bunlar, birbirlerine benzerler ama her biri, kendi aslına kuldur, köledir. Dikkat ve ihtiyatla hareket et."*[103]

---

[100] Mesnevi, Çev: Veled Çelebi İzbudak, c. 2, b. 1046.
[101] Tâhirü'l-Mevlevi, Mesnevi Şerhi, c. 2, s. 115.
[102] Bkz: Nurcihan Begüm, "*Mevlâna Celaleddin Rumi ve Kebir'de Özel Felsefenin Estetiği*", Mevlâna Bilgi Şöleni, (271-290), 2000, s. 273.
[103] Mesnevi, Çev: Veled Çelebi İzbudak c. 3, b. 3485.

Mevlâna'nın bu beyitlerde vurguladığı durum, varlıkların suretlerine dair önemli bir hususdur. Yani ona göre esasen tüm varlıklar varlık sahasında çeşitli hâllerde, şekillerde, boyutlarda, renklerde, güzelliklerde yaratılsa da görünen her şey asıllarının suretidir. Kişinin bu suretlere (güzelliklere) âşık olması, ona en başta huzur verip neşelendirse de bir müddet sonra onu çok daha farklı boyutlara götürerek hakikatten uzaklaştırır. Fakat yine de kimileri için bu güzellikler kâinatın temaşası esnasında kişiye iyiyi ve kötüyü gösterebilir.

Bakıldığı zaman Mevlâna'ya göre insanı bu dünyaya bağlayan şeylerin sebebi yine de Cenabıhakk'ın güzelliğidir. Yani ondan yansıyan tüm güzelliğin âlemi kaplamasıdır. Fakat tüm bu varlık sahasında tüm bu cezbedici güzellikler arasında, eğer Allah (c.c.) aşkına ulaşmak niyetinde isek bu sevginin de yani dünya sevgisinin de karşılıksız ve menfaatten azade olması gerekmektedir. Bu sadece dünya ile kurulan sevgi boyutunda değil, aynı zamanda ilahî olanla kurulacak sevgi boyutunda da geçerlidir. Zira tüm sevgi boyutlarında akıl işin içine karıştığı zaman, menfaat beklentisi de ortaya çıkar. Fakat ister varlık sahasında olsun ister ilahî olan için olsun bir güzel, sadece ve sadece güzel olduğu için, karşılıksız sevilmelidir. Bu husus Mevlâna'nın güzellik-aşk ilişkisi noktasında çok önemli gördüğü bir hususdur.

Yunus'a göre ise güzellik ve aşk her yerdedir. Zira insanın doğrudan kendisi sevgi varlığıdır. Ona göre kendisi de "âşık" olup, Dost'a kavuşma özlemi yaşar. Bu özlem ise kainatta gördüğü her şeyi O'na ulaşma vesilesi kılar. Bunları Yunus, şöyle dile getirir:

"Az bakmagıl sen çoga çün dost içünden doga
Varlıgun saygıl yoga bunca ne haber gerek

Unıt unıt kamusın söylegil sözün hâsın
Dilersen dost göresin bundan gayrı ser gerek

Dünyâ vü âhiretden niçe dürlü ni'metden
Dost yüzini görmege kamudan geçer gerek

Dünyâ âhret ahvâli zen ü ferzend vebâli
Dilersen dost visâli varlıkdan hazer gerek"[104]

[104] Mustafa Tatcı, *Yunus Emre Divanı*, s. 108.

Yunus'un bu sözlerle tüm varlık âleminin de güzelliğini, Cenabıhakk'ın yoluna kattığı görülmektedir. Dolayısıyla aşk ve güzellik ilişkisi doğrudan birbiri ile irtibatlandırılarak Yunus'un nazarında "dost yüzünü görmeye" vesiledirler. Bu noktada Mevlâna'nın daha seçkin tavrına karşın Yunus Emre'nin o kadar net ve sınırları belirlenmiş bir sevgi tarifinin olmadığı görülür. Çünkü Mevlâna açısından dile getirilen durumda güzelliğin gelip geçici oluşu ve daha ziyade hakiki güzelliği perdeleyişi Yunus'ta tam tersi durumda ortaya çıkar. Mevlâna'nın aksine Yunus'un aşk felsefesinde sevginin ve sevgiliye gitmenin sınırı yoktur.

Mevlâna'ya göre âlem, Allah'ın (c.c.) esma ve sıfatlarından ötürü güzeldir. Yani tüm güzellikler O nedeniyledir. Fakat yine vurgulanmalıdır ki Yunus'tan farklı olarak Mevlâna, bu güzelliklerin temaşa edilmesini şarta bağlar. O şart ise bu güzellikleri temaşa ederken gönlün de güzel ve temiz olmasıdır. Bu durumu Mevlâna Mesnevi'de şöyle dile getirir:

> *"Yüz binlerce halkta, yüz binlerce ileri gelenlerde bulunan gönül değildir. Gönül, bir tek kişide olur. O tek kişi hangisidir, hangisi?*
>
> *Sen, o kırık dökük, parça buçuk gönül kırpıntılarını bırak, asıl gönül ara da o kırık dökük gönül de onun sayesinde dağ kesilsin.*
>
> *Gönül, bu vücut ülkesini kaplamıştır, cömertliğinden altınlar saçıp durmaktadır.*
>
> *Âlemdekilere Tanrı selâmından selâmlar saçmaktadır.*
>
> *Kimin eteği sağlamsa, kimin eteği hazırsa o gönül saçısına nail olur."*[105]

Görüleceği üzere Mevlâna "gönül" diyerek, sevginin görüldüğü yere işaret ederek buranın yani sevginin var olduğu yerin parça buçuk hâllerinin terkedilmesini dile getirir. Asıl gönlün aranması vurgusu esasen asıl sevginin yani aşkın da aranmasına dair bir telkindir. Eğer yine de gönül, dünyadaki güzellikleri görmek arzu ederse, bu en başta gönlünü ilahî olana, tek olana bağladıktan sonra mümkün olabilir.

[105] Mesnevi, Çev: Veled Çelebi İzbudak , c. 3, b. 2270.

Yunus'a göre sevgi kime duyulursa duyulsun gönlü parçalamaz. Tekleştirir ve birleştirir. Kâinatta varlıklara duyulan sevgi aslında Cenabıhak sevgisinin bir gereğidir. Yunus bunu şöyle ifade eder:

"*Gönül niçe berkitmeye dost iline giden yola*
'Âşık kişiler cânına bu yola harc itse gerek

Cân neye ulaşırısa 'akıl da ana harc olur
Gönül neyi severise dil anı şerh itse gerek

'Aceb midür 'âşık kişi ma'şûkını zikr iderse
'Işk başından aşıcagaz gönlini zâr itse gerek

Yûnus imdi sever isen andan haber virgil bize
'Âşıkun oldur nişânı maşûkın eyitse gerek"[106]

Elbette burada vurgulanması gereken durum, tüm tasavvuf literatüründe de olduğu gibi "dünya sevgisinin" boyutunun ne şekilde olup nasıl olmaması gerektiğine ilişkindir. Yunus her ne kadar kâinattaki güzelliği, ilahî aşka bir vesile görse de yine de dünyanın yüzüne aldanmamak gerektir. Zira bir müddet sonra salt o güzellikle meşgul olan kişi ilahî olandan uzaklaşabilir. Bu düşünce Mevlâna ile benzerlik gösterir. Dünyanın cazibesi, rengi her zaman kişiyi aldatabilir durumdadır. Bunu Yunus şöyle dile getirir:

" 'Aceb anı niçe yiye nefsi dilerse yiyleye
Kaçan kim iftâr eyleye üç günde bir itmek gerek

Oldur erenler dirligi bular bilmez 'ayyârlıgı
Anunla bulur erligi kahrı dahı yutmak gerek

Bakma bu dünyâ yüzine aldanma halkun sözine
Dönüp dîdâr arzûsına ol Hakk'a yüz tutmak gerek

[106] Tatcı, *Yunus Emre Divanı*, s. 111.

Yûnus bunı kime diye kim kasd ide bir uluya
Şâyed birimüz işleye 'âşıklara itmek gerek'"[107]

Esasında bu dünya güzellikleri, Yunus Emre için "güzelliğin" varlığının delilleridir. Yani asıl güzelin varlığına sebep olan tüm bu güzellikler, aşkın sebebi ve neticesidir. Zira Yunus'a göre âşık Cenabıhakk'a olan aşkını doğrudan değil bazı dolaylı yollarla edinir. Bu yol da malum olduğu üzere dünyanın güzelliklerini sevmek ile mümkün olabilir. Zira âşık olan açısından suret, aşkın ve sevginin mahiyetine uygun düşecek bir şekilde tezahür ettiğinden maşuğun güzelliği, âşık ile arasındaki irtibatı kurar.

Mevlâna'ya göre ise bu yolun en temel basamağı kişinin gönlünü temizlemesidir. Gönlü temiz kişi ancak o oranda maşuk ile irtibat kurabilir. Dolayısıyla, kişinin her zaman tövbe hâlinde olması gerekir. Bu tövbe hâli kişiyi günahlardan uzak tutmalıdır. Kişinin tövbeye sığınarak, güzelden uzaklaşması, onun âşıklık hâllerini de etkiler. Bunu Mevlâna şöyle dile getirir:

"Bu kötü kişi, çarpma kehribarıdır. Kabiliyetli toprağı bile taş topaç yapar.
Her gönle secde için izin yok, her ücretlinin ücreti rahmet değil.
Kendine gel de "Tövbe eder, Tanrıya sığınırım" diye cürümde bulunma, günah etme.
Tövbeye de bir parlaklık gerek. Tövbeye de bir şimşek bir bulut şart.
Meyvenin olması için hararet ve su lâzımdır. Bunun için de bulut ve şimşek icabeder."[108]

Mevlâna'nın, çirkinlikten kurtulmak olarak tövbeyi önemli görmesi, buna karşılık olarak da güzelliği ön plana çıkarması, Hakk'ın dışındaki diğer tüm canlılarda belirli bir ilinti hâlinde yer alır. Yani ona göre güzellik yaratılış esnasında varlıklar üzerinde görülen geçici hâllerdir. Âlem sürekli oluş ve bozuluş hâlindedir. Güzellikler

[107] Tatcı, *Yunus Emre Divanı*, s. 112.
[108] Mesnevi, Çev: Veled Çelebi İzbudak, c. 2, b. 1650.

yalnızca Allah'ın (c.c.) esma ve sıfatlarının tecellisi olarak güzeldirler. Kişi, bu güzelliklere kapılarak da kirlenebilir. Temizlenmek içinse "tövbe" gerekir.

Yunus nazarına geri dönersek, o da Mevlâna'ya benzer şekilde dünya güzelliklerinin ve nimetlerinin gelip geçici ve boş olduğunu dile getirir. Fakat bu gelip geçicilik kişiyi onlarla ünsiyet kurmaktan geri tutmamalıdır. Bakıldığı zaman Yunus'a göre son menzil ölümdür. Elbette bu ölüm anına kadar geçen süreci kişi boş işlerle geçirmemelidir. Bu nedenle ölüm anına kadar "dost" olmak gerekir. Dostluk ise hem yaratılanları hem de Yaradan'ı sevmekle mümkün olur. Yunus, bu düşüncelerini şöyle dile getirir:

"Ne gelmegün gelmek durur ne bilmegün bilmek durur
Son menzilün ölmek durur tuymadun 'ışkdan bir eser

Bildük gelen geçerimiş konan girü göçerimiş
'Işk şerbetin içerimiş her kim bu ma'nîden tuyar

Yûnus bu sözleri kogıl kendözünden elün yugıl
Senden ne gele bir digil çün Hak'dan ola hayr u şer"[109]

Yunus Emre'ye göre ölmeden önce aşk şerbetinden içmek gerekir. Zira dünyaya gelmek ve dünyadan gitmek arasındaki zaman diliminde yaşanan her şey, hakikate erişilsin diye olup biter. Ölüm, esasında aşktan bir paye almadan gidenlerin hâlidir. Ama âşıklar ölmezler ve hep diridirler.

Mevlâna'ya göre ise mecazi sevginin önemi insanı gerçek sevgiye götürme sürecine katkı sunuyorsa önemli hâle gelebilir. Yani aşk yaşansın diye değil o hâldeki hakikati kavramak adına yaşanması gereken bir hâldir. Bu noktada Yunus Emre'nin ölmeden önce sebepler olarak gördüğü sevgi düzeyi, Mevlâna'da daha bireysel hâllere dayalıdır. Ona göre aşk, sadece bu dünyadan kişiye el çektirmez, iki dünyadan da çektirir. Yaradan ile olan münasebette bir başka vasıtaya ihtiyaç duyulmayacak biçime dönüşür.

Mevlâna, aşk felsefesinde vahdet-i vücud anlayışını bütünüyle yansıtır. Tüm güzellikler Cenabıhakk'ın birliğine delalettir. Dünyadaki güzellikler asıl güzele

[109] Tatcı, *Yunus Emre Divanı*, ss. 24-25.

götüren yalnızca vesileler olarak telakki edilmelidir. Dünyadaki güzellikleri gören kişi o güzelliklere değil, ancak Allah'ın (c.c.) güzelliğinin karşısında heyecan duyabilir. Bu durumu Mevlâna şöyle dile getirir:

> *"Tanrı; bu zıddiyetle gönül hoşluğu meydana gelsin, her şey iyice anlaşılsın diye hastalığı ve kederi yarattı.*
>
> *Şu hâlde gizli olan şeyler, zıddıyla meydana çıkar. Hak'kın zıddı olmadığından gizlidir.*
>
> *Evvelâ nura bakılır, sonra renge. Çünkü beyaz ve zenci, birbirine zıt olduğu için meydana çıkar.*
>
> *Sen nuru, zıddıyla bildin. Zıt, zıddı meydana çıkarır, gösterir.*
>
> *Varlık âleminde Hak nurunun zıddı yoktur ki açıkça görünebilsin".*[110]

Tüm bunlara baktığımızda ortaya çıkan sonuç; hem Yunus Emre nazarından hem de Mevlâna tarafından, güzelin ilahî manası ile ele alınışına dair olduğudur. Her iki mutasavvıf da güzelliğin İlahî olandan neşvünema ettiğini düşünerek güzelliğin kaynağı olarak Allah'ı (c.c.) görür. Dünyadaki güzellikler ise ilahî olanla irtibatı sağlayan güzelliklerdir. Fakat bu dünyaya kapılıp, onun boş olduğunu unutmamayı gerektirir. Bu hâli ile dünyadaki güzellikler hem ilahî aşkın sebebi hem de aynı zamanda neticesidirler.

3.3. Aşkın Kaynağının Mukayesesi

Önceki başlıklarla da zaman zaman zikrettiğimiz üzere hem Yunus Emre açısından hem de Mevlâna açısından aşkın kaynağı bir olan, mutlak varlık olan Cenabıhak'tır. Aşkın tanımı esnasında da her iki ismin felsefesinde ortaya koyulan bu durum esas itibariyle kişinin Yaratıcı ile olan münasebetinin en olmazsa olmaz "biliş" düzeyidir. Yani kişi aşkın kaynağı olarak her zaman ilahî olanı merkeze koymalı ve hakikat yolculuğunu bu şekilde sürdürmelidir.

Her iki ismin de ittifak ettiği durum âlemin yaratılışının bir sebebe dayalı olduğudur. Her şeyin sebebi olan Allah (c.c.), aşkın da sebebi ve kaynağıdır.

[110] Mesnevi, Çev: Veled Çelebi İzbudak, c. 2, b. 1130.

Mevlâna'ya göre kâinat ve âlem ile içindeki tüm varlıklar durduk yere ve kendiliğinden ortaya çıkmış değillerdir. Ona göre "varlık" ve "varoluş" ilahî nizam dairesinde gerçekleşmiştir. Cenabıhakk'ın varlığı her yere nüfuz etmiştir ve bakılınca tüm âlemde bu varlık ayan beyan seçilebilmektedir. Yaratıcı her yerde kendini göstermekte ve yaratılışı sürdürmektedir. Mevlâna bu düşünceleri şöyle ifade etmektedir:

> *"Öyle bir Kâdir-i Mutlak ile uğraşmak istedi ki, bunun gibi yüzlerce âlemi bir dem içinde yahut bir kün emriyle yokluktan vücûda getirir.*
>
> *Senin gözüne, kendisiyle görmek kuvvetini verecek olursa, nazarında âlem gibi yüzlercesini peydâ eder.*[111]

Mevlâna bu beyitleri ile Cenâb-ı Hakk'ın yokluktan yüzlerce âlem halk edebileceğine vurgu yapar. Herkese görünmeyen, fakat erbabına meşhûd olan âlemleri de ancak lütfettiği gözlere gösterebilir.[112] Burada "gözler" vurgusu önemlidir zira Mevlâna "aşk" ile bu gözlerin görür olduğunu dile getirmektedir. Âlemin uçsuz bucaksızlığında Allah'ın (c.c.) yarattığı her şey ancak onun lütfettiği gözler ile temaşa edilebilirken aslında buna her insan teşnedir de. Fakat bu durum ancak "âşıklık" makamı ile meydana gelebilir.

Yunus'a baktığımızda ise yine aşkın, güzelliğin ve yaratılışın tek bir sebebe bağlanması "birlik" düşüncesinin bir gereğidir. Fakat ontolojik manada Yunus Emre'nin felsefesinde var olan sadece Cenabıhak olduğu için gördüğümüz ve bildiğimiz bütün nesneler gerçekte yok, fakat ona nisbetle vardırlar şeklindedir. Bunlar bir takım hayal ve gölgelerdir. O, bu durumda eşya olur, hayat olur, dağ olur, kalp olur, insan olur. Ama bunlar tek tek asla Allah (c.c.) değildirler.[113] Yunus Emre bu düşünceyi şu sözlerle dile getirir:

> *"İy kendözini bilmeyen söz ma'nîsin anlamayan*
> *Hak varlıgın isterisen uş 'ilm ile Kur'ân'dadur*

---

[111] Tâhir'ül-Mevlevi, *Şerh-i Mesnevî*, c. 2, s. 1.
[112] Bkz: *age*., ay.
[113] Nurettin Topçu, "*Yunus Emre 'de Vahdet-i Vücut*", Yunus Emre Makalelerden Seçmeler, Haz: Hüseyin Özbay, Mustafa Tatcı, MEB Yayınları, 1994, s. 429.

Allah benüm didügine virmişdür 'ışk varlıgını
Kime bir zerre 'ışk vire Çalap varlıgı andadur

Niçeler eydür Yûnus'a kim kocaldun 'ışkı kogıl
'Işk bize yinile degdi henüz dahı turvandadur'"[114]

Yunus Emre, hayatının tamamını, insanın Cenabıhak ile ilişkileri üzerine düşünce üreterek, olması gerekenleri ortaya koyarak, yaşayarak geçirmiştir. O, tasavvufî ahlâkı yaymaya çalışmıştır. Bunun da temelinde Cenabıhak ile "aşk" boyutunda bir yakınlık kurma çabası vardır.[115] Dolayısıyla aşkın kaynağı olan Allah (c.c.), ahlâkın da sevginin de iyiliğin de kaynağıdır. Hakkın varlığı zerreden kürreye kadar tüm varlık sahasında kendini göstermektedir.

Mevlâna'ya göre en başta Allah (c.c.), rahmetiyle varlığı yoktan yaratmış ve her varlığa kendi sıfatlarından tecelli ile nur vermiştir. Allah (c.c.) varlık âleminde tektir ve her yaratılış, her zuhur ediş ondan bir parçadır. Dolayısıyla aşk da bir çembere dahildir. Aşk, Allah'tan (c.c.) yayılan feyzin bir göstergesidir. Ayrı ayrı parçalarda her bir varlıkta hakikatin bir cüzüdür. Mevlâna bunu şöyle dile getirir:

"O, hem gönüllere kendini gösterir, hem dervişin hırkasını diker.
Hepimiz yayılmıştık ve bir cevherdik. Orada başsız ve ayaksızdık;
Güneş gibi bir cevherdik, düğümsüz ve sâftık... su gibi.
O güzel ve lâtif nur sûrete gelince kale burçlarının gölgesi gibi sayı meydana çıktı.
Mancınıkla burçları yıkın ki bu bölüğün arasından ayrılık kalksın."[116]

Mevlâna'ya göre zikredilen bu nur, yani latif cisim, Cenabıhakk'ın varlık âlemine celp ettiği ve o varlıkların varlıklarına anlam katan hakiki cevherdir. Her varlık o nur, güzellik nedeniyledir.

[114] Tatcı, *Yunus Emre Divanı*, s. 53.
[115] Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 287-292.
[116] Mesnevi, Çev: Veled Çelebi İzbudak, c. 1, b. 685-689.

Mevlâna, aşkı "aşkın mahiyeti" kısmında zikrettiğimiz üzere çok yüksek bir mertebede görmekte, varlıklara duyulan aşkın gelip geçiciliğini zikretmektedir. Ona göre aşk saftır ve ancak saf olan gönüllerde mevcut bulabilir. Bu saflık ise Allah'ın (c.c.) ilk yaratılış esnasında insanı yarattığı andaki saflıkla eşdeğerdir. Fakat bunun ötesindeki her şey, eğreti duran, gelip geçici şeylerdir. Yani dünya sevgisi, mal sevgisi ya da diğer tüm sevgiler, Allah (c.c.) sevgisi yanında boşa çıkan sevgilerdir. Mevlâna yine konu ile ilgili şöyle seslenir:

"Aklını başına al da nevbeti, yani sıra ile iğreti olan bir mülk ve hükümete sevinme.

Ey nevbete merbut ve mukayyet olan! Senin de nevbetin gelince gideceksin, yerine başkası gelecektir."

O hâlde azadelik davasında bulunma. İnsanların, "Benimdir" diye temellük iddiasında bulundukları şeylerin hiç biri daimî değildir, nevbetidir, yani nevbetle elden ele geçer. Elimizde para diye kullandığımız kâğıtlar da böyle değil mi? Mesela nikel bir beş kuruşluk, bir günde acaba kaç elden kaç ele geçiyor ve muvakkaten kaç kişinin parası oluyor? Paralar böyle olduğu gibi, mevki ve mansıplar da böyledir.[117]

Yunus Emre'ye bakarsak tekrar, Cenabıhakk'ın tüm yarattıklarına karşı sevgi ve şefkat dolu oluşu, tüm varlık âlemindeki nesne ve özneleri de değerli kılar. Aşkın kaynağının güzel oluşu ve güzellikten sebep de diğer güzelleri yaratışı, onlara da aynı muameleyi göstermek için yeterli ve aynı zamanda da zorunlu bir sebeptir. Allah (c.c.) yarattıklarını sevgisi ile gözetirken, yarattıkları da bu sevgiden ötürü kıymetli hâle bürünürler. Dolayısıyla Yunus'un tüm âleme duyduğu sevgi, esasen aşkın kaynağına duyduğu sevgi nedeniyledir. Bu noktada şunları dile getirir:

N'eylerler fânî dünyâyı
Allah sevgüsi var iken
Yâ dahı kanda giderler
Ol dost sevgüsi var iken

Allah ile olan kişi
İhsân olur anun işi

[117] Tahirü'l Mevlevi, *age*., c. 3, b. 1368, s. 36.

N'eylerler gayrı teşvîşi
Allah sevgüsi var iken

Görün bi'llâhi şu halkı
İstemezler güzel Hakk'ı
Yâ n'eylerler mâlı mülki
Allah sevgüsi var iken[118]

Bu deyişler, genel manada Yunus Emre'nin aşk felsefesini yansıtmaktadır. Yukarda da ifade ettiğimiz üzere Yunus Emre esasen "*ol dost sevgisi var iken*" diyerek onun ötesinde kalan tüm nesnelere duyulan sevginin de istikametini belirler. Zira sevgilinin, en sevgi duyulması gerekenin sevgisi tüm sevgilerin üzerindedir. Yine bu sevgide de kaynak, tek ve bir olan Cenabıhak'tır. Bakıldığı zaman gerek Yunus Emre de gerekse de Mevlâna'da aşkın kaynağı aynıdır. Fakat burada farklılaşan durum, o teklikten yayılan sevginin, tüm varlık âlemine yansımalarının hangi nazardan değerlendirilip, temaşa edileceği noktasındadır.

Mevlâna'ya göre Allah'ın (c.c.) tüm varlık sahasında yarattıklarının sevgi sebebi ile oluşu, aynı zamanda bu sevginin azametinin de bir emaresidir. Yani bu azamet durumu, sevginin kendisini de çok müstesna bir yere oturtur. Aşk, ulaşılması hâlinde kişiyi çok yüksek mertebelere ulaştıracak bir hâldir. Fakat bu, ancak Cenabıhakk'ın dilemesi ile mümkün olabilir. Buradaki "dileme" vurgusu önemlidir. Bu düşünceleri Mevlâna şöyle dile getirir:

> *Allah senin gözüne görmek kuvveti verirse, nazarında bu âlem gibi yüzlercesini peydâ eder" demişti. Burada da buyuruyor ki: "Bu âlem gibi yüzlercesini peyda eder deyişim, çok görülmesin. Âlem, hususiyle arz dediğimiz mahdûd saha; senin nazarında ucu, bucağı bulunmaz derecede geniş görünse bile, Allah'ın kudretine nispetle bir zerre mesâbesinde bile değildir."*[119]

[118] Tatcı, *Yunus Emre Divanı*, s. 194.
[119] Tahirü'l Mevlevi, *age*., c. 2, b. 522, s. 2.

Mevlâna tüm bu düşüncelerinde esasen şunu vurgulamaktadır. Külli irade her zaman her şekilde tecelli etmekte ve kişinin nazariyesini de o belirlemektedir. Yani evrende ve varlık âleminde her şeyin bir sebebi ve sonucu bulunmaktadır. Bu sebepler ve sonuçlar dairesinde olup biten her şey Allah'ın (c.c.) kudreti iledir. Sevgi de güzellik de nazar da hep bu kudret nedeniyle husule gelmektedir.

Tüm bunlara bakıldığında ortaya çıkan sonuç; Mevlâna'ya göre, hayatı veren de alan da, her şeyin sahibi olan da Cenabıhakk'tır. O, yoktan var olanları da kendine döndürür. O, her şeyi kuşatmıştır. Daha önce hiçbir şey yok iken emirle var olunmuş ve yine bir emirle gelinen yere dönülmektedir. Her varlığın bir başlangıcı olduğu gibi bir sonu da bulunmaktadır. Bu bağlamda maddi varlık, Tanrı'ya bağlı olmakla birlikte vücudu vacip olan Tanrı'nın varlığı maddi varlığa bağlı değildir. O'nun varlığına bir ön ve son da yoktur"[120]

Yunus da, daha pratik manada ve dini çerçevede hem imanî meseleleri hem de dini meselelerin tanımı olarak aşk kavramını ortaya koyar. Zira Yunus Emre, hep bu aşkı aramış ve baktığı tüm nesne ve öznelerde bu ilahî ışıltının izini sürmüştür. Bu noktada Mevlâna'dan farkı, nazarın kendisinde oluşudur. Yani Yunus Emre'ye göre bu arayış kişiyi hakikate, nesneler ve özneler üzerinden götürebilecek iken, Mevlâna açısından bu çok daha sistemli ve "*verili*"dir. Yunus Emre ise zaten ilahî olanın noksandan ırak olmasını, yarattıkları üzerinden de aynı şekilde değerlendirir. Yani o hakikat ve güzellik her an her yerdedir. Bunları şöyle dile getirir:

Sensin bize bizden yakın görünmezsin hicâb nedür
Çün 'aybı yok görklü yüzün üzerinde nikâb nedür

Sen eyitdün iy pâdişâh Yehdi'l-lâhu limen yeşâ
Şerîkün yok senin i şâh suçlu kimdür 'azâb nedür

Levh üzere kimdür yazan azduran kimdür yâ azan
Bu işleri kimdür düzen bu su'âle cevâb nedür

[120] Ali Çavuşoğlu. "*Mevlâna'nın Var Oluş, Tanrı ve Sureti Konusundaki Görüşleri"*, SÜMAM Mevlâna Araştırmaları Dergisi, s. 2, Konya, 2000, s. 31.

Rahîm durur senün adun Rahîm'lıgun bize didün

Mürşidlerün muştıladı Lâ taknetu hitâb nedür[121]

Yunus Emre'ye göre, Cenabıhak sevgisi tüm yarattıkları üzerinden de edinilebilecek bir hâl iken, Mevlâna'ya göre bu durum daha çok "yansıma" olarak görülür. Yani varlık sahasındaki bu nur ve sevgi biçimleri, olsa olsa Allahü Teâlâ'dan birer suret olabilir. Mevlâna'ya göre kainattaki bu hâl, Allahü Teâlâ'nın kendi zatından yansıyan nurdur. Mevlâna, tüm varlıkların hakikatinde ve özünde sevgi ve aşk olduğunu düşünmekte ve her varlığın sevgi neticesinde bir "bütünlük" ve "birlik" hâlinde olduğunu belirtmektedir. Her varlığın ilk hâli aşktır ve ilahî netice olarak aşk her varlıkta zuhur etmektedir. Yunus Emre ise Mevlâna'nın bu aşk felsefesinden farklı olarak, yaratılıştan sonra dahi bu varlıklar üzerinde zuhur edenin suret değil asıl olmaya devam ettiğini düşünmektedir. Dolayısıyla sevgi ve aşka her an her nesne ve özne üzerinden ulaşılabilir. Bu varlıklar üzerinde de Cenabıhakk'ın esmaları her an tecelli etmektedir. Yunus Emre'miz bu düşüncesini şöyle dile getirir:

"Senündür pâdişâhlık kudretün var

Yaratdun yiri gögi heybetün var

Nişânsuzın nişânun kimse bilmez

Egerçi bî-nihâyet âyetün var

Niçe eyde bile dil niteligün

Dile getirmege bin-bir adun var"[122]

Görüleceği üzere Yunus Emre bu sözlerle Allah'ı (c.c.) överek, mevcutta tüm varlık sahasında O'nun heybetini, ayetlerini, isimlerini görmekte ve bunları dile getirmektedir. Zira insan yaratılanlara bakarak Allahü Teâlâ'yı ve O'nun yarattıklarının güzelliğini temaşa etmekte ve bu temaşa ile sonsuz güzelliğin sahibini zikretmektedir. Yine Yunus, bunları şöyle dile getirir:

[121] Tatcı, *Yunus Emre Divanı*, s. 71.
[122] Tatcı, *age.*, s. 39.

Ma'nî bahrine talduk vücûd sırrını bulduk

İki cihân ser-te-ser cümle vücûdda bulduk

Bu çizginen gökleri tahte's-serâ yirleri

Yitmiş bin hicâbları cümle vücûdda bulduk

Yidi gök yidi yiri tagları denizleri

Uçmagıla Tamu'yı cümle vücûdda bulduk[123]

Yunus Emre'nin "buluşu" denizlerle, dağlarla, yıldızlar ile gerçekleşirken Mevlâna açısından bu durum çok daha müstesna şekillerde zuhur etmektedir. Yukarda da zikrettiğimiz üzere "akıllı insan" tüm bu suretlerden ziyade kendinden ve kendi gibi varlıklardan daha üstün olanı "sevmeli" ve ona "bağlanma"lıdır. İnsan şayet kalbini dünya ve meşakkatinden sıyırarak Allahü Teâlâ'ya aşk ile yaklaşmaya çalışırsa, kendindeki bu cevherleri fark eder.

Mevlâna'ya göre bu manada, Yunus Emre'ye oranla daha "sezgisel" bir aşk görünümü vardır. Aşk meydanda olmasına karşın maşuk gizli bir hâldedir. Yani Yunus'tan farklı olarak her an her yerde değildir. İnsan ancak nefsini temizleyince aşkı elde etmeye, kaynağını âşıkâr kılmaya ehil hâle gelebilir. Bunun için de nefsten kurtulmak gerekmektedir. Bu durumu Mevlâna şöyle izah etmektedir:

> *"Putların anası ve menşe'i sizin nefsinizdir. Çünkü hariçdeki putlar yılan farzedilirse nefs ejderhâdır."*[124]

Hem Yunus açısından hem de Mevlâna açısından aşkın kaynağına ilişkin görüşleri hülasa edersek ortaya çıkan sonuç, her iki mutasavvıfın da benzeşen ve farklılaşan yönlerinin olduğuna dairdir. En büyük benzerlik yine önceki başlıklarda da dile getirdiğimiz üzere aşkın kaynağının tek ve biricik oluşudur. Yunus Emre açısından bu biriciklik tüm nesne ve öznelerde sevgi üzerinden aynî ile yaşanmaya devam ederken, Mevlâna açısından bu durum çok daha gizli ve kapalıdır. Yani sevgi yolunda

[123] Tatcı, *age*., s. 105.
[124] Tahirü'l Mevlevi, *age.*, c. 2, b. 766, s. 61.

aşk yolunda, ilahî olana ulaşmak hemen tüm nesnelerde ya da öznelerde olabilecek bir şey değildir. Bu yol meşakkatli ve özneldir.

Yine vurgulanmalıdır ki hem Mevlâna nazarında hem de Yunus nazarında Mesnevi ve Divan'da sarf edilen tüm bu deyişlerde vahdet-i vücud düşüncesi ön plandadır. Her iki isim de aşkın ezeli ve kudret dilinden terennüm edişini vurgular. Esasen bu düşünce öncesinde de zikrettiğimiz üzere tüm tasavvuf terminolojisinde benzer özellikler taşır. Aşkın kaynağı, ilahî hakikatin tecellisi gereği yine tek olan, bir olan, Cenabıhak'tır. O, sonradan yaratılanlara benzemez ve dolayısıyla güzelliği de nur hâlindedir.

Mevlâna bu yolda yürümeyi özel şartlara bağlarken, Yunus ise şartlardan ziyade tüm varlık sahasında olanları temaşayı bir zorunluluk görür. Zira onlar zaten ilahî olanın kendisidir. Mevlâna ise bunların ilahî olanın kendisi değil birer yansıması olduğunu vurgulamıştır.

3.4. Aşkta İlahî Motiflerin Mukayesesi

İlahî aşk neticesinde âşıkların, maşukla ilişkilerinden ötürü bir takım hâlleri yaşaması ve bu hâller neticesinde dünya ile ilişkilerini yeniden düzenlemeleri önemlidir. Hem Yunus Emre açısından hem de Mevlâna açısından ilahî aşkın tezahür ettiği tüm özneler, bazı bilgilere vakıf olur ve insan-ı kâmil olma sürecinde büyük bir aşama kaydederler.

Bakıldığı zaman sevgi ile beraber ortaya çıkan "bağın" hem nicelik hem de nitelik yönünden tekabül ettiği çok fazla alan vardır. En başta tasavvuf terminolojisi dışına çıkarsak, pedagojik yönden de sevgi ile kurulan bağın, bilgiyi öğrenme üzerinde ve içselleştirme noktasında çok fazla önemi olduğu görülür. Bu meyandan bakıldığı zaman "marifetullah" olarak da telaffuz edilen bu "biliş" ilahî bir aşkın görünümü olarak karşımıza çıkmaktadır. Marifetullah ise Allah'ın (c.c.) ve sıfatlarının tastamam bilinip idrak edilmesidir.

Cenabıhakk'ın Kur'an'da "*Ben cinleri ve insanları ancak bana ibadet etmeleri için yarattım*"[125]meâlindeki âyette geçen "*ibadet etsinler*" ifadesini tasavvuf geleneği içerisinde sufiler, "*beni tanısınlar*" şeklinde yorumlamışlardır. Zira "*yolunda ibadet*

[125] (Zâriyât, 51/56).

edilenin bilinmesi" (mârifet) gereklidir. Bilinmeyene, karşılığı olmayana ibadet edilmez, dolayısıyla mârifetsiz ibadetin de bir karşılığı yoktur. Sûfîlere göre, "*Allah'ın, kalbini İslâm'a açtığı bir kimse Rabbinden bir nur üzere değil mi*?"[126] ya da "*Ey iman edenler! Eğer takvâ üzerinde olursanız O size bir furkan verir*"[127] meâlindeki âyetlerde geçen "nur" ve "furkan" kelimeleri de mârifete işaret etmektedir. Daha önce de zikrettiğimiz gibi sûfîlerin kutsî hadis olarak kabul ettikleri, "*Ben bir gizli hazine idim, tanınmaya muhabbet ettim ve âlemi tanınmak için yarattım*" ifadesi onlara göre âlemin yaratılış gayesinin muhabbet ve mârifetullah olduğunu göstermektedir. Bu sebeple bütün varlıkların fıtratında, gayesinde mârifet arzusu vardır.[128]

Tüm bu açıklamalardan sonra konumuza dönersek; marifet arzusu taşıyan kişiler Rabblerine yakınlaşmak isterler. Bunun yolu olan ibadetler esnasında da bir takım cezbe hâlleri yaşarlar. İşte en başta esas olan bu "hâl"dir. Mevlâna, açısından kulun bu şekilde Rabbine yakınlaşması ona bazı merhaleler kazandırır. İbadet eden kişi aşk ile sürdürür ise bu hâli, Yaratıcı ile olan irtibatı ona hakikatin bilgisini kazandırır. İşte âşık, varlıklar âleminde zerreler hâlinde bulunan bu bilginin doğrudan kendisine ulaşır. Zira Mevlâna'ya göre âlemde bulunan mevcut bilgi, külli bilginin olsa olsa yalnızca birer aynası ve zerresidir. Bu durumları Mevlâna Mesnevi'de şöyle ifade etmektedir:

> *İlk düşünce, iş âleminde son olarak zuhûr etti. Hele vasfa mazhâr olan düşünce!*
>
> *Hâsılı bir an içinde gökten nice kervanlar gelmekte, göğe nice kervanlar gitmektedir!*
>
> *Bu yol, bu kervana uzun gelmez... ova, üstün gelen kişiye geniş gelir mi hiç?*
>
> *Gönül, her an kâbeye gitmekte... benden de Tanrı lûtfuyla gönlün tabiatına bürünmekte!*

[126] (Zümer, 39/22).
[127] (Enfâl, 8/29).
[128] Süleyman Uludağ, "*Marifet*", TDV İslam Ansiklopedisi, c. 28, Ankara, 2003, s. 54.

Bu uzunluk, kısalık, bedene göredir...Tanrı'nın bulunduğu yerde uzunun, kısanın lâfı mı olur?[129]

Yine Mevlâna'ya göre, kâinatta her an ilahî aşktan izler ve nişaneler vardır. Öncesinde de zikrettiğimiz gibi Mevlâna açısından ilahî nişanelerden gaye, hakiki aşkın birer betimlemesi ve onun yüceliğine atıflardır. Dolayısıyla Mevlâna hakiki aşkın insanın asıl gayesi olmasını dile getirerek, bu aşkı anlaşılır kılmak için, beşerî aşkla mukayese eder.

Mevlâna'ya göre bu ilahî motiflerin her birine duyulan sevgi ancak bahanelerdir, sebeplerdir. Gerçek sevgi yalnız Allahü Teâlâ'ya olandır. O'nun sevgisinin ve aşkının değdiği her yer bu sevgi ile meydana gelir. Âlemde O'nun aşkından başka ne varsa can çekişmeden ibarettir ve fanidir. Fakat yine de yukarda da zikrettiğimiz gibi bu sevgi de bir "bilgi" neticesi ortaya çıkar. Bunları Mesnevi'de şöyle dillendirir:

"Sevgiden tortulu, bulanık sular, arı duru bir hâle gelir, sevgiden dertler şifa bulur.

Sevgiden ölü dirilir, sevgiden padişahlar kul olur.

Bu sevgi de bilgi neticesidir. Saçma sapan şeylere kapılan kişi nasıl olur da böyle bir tahta oturur ki?

Noksan bilgi nerden aşkı doğuracak? Noksan bilgi de bir aşk doğurur ama o aşk, cansız şeylerdir.

Noksan bilgi sahibi, cansız bir şey de dilediği şeyin rengini görünce âdeta bir ıslıktan sevgilinin sesini duymuş gibi olur."[130]

Mevlâna Mesnevi'de başından sonuna kadar her bir kıssada sürekli bu sevgiye ve bilgiye atıf hâlindedir. Bu sevgiden noksan olanlar, cahil ve eksik kişilerdir. Bir de burada vurgulamalıyız ki bilgiden noksan olmak demek, "Allah (c.c.) derdinden" uzak olmak demektir. Buradaki dertten kasıt O'na ulaşmak, O'nun marifetini bilmek

[129] Mesnevi, Çev: Veled Çelebi İzbudak, c. 4, b. 530-534.
[130] Mesnevi, *age*., c. 2, b. 1530-1534.

demektir. Zira âlemdeki ilahî motiflerin görünümleri olan tüm bu hâller, kişinin "gönlüne" bağlıdır. Eğer kişi gönlünü temiz tutabiliyorsa O'na ulaşır. Mevlâna bunları şöyle dile getirir:

Cahil olan ve Tanrı derdinden uzak bulunan kişiye de hakikat sırlarını nice defalar gösterdiler de o görmedi.

Gönül aynası sâf olmalı ki orada çirkin suratı güzel surattan ayırt edebilsin"[131]

Mevlâna'ya göre temaşa edilen tüm varlıklar bu âlemde birer araz olarak gözükmekte ve Cenabıhakk'ın varlığının birer aynası biçimindedirler. Ona göre bu evrendeki her bir varlık tam manası ile bir realiteye karşılık gelmez. Mevlâna bu şekilde, her varlığın ilahî bir lütuf ile var olduğunu kastederek, gerçek aşığın da bunlara meyletmeyeceğini dile getirmektedir. Âleme ve içindekilere Yunus Emre'ye kıyasla fazla mana yüklemeyen Mevlâna, göze görünen varlıkların *kesretin* bir parçası olduğunu düşünür.[132]

Yunus'a baktığımızda ise ilahî motifler her yerdedir. Ona göre ilahî motifler doğanın, âlemin, varlıkların, nesnelerin hepsidir. Tüm bunlar ilahî sanatın tezahürleridir. Bu konuda şöyle seslenir:

"Eger dilüm bendeyise kimse bana nesne dimez
Gönlüm ger revendeyise 'âlemde karâr eylemez

Eger gözüm bakarısa bakdugına akarısa
Gördügin benüm dirise oda düşer 'âr eylemez

Eger 'akıl başdayısa gönülde ol tuşdayısa
İkisi bir işdeyise düşman bana kâr eylemez

Düşman benüm nefsüm durur tama'ıla hırsum durur
Tama'ıla hırsa uyan gönüllerde yir eylemez"[133]

[131] Mesnevi, Çev: Veled Çelebi İzbudak, c. 2, b. 2063-2064.
[132] Bkz: Hilmi Ziya Ülken, *Türk Tefekkür Tarihi,* YKY, İstanbul, 2018, s. 211.
[133] Tatcı, *Yunus Emre Divanı,* s. 88.

Yunus Emre'nin deyişleri ile karşımıza çıkan durum, en başta Mevlâna'dan farklı olarak, âlem içerisinde zuhur edişinin nesne olarak görülmemesi gerektiğine ilişkindir. Zira ona göre nesne olmak eylemsizliği ve durağanlığı gerektirir. Fakat Yunus Emre'nin kozmolojisinde her varlık işteş ve etken bir şekilde bu âlemde yer almaktadır. Her an ilahî olanla irtibat kurmaya teşnedir. Fakat burada yine vurgulanmalıdır ki Yunus Emre için de nefs, akıl gibi bazı durumlar kişinin ilahî olanla irtibatını sağlar ya da o irtibata ketler vurur. Bu düşünce Mevlâna ile benzerlik gösterir.

Yine Yunus Emre'ye göre varlığın en şereflisi insandır. Ve insan akıl sahibi olarak bazı görevlerle yüklenmiştir. Bu görevlerin en önemli ise Allahü Teâlâ'ya kul olmaktır. Dolayısıyla insan eşref-i mahlukat olarak Allah'ı (c.c.) aramalı ve onu zikretmelidir. Bu zikir ise tüm nesneler ve varlık âleminde de sürmektedir. Tüm yaratılmış olanlar O'nu zikretmektedir. Zira diğer tüm varlıklar Allah'ın (c.c.) emrine ve hükmüne boyun eğmektedirler. Kişi yani insan ise "bile isteye" bu hükümlere uyarsa, O'nun katında makbul olan hâl budur. Zira Allahü Teâlâ, yine tüm yaratılmışlar ile beraber insanı da kendisine ibadet eder hâlde varlık sahasına getirme kudretine sahiptir. Bu düşünceler eşliğinde Yunus Emre'ye göre tüm nesneler ve varlıklar ile Allah (c.c.) aranmalı ve bulunmalıdır. Bu düşünce, Mevlâna'nın "ayna" demesi ile zıtlık göstermektedir. İlahî motifler Yunus'a göre aslın yerini tutar. Her biri Allahü Teâlâ'dan bir yansımadır. İşte tüm bu âleme bakan kişinin kalbi Allahü Teâlâ sevgisi ile dolar ve nihai olarak oraya sabitlenir. Bunu şöyle dile getirir:

"N'eylerler fânî dünyâyı
Allah sevgüsi var iken
Yâ dahı kanda giderler
Ol dost sevgüsi var iken

Allah ile olan kişi
İhsân olur anun işi
N'eylerler gayrı teşvîşi
Allah sevgüsi var iken

Görün bi'llâhi şu halkı
İstemezler güzel Hakk'ı

Yâ n'eylerler mâlı mülki
Allah sevgüsi var iken"[134]

Yunus Emre'ye göre tüm ilahî motifler Allah (c.c.) sevgisinin karşılıklı olduğunu bilmemiz içindir. Yani kişi Allahü Teâlâ'yı sevdikçe nesneler âleminde görülen tüm motifler o denli kişinin karşısına çıkar, gönlüne girer. Bu da aslında kulun Rabbini sevmesi ile beraber Rabbinin de buna karşılık vermesi ile ilişkilidir. Bu karşılıklı sevgi ise kişinin gönlünün kirini temizler. Dolayısıyla daima Allah'ı (c.c.) bilmek esas olmalıdır:

"Dutgıl bir Tanrı hâsını
Gel ikrâr it erenlere
Sileler gönlün pâsını
Gel ikrâr it erenlere

Öyle bir berkitgil 'ahdün
Hem mâlun olsun hem rahtun
Hakk'ı bilmek olsun cehdün
Gel ikrâr it erenlere"[135]

Mevlâna'nın âlemin varlık olarak meydana gelişini Allah'ın (c.c.) sıfatlarının birer yansıması olarak gördüğünü dile getirmiştik. Mevlâna, suretlerden suretin aynını göstermek için değil, onların örttükleri mânâ ve hakîkati anlatmak için dile getirir. Tüm tasavvuf görüşüne göre bütün dünya, bütün yaradılış, Tanrının varlığı, Allahü Teâlâ'nın hakikatini hem gösterir hem örter. Mevlâna da aynı sıfatı dil ve şiirde de görür ve söylediği şiiri ve içinde perdelenen "manayı iyi anlatmak için okuyucunun yardımcı faaliyetine lüzum hisseder[136]

Mevlâna, dilin perdeleme sıfatını iyi bilir ve dilin bu sıfatını hem noksan hem fayda olarak kabul eder. Dilin eksikliği, hakikatin tam manasıyla ifadesine kâfi gelmemesidir, onun faydası, şairin açık söylemek istemediği şeyleri perdelemeye

[134] Tatcı, Yunus Emre Divanı, s. 194.
[135] Tatcı, *age*., s. 255.
[136] Bkz: Cengiz Gündoğdu, "*Mevlâna'nın Mesnevî'sinde 'Mânâ Dili'*, Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, S. 14, Ankara, 2005, s. 225.

imkan vermesidir. Hem Allah'ın (c.c.) sırrını saklayan gayreti hem sûfî olmayan kimselerin şüpheleri sûfîyi, tanıdığı bâzı sırları ya söylememek ya da dil yardımıyla perdelemeye zorlar."[137]

Yine Mevlâna'ya göre, âlemdeki her şey birbiri ile benzerlik ilişkisi yaşar. Yani her cins kendi cinsine meyleder. Saf varlığa ulaşmak için de gönlün saf ve temiz olması gerekir. Mevlâna şöyle seslenir:

> *"Çünkü onun maddi varlığı, bedeni balçıktan yaratılmıştır ama gönül ateştendir, alevdendir. Her cins kendi cinsine meyleder. Her yıldız göğün etrafında döner. Çünkü cins cinsi ile anlaşır, onunla safa bulur huzura kavuşur. Mıknatıs nasıl demiri çekerse, benlikten kurtulan, yok olan kişide yokluğa kapılır, yokluğun çevresinde döner, dolaşır."*[138]

Mevlâna'nın buradaki "huzur" betimlemesi önemlidir. İlahî motiflerle hemhâl olan hem ilahîye kavuşur hem de huzur sahibi olur. Fakat bunların gerçekleşebilmesi için de cinslerin birbirine gark olması önemlidir.

Yunus Emre'ye göre, kişinin dünyada iken karşısına çıkanlar ise tüm bu sevginin yansıması olmasına rağmen her zaman hayırlı şeyler olmayabilir. Zira insan nefs sahibidir. Nefsini ehlileştirmesi gerekir. Eğer bunu yapamaz ise âlemdeki tüm oluş, kişinin bozuluşuna neden olabilir. Aslında kişinin temas ettiği tüm nesneler ve özneler bu bakımdan önemlidir. İlahî motifler her yerdedir fakat kişinin bunlarla kendi ünsiyeti miktarıncadır. Kişinin dünyada iken sürekli imtihan hâlinde olduğunu unutmaması oldukça önemlidir. Her şey ilahî nizam içerisinde olsa da kişinin sınanacağı, çile çekeceği, dağdağalar ile karşılaşacağı vaziyetler bitmez. Bunu Yunus Emre şöyle dile getirir:

Görgeç yolundan kamusın terk it bu dünyâ da'vîsin
Kogıl bu 'âlem sevisin aşıklıcak nendür senün

Sen dünyânun terkin urgıl gelüp 'ışk evine girgil
İlerki menzile irgil girü kalmak nendür senün

---

[137] Bkz: J. C. Bürgel, "*Mevlâna'nın Dil ve Şiir Hakkında Birkaç Önemli Beyti*", Mevlâna ve Yaşama Sevinci, haz.: Feyzi Halıcı, Konya Turizm Derneği, Ankara, 1978, ss. 218-221.
[138] Divan-ı Kebir, Çev: Şefik Can, c. I, s. 130.

Bu vücûdun ser-mâyesi od u su toprag u yildür
Her biri aslına gider gâfil olmak nendür senün

Dün ü gün kaygular yirsin n'ideyin yohsulın dirsin
Ol cömerddür rızkun virür kaygu yimek nendür senün[139]

Yunus Emre için ayrıca kişinin bu dünyada ünsiyetleri kadar temas ettikleri de sermayesi olur. Yunus'a göre, kişinin sermayesi ateş, su ya da toprak olabilir. Bu kişinin dünyada iken hemhâl oldukları ile doğrudan ilişkilidir. Zira dünyadayken kişi her zaman iyi, güzel, faydalı şeyler yapamayabilir. İnsan noksandır. Bu noksanlığın gereği olarak da karşısına çıkan sınavları geçemeyebilir. Esas olan insanın bu hamlığı sürecinde hoşuna gitsin ya da gitmesin karşılaştıklarını ne şekilde içselleştireceğidir. Yunus Emre bu manada şöyle seslenir:

"'İzzet ü erkân eyü ad 'ışk yolına noksân durur
Ben n'iderem eyü adı çün terbiyet 'ışkdan yirem

Gerçek sana 'âşıkısam 'ârlanmaklık nemdür benüm
Şükrâne cânumı virem ger melâmet tonın geyem

Zühd ü tâ'at usûl-i din 'ışk haddinden taşra durur
Nisbet degüldür ana hem secde vü rükû' u kıyâm

Dost sûreti gözgü durur bakan kendü yüzin görür
Gelsün o kendüsüz gelen ben râzumı ana direm"[140]

Hem Yunus Emre'ye hem de Mevlâna'ya baktığımızda, dile gelen şey, yaratılmış her şeyin varlığını, özünü, Cenabıhak'tan bulduğuna ilişkindir. Özüne bakan insan bunun Allah'ın (c.c.) bir lütfu olduğunu fark ederek Rabb'ine yakınlık duyar, onu arar. Bu yakınlık kişinin varlığının aslında bir hiçten ibaret olduğunu da

[139] Tatcı, *Yunus Emre Divanı*, s. 118.
[140] Tatcı, *age.*, s. 173.

hatırlatan bir gerçektir. Dolayısıyla âşık kişi bu durumun Allah'ın (c.c.) dileği ile olduğunu bilir ve Cenabıhakk'ın varlığını bilme ve O'na âşık olma iştiyakı duyar.

Bu durum hem Mevlâna hem de Yunus için âşığa zor olmayan bir durumdur. Varlık âlemindeki her şey Allah'ın (c.c.) iyiliği ve güzelliği ile donatılmıştır. Her yerde O'nun ilahî hakikatinden nişaneler vardır. Dolayısıyla gerek Yunus Emre gerekse de Mevlâna, Mesnevi ve Divan'da sözlerinin tam manası ile anlaşılmasına, asıl olanın hakikat yüzü olduğuna vurgu yaparlar.

Bunu, Mesnevi'den bir örnek vererek, aşkın ilahî motiflerine dair bu başlık altında özetleyebiliriz:

"Sanır mısın ki Mesnevî sözlerini okuyasın da ucuzca, bedavaca duyasın,

anlayasın?"

"Yahut hikmet sözleri ve gizli sırlar, kolayca kulağına girsin, ağzına gelsin."

"Duyarsın duyarsın ama sana masal gibi gelir... Dış yüzünü duyarsın, içyüzünü değil!"

"Bir güzel, başına, yüzüne çarşafını örtmüş, senden yüzünü gizlemiş!"[141]

3.5. Aşkın Neticesinin Mukayesesi

Hem Mevlâna'nın hem de Yunus Emre'nin aşk felsefesi dairesinde sıraladığımız tüm bu hâller ve aşka dair betimlemelerden sonra esas mevzu aşkın neticesidir. Yani aşkın başlangıcı, süreci ve sonunda beşerde olan hâllerdir. Aslında Mevlâna'ya göre kişi dünyada gurbettedir. Özlem duyduğu ise, bu gurbet hâli içerisinde yaratıldığı andaki hâlinedir. Zira bir nimet olarak yaratılma hâli, aşkın neticesinin en muazzam hâlidir. İşte sonrasında bu hâlden uzak düşen kişi (dünyada), bu hâli aşk ile arar ve netice itibariyle bu aşka kavuşursa, hakikat özüne de kavuşur.

Öncesinde de zikrettiğimiz gibi ilahî aşkın neticelerinden biri de yine varlık âlemine ilişkindir. Artık ilahî aşk ile dolan kalpler için bu dünyanın nimetleri birer

[141] Mesnevi, Çev: Veled Çelebi İzbudak, c. 4, b. 3459-3462.

hayal gibi gözükmeye başlar. Her şeyin gelip geçici olduğunu bu aşk ile ortaya koyar, âşikâr eder. Bu durumu yine Mevlâna şöyle ifade etmektedir:

"Âşık başını verince, akıl kalır mı?
Her şey helak olur, gider, ancak onun hakîkati, zâtı kalır".[142]

Yunus Emre'ye baktığımızda ise ilahî aşk, kişiyi hamlıktan kemale erdirir. Bu kemallik hâli, kişinin kendi özünü bulması demektir. İnsan bu dünyada âşıklık derecesine ulaştığı zaman, zamanın üzerine de çıkar. Faniliği önemsiz hâle gelir. Fakat Yunus'a göre insan bu hâlde iken yine de kendinden geçmez. Bilinci açık ve âlemi temaşa hâlindedir. Mevlâna'ya göre ise bu hâl tıpkı bir sarhoşluk hâli gibi kişiyi kendinden alır. Kişi cezbe hâlindedir.

Yunus Emre'ye göre insan, âlemdeki tüm canlılar ve herkes gibi ölüm denilen kaçınılmaz sonu yaşayacaktır. Zira bu yaratılmış olmanın bir sonucudur ve her fâni gibi Yunus da ölümü tadacaktır. Bu gerçek sebebiyle, Yunus Emre ölüm ile ilgili olarak, "âşıklık" hâli neticesinde, ölüme dair bir hazırlığın olması gerektiğini dolaylı olarak söyler:

Her gâh ki nefes gelür ol kîsenden eksilür
Çün kîse ortalandı sen anı düketdün tut

İş bu ecel şerbetini elbet dadısarsın
Dadışuna şek yokdur şimdi anı datdun tut

Âhir bir gün ölürsin ölüm vardur bilürsin
Kamulardan ayrılup varup sinde yatdun tut

Yüz yıllar hoşlugıla 'ömrün olursa Yûnus
Sonucı bir nefesdür geç andan da ötdün tut[143]

Mevlâna'ya göre, dünya hayatında âşıklık hâli olmasına karşın, ölüm ile bu sona ermektedir. Yani ölüm artık vuslat noktasıdır. Dolayısıyla aşk bu dünyada

[142] Mesnevi, Çev: Veled Çelebi İzbudak, c. 2., s. 366.
[143] Tatcı, Yunus Emre Divanı, s. 17.

yaşanır. Kavuşmak demek aşığın ve maşuğun ortadan kalkması, dolayısıyla her şeyin aslına dönmesi demektir. Aşk ise sürekli kişiyi diri tutar. Mevlâna âlemin, Allahü Teâlâ'nın feyzinin yansıması, nurunun aynaya aksi olarak gerçek olmadığını savunurken, aslında âşık ve sevgili arasındaki duvara ve sınıra da işaret eder. Tüm bunları Mevlâna şöyle dile getirir:

Canı sen aldıktan sonra ölüm şeker gibidir; seninle olduktan sonra ölmek tatlı candan da tatlıdır bize…

Can vermek candır, cana ulaşmaktır; madenden niçin kaçayım? Altın madenidir ölüm…

Allah seni çağırdı mı, kendi yanına çekti mi gitmek, cennet gibidir; ölmekse kevsere benzer.

Ölüm bir aynadır, güzelliğin oraya vurur, orada görünür.

İnanç sahibiysen, tatlıysan ölümün de eminliktir, hoşluktur; kâfirsen, acıysan ölüm de acıdır, kötüdür sana.

Yusuf'san, güzelsen aynan da güzeldir; çirkinsen ölüm de çaresiz çirkinliğini gösterir sana![144]

Bakıldığı zaman Mevlâna, ölümün yolda bizi beklediğini, bize çok yakın olduğunu belirtip, bizlerin ölüm gerçeğini görüp dostun huzuruna eli boş çıkmamamız için ebedî hayat için hazırlık yapmamızı, kirlerden, günahlardan temizlenmemizi öğütlemektedir.[145] Aslında bu hazırlık ve günahlardan temizlenme ise aşkın yine bir neticesi olarak karşımıza çıkar. Aşktan niyet, bu temizlenme hâlinin gerçekleşmesidir.

Yunus Emre'ye geri dönersek onun nazarından aşkın neticesi "imamlık" derecesinde önemlidir. Zira aşk, kişiye doğru yolu gösteren en büyük rehberdir. Bu durumu şöyle dile getirir:

---

[144] http://arsiv.mevlana.org.tr/faal/kaynak/divan/divan44.htm, Erişim: 01.04.2019.
[145] http://akademik.semazen.net/author_article_print.php?id=1602, Erişim: 01.04.2019.

‘*Işk îmâmdur bize gönül cemâ'at*
Kıblemüz dost yüzi dâimdür salât

Cân dost mihrâbına secdeye vardı
Yüz yire uruban ider münâcât

Biş vakt tertîbümüz bir vakte geldi
Biş bölük oluban kim kıla tâ'at

Şerî'at eydür bize şartı bırakma
Şart ol kişiyedür ider hıyânet

Dost yüzin göricek şirk yagmalandı
Anunçün kapuda kaldı şerî'at

Münâcât gibi vakt olmaz arada
Kim ola dostıla bu demde halvet[146]

Yunus Emre ve Mevlâna açısından aşkın neticesi sabittir. İnsan-ı kâmil olmak. Fakat bu sonuçların kişiyi etkileme dereceleri farklıdır. Âşık olan kişi ya bu dünyadan elini ayağını çeker ya da bu dünya ile beraber ilahî olanın tamamına dâhil olur. Bakıldığı zaman Yunus ve Mevlâna bu konuda farklı düşünmektedirler. Mevlâna açısından kişinin âşıklık hâli, dünyayı ortadan kaldırır. Ayrıca Mevlâna için aşk davaya benzemektedir. Çekilen çile de onun şahididir. Bunu şöyle dile getirir:

“Aşk davaya benzer, cefa çekmek de şahit.
Şahidin yoksa davayı kazanamazsın ki!
Kadı senden şahit isterse incinme. Yılanı öp ki hazineyi elde edesin.
Zaten o cefa sana değildir ki, ey oğul... sendeki kötü huyadır.

[146] Tatcı, Yunus Emre Divanı, s. 18.

Sopayla kilime vuran, kilimi dövmez, tozlarını silker."[147]

Mevlâna açısından aşk, ney ile özdeşleştirilmiştir. Ona göre ney, ruhlar âleminden yeryüzüne çıkmış ve insanın (aşk ile yoğrulan insanın) bir temsilidir ve feryat hâlindedir. Zira insan ney aracılığı ile feryadını ortaya koymaktadır. Bu konuda Mevlâna şunları zikreder:

"Dinle, bu ney nasıl şikâyet ediyor, ayrılıkları nasıl anlatıyor:

Beni kamışlıktan kestiklerinden beri feryadımdan erkek, kadın… herkes ağlayıp inledi.

Ayrılıktan parça parça olmuş, kalb isterim ki, iştiyak derdini açayım.

Aslında uzak düşen kişi, yine vuslat zamanını arar.

Ben her cemiyette ağladım, inledim. Fena hallilerle de eş oldum, iyi hallilerle de.

Herkes kendi zannınca benim dostum oldu ama kimse içimdeki sırları araştırmadı.

Benim esrarım feryadımdan uzak değildir, ancak (her) gözde, kulakta o nur yok.

Ten candan, can da tenden gizli kapaklı değildir, lâkin canı görmek için kimseye izin yok.

Bu neyin sesi ateştir, hava değil; kimde bu ateş yoksa yok olsun!

Aşk ateşidir ki neyin içine düşmüştür, aşk coşkunluğudur ki şarabın içine düşmüştür.

Ney, dosttan ayrılan kişinin arkadaşı, haldaşıdır. Onun perdeleri, perdelerimizi yırttı."[148]

Görüleceği üzere insan dünyada gurbettedir. Aşk ise bu gurbette sıla özleminin bir yansımasıdır. Aşk ateşi neyin içine düşmüş ve ney dosttan ayrılan kişinin (Cenabıhak'tan ayrılıp da dünyaya gelen insanın) yoldaşı olmuştur.

[147] Mesnevi, Çev: Veled Çelebi İzbudak, c. 3, b. 4009.
[148] Mesnevi, Çev: Veled Çelebi İzbudak c. 1, b. 1-12.

Yunus'a göre aşkın neticelerinden biri de insanda içkin olan sevginin, tüm kainatla beraber terennüm etmesidir. Aşk neticesinde insan kâinatı temaşa eder ve kâinatın zikrine ortak olur. Baştanbaşa tüm mevcudat zaten esasında tek bir vücuda yani ilahî olana bağlıdır. Dolayısıyla bu varlık âleminde zerreye dahi aşk nazarı ile bakan bütünü ve aslını görür. İnsan tüm varlıklarda Allah'ın (c.c.) ayetleri ile karşılaşır. Yer ile gök ve ikisinin arasındaki tüm varlık, varlık sahibinin ayetleridir ve hakikati bu ayetlerden okumak da pek tabiidir. Bütün mevcudat hâl lisanı ile Allahü Teâlâ'yı ve O'nun ayetlerini zikir ederler, O'nu temaşa ederler.

Diyebiliriz ki; Mevlâna ve Yunus Emre'nin sevgi ve aşk dairesinde, âşıkları yani sevenleri, o hâl ile birlikte maşuğa benzeştirmeleri, her iki mutasavvıfın da aşkın neticesinde ittifak ettiklerini göstermektedir. Yani sevenlerin, sevgili ile aynîlik göstermesi aslında zaten yaradılış düşüncesinin de bir gereğidir. Zira tüm varlık âlemi, Allah'ı (c.c.) anması ve O'nu zikretmesi için vardır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Aşk, tasavvufun önemli kavramlarından birisidir. İlk başlarda sadece insanlar arasındaki ilişkiye işaret eden aşk kavramı, daha sonra mutasavvıflar tarafından Allah (c.c.) ile insan arasındaki sevgi için de kullanılmaya başlanmıştır. Allahü Teâlâ'ya ulaştıran yolların en önemlisi olması nedeniyle aşka hususiyetle yaklaşan isimlerin başında ise Yunus Emre ve Mevlâna gelmiştir.

Tezimiz boyunca bu iki ismin ve aşkın geniş perspektiften incelenmesi amacıyla, İslam Felsefesi içerisinde çok önemli yeri olan bu konuyu hem Mevlâna hem de Yunus Emre'nin konu özelinde dile getirmiş olduğu düşünceleri, Mesnevî-i Şerîf ve Yunus Emre Divanı'nı inceleyerek, aşkın âlem ve varlık üzerindeki etkisini, koymuş oldukları delillerle ifade etmeye çalıştık.

Yunus Emre ve Hz. Mevlâna'nın tasavvuf geleneği içerisinde aşk kavramını ele alışları ve mahiyetine dair görüşleri, ilahî olana bağlanmak noktasında benzerlik gösterse de içerik noktasında ve bazı hususlarda ayrışmaktadır. Bu benzerlik ve farklılıklar esasen sadece aşk felsefelerinde değil bütüncül manada varlık felsefelerinde de kendini göstermektedir.

Yunus Emre, tüm canlılara ya da varlıklara sevgi duysa ya da âşık olsa dahi kişinin Allah'a (c.c.) yönelebileceğini savunurken, Mevlâna ise bunun tam zıttı şekilde kişinin yalnızca ve yalnızca Cenabıhakk'a yönelerek aşkı yaşayabileceğini dile getirmektedir. İkisi arasındaki benzerlik ise aşka yönelmemiş insanın kâmil insan seviyesinden uzak olacağı ve Allah'a (c.c.) uzak olmanın da kişiyi hakikatten uzaklaştıracağına dairdir.

Aşkın güzellik ile ilişkisi ya da aşkın kaynağı gibi hususlarda Mevlâna ve Yunus Emre sonuç olarak aynı ama süreç olarak farklı durumları dile getirmişlerdir. Bununla beraber her iki ismin de aşkın kaynağını ruhta var olan iyi, güzel ve doğru olarak görüşü benzeşmektedir. Zira tüm iyi ve güzeller doğada mevcuttur ve doğa Allah'ın (c.c.) taşmasından dolayıdır. Yani ilahî bir iyi ve güzel arayışının insanın özünde olması aslında Cenabıhakk'ın, en iyi, en güzellerinin ilahî bir alanda, tabiatta kendini göstermesinden kaynaklanmaktadır.

Yunus ve Mevlâna'da aşkın, güzelliğin ve yaratılışın tek bir sebebe bağlanması "birlik" düşüncesinin bir gereğidir. Her iki ismin de ittifak ettiği durum, âlemin

yaratılışının bir sebebe dayalı olduğudur. Dolayısıyla her şeyin sebebi olan Allah (c.c.) aşkın da sebebi ve kaynağıdır. Mevlâna'ya göre kâinat ve âlem ile içindeki tüm varlıklar durduk yere ve kendiliğinden ortaya çıkmış değillerdir. Ona göre "varlık" ve "varoluş" ilahî nizam dairesinde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Allahü Teâlâ'nın varlığı her yere nüfuz etmiştir ve bakılınca tüm âlemde bu varlık ayan beyan seçilebilmektedir. Yaratıcı her yerde kendini göstermekte ve yaratılışı sürdürmektedir.

Mevlâna ve Yunus Emre açısından Mesnevi ve Divan'da sarf edilen deyişlerde, vahdet-i vücud düşüncesi ön plandadır. Her iki isim de aşkın, ezeli ve kudret dilinden terennüm edişini vurgular. Esasen bu düşünce, tüm tasavvuf terminolojisinde benzer özellikler taşır. Aşkın kaynağı, ilahî hakikatin tecellisi gereği yine tek olan, bir olan, Cenabıhak'tır. O, sonradan yaratılanlara benzemez ve dolayısıyla güzelliği de nur hâlindedir. Bu nurdan yansıyanlar da hikmet yoludur.

Mevlâna, bu yolda yürümeyi özel şartlara bağlarken, Yunus ise şartlardan ziyade tüm varlık sahasında olanları temaşayı bir zorunluluk görür. Zira onlar zaten ilahî olanın kendisidir. Mevlâna ise bunların ilahî olanın kendisi değil birer yansıması olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Mevlâna'ya göre, bu ilahî motiflerin her birine duyulan sevgiler ancak bahanelerdir, sebeplerdir. Gerçek sevgi, yalnız Allahü Teâlâ'ya olandır. Onun sevgisinin ve aşkının değdiği her yer bu sevgi ile meydana gelir. Âlemde O'nun aşkından başka ne varsa can çekişmeden ibarettir ve fanidir. Bu sevgi de bir "bilgi" neticesi ile ortaya çıkar.

Yunus'a baktığımızda ise ilahî motifler her yerdedir. Ona göre ilahî motifler doğanın, âlemin, varlıkların, nesnelerin hepsidir. Tüm bunlar, ilahî sanatın tezahürleridir. Yunus'un bu deyişlerine baktığımızda karşımıza çıkan durum en başta Mevlâna'dan farklı olarak, âlem içerisinde zuhur edişinin nesne olarak görülmemesi gerektiğine ilişkindir. Zira, ona göre nesne olmak eylemsizliği ve durağanlığı gerektirir. Fakat Yunus Emre'nin kozmolojisinde her varlık işteş ve etken bir şekilde bu âlemde yer almaktadır. Her an ilahî olanla irtibat kurmaya teşnedir. Fakat Yunus Emre için de nefs, akıl gibi bazı durumlar kişinin ilahî olanla irtibatını sağlar ya da o irtibata ketler vurur. Bu düşünce Mevlâna ile benzerlik gösterir.

Sonuç olarak, Yunus Emre ve Mevlâna'nın buluştukları ortak nokta, aşkın Allah'ın (c.c.) bir arzusu gereği ile ortaya çıktığı ve sebepler dairesinde yerini aldığıdır. Aşk, kaynak olarak tek olandan, ilahî olandan yayılmakta ve tüm varlık

âlemini kaplamaktadır. Âlemin ve insanın varlığının gayesi de Cenabıhakk'ın istemesi üzerine ve O'nun istediği şekle göre bir varlık ortaya koymasıdır. Kişiye düşen ise bu yolda çaba sarf etmek, çilelere katlanmak ve ilahî aşka ulaşmaktır.

Son olarak hem Mevlâna'nın hem de Yunus Emre'nin aşk felsefesi dairesinde sıraladığımız tüm bu hâller ve aşka dair betimlemelerden sonra esas mevzu aşkın neticesidir. Yani aşkın başlangıcı, süreci ve sonunda beşerde olan hâllerdir. Aslında Mevlâna'ya göre kişi dünyada gurbettedir. Özlemi ise bu gurbet hâli içerisinde yaratıldığı andaki hâlinedir. Zira bir nimet olarak yaratılma hâli, aşkın neticesinin en muazzam hâlidir. İşte sonrasında bu hâlden uzak düşen kişi (dünyada), bu hâli aşk ile arar ve netice itibariyle bu aşka kavuşursa, hakikat özüne de kavuşur.

KAYNAKLAR

KUR'AN-I KERİM, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.

HADİS-İ ŞERİFLER, Sahih-i Buhari, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

Kitaplar

ARASTEH, A. Reza, *Mevlâna Celaleddin Rumi'nin Kişilik Çözümlemesi - Aşkta ve Yaratıcılıkta Yeniden Doğuş*, Kitabiyat Yay., Ankara, 2000.

AYDINLI, Yaşar, *Farabi'de Tanrı- İnsan İlişkisi*, İz Yay., İstanbul, 2000.

AYVAZOĞLU, Beşir, *Aşk Estetiği*, Ötüken Yay., İstanbul, 2000.

BANARLI, Nihad Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi II*, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., 1987.

BARDAKÇI, Mehmet Necmettin, *Tasavvuf*, Fak. Yay., Isparta, 2000.

BAYRAKDAR, Mehmet, *Yunus Emre ve Aşk Felsefesi*, Türkiye İs Bankası Kültür Yay., Ankara, 1994.

ÇUBUKÇU, İbrahim Agah, *Türk Düşünce Tarihinde Felsefe Hareketleri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 2003.

ERAYDIN, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016.

GAZZALİ, *Kimya-ı Saadet*, Çev. Abdurrahman Aydın, Aydın Yay. İstanbul, ts.

GÜNGÖR, Erol, *İslam Tasavvufunun Meseleleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1996.

GÖLPINARLI, Abdülbâki, *Yunus Emre Hayatı ve Bütün Şiirleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2009.

İBNU'L-KAYYİM, el-Cevziyye, *Aşıklar Kitabı*, Çev: Feyzullah Demirkıran, Savaş Kocabaş, Şule Yay., İstanbul, 2002.

KÖPRÜLÜ, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2016.

KRİCH, A., *Aşkın Anatomisi*, Çev: Mehmet Harmancı, Say Yay., İstanbul, 2005.

MUHAMMED, el-Aclûnî, *Keşfül Hafa ve Müzilül İlbas*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, 1988.

MEVLÂNA, Celaleddin, *Mesnevî I-VI*, (Çev: Veled Çelebi İzbudak), MEB Yayınları, İstanbul, 1988.

_____, *Mesnevi I-VI*, Çev: Şefik Can, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2004.

_____, *Rubailer*, çev. Nuri Gençosman, M. E. B. Yay., İstanbul, 1974.

_____, *Divan-ı Kebir*, Çev: Şefik Can, Ötüken Yay., c. I, İstanbul, 2000.

_____, *Divan-ı Kebir*, Haz: Abdülbâki Gölpınarlı, I-II-II, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1992.

OCAK, Ahmet Yaşar, *Yunus Emre*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2012.

ÖNGÖREN, Reşat, "*Mevlâna Celaleddin-i Rumi*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 14, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2004.

ÖZÇELİK, Mustafa, *Bizim Yunus*, Eskişehir Valiliği Yay., 2010.

ÖZTELLİ, Cahit, *Yûnus Emre,* Özgür Yay. İstanbul, 2009.

TATCI, Mustafa, *Yunus Emre Divanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1990.

_____, *Yunus Emre Külliyatı I-VI,* Millî Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul, 2005.

TÂHİRU'L-Mevlevî*, Şerh-i Mesnevî,* c. I-X, Şâmil Yayınevi, İstanbul, ts.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Türk Tefekkür Tarihi*, YKY, İstanbul, 2018.

Makaleler

AYDIN, Mehmet S., "İkbal'in Eserlerinde Mevlâna", *Mevlâna ile İlgili Yazılardan Seçmeler*, der. Vedat Genç, Çamlıca Yay., İstanbul, 1994.

BALTACI, Halil, "Aşkın Kazandığı Tasavvufî Muhteva: Ahmed Gazzâlî, Baklî ve Irâkî Çizgisi", *Tasavvuf Dergisi*, S: 34, 2014.

BİLGİSEVEN, Amiran Kurktan, "Yunus'ta Benlik ve Birlik Anlayışı", *Yunus Emre ile İlgili Makalelerden Seçmeler*, Haz: Hüseyin Özbay, Mustafa Tatçı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara,199l.

ÇAVUŞOĞLU, Ali, "Mevlâna'nın Var Oluş, Tanrı ve Sureti Konusundaki Görüşleri", *SÜMAM Mevlâna Araştırmaları Dergisi*, S: 2, Konya, 2000.

DOĞAN, D. Mehmet, "Aşk", *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*, Ankara. 2013.

J. C. Bürgel, "Mevlâna'nın Dil ve Şiir Hakkında Birkaç Önemli Beyti", *Mevlâna ve Yaşama Sevinci*, haz.: Feyzi Halıcı, Konya Turizm Derneği, Ankara, 1978.

GÜNDOĞDU, Cengiz, "Mevlâna'nın Mesnevî'sinde Mânâ Dili", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, S: 14, Ankara, 2005.

KAVAL, Musa, "Mesnevî'de Aşk ve Âşık", *EKEV Akademi Dergisi*, S: 49, 2011.

KÜÇÜK, Raşit, "Sünnet ve Hadislerde Sevgi", *İslam'da Sevgi Temelinde Beşerî Münasebetler – Tartışmalı İlmî Toplantı,* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2010.

KILIÇ, Cevdet ve Hilal Arslan, "İslam Düşüncesinde Aşk Metafiziği", *e-Journal of New World Sciences Academy Social Sciences*, 2, (4), C0022, 2007.

ÖNGÖREN, Reşat, "Mevlâna Celâleddîn Rûmî", *TDV İslam Ansiklopedisi,* c. 29, 2004.

ŞAPOLYO, Enver Benhan, "Yunus Emre ve Tasavvuf*", Türk Yurdu Dergisi*, Yunus Emre Özel Sayısı, c. 5, 1966.

TOPÇU, Nurettin, "Yunus Emre 'de Vahdet-i Vücut", *Yunus Emre Makalelerden Seçmeler*, Haz: Hüseyin Özbay, Mustafa Tatcı, MEB Yayınları, 1994.

ULUCAN, Mehmet, "Nîyazî-i Mısrî'nin Şiirlerinde Varlık Anlayışı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Elâzığ, c. 19, S: 1, 2009.

ULUDAĞ, Süleyman, "Aşk", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. IV, İstanbul, 1991.

_____ , "Marifet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 28, Ankara, 2003.

_____ , "Masiva", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 28, 2003.

Diğer Kaynaklar

BEGÜM, Nurcihan, "Mevlâna Celaleddin Rumi ve Kebir'de Özel Felsefenin Estetiği", *Mevlâna Bilgi Şöleni,* (271-290), 2000.

KUZUCULAR, Şahamettin, "Marifet",

https://edebiyatvesanatakademisi.com/edebiyat-terimleri-mazmunlar/m-rifet-nedir-tasavvufta-marifet-makami-ve-kapisi/61254, Erişim:12.02.2019.

YAKIT, İsmail, "Mevlana'da Aşk Estetiği",
http://akademik.semazen.net/author_article_print.php?id=774, Erişim: 18.03.2019.

YILMAZ, Cihad "Tefsir Ders Notları",
https://www.academia.edu/21620177/Tefsir_Ders_Notlar%C4%B1,
Erişim: 01.02.2019.

https://ilahiyatdersnotlari.wordpress.com/2012/06/16/tefsir-tum-uniteler
Erişim: 01.02.2019.

http://arsiv.mevlana.org.tr/faal/kaynak/divan/divan44.htm, Erişim: 01.04.2019.

https://islamdergisi.com/genel/ilahi-ask-2 Erişim: 02.10.2018.

http://konyakutup.gov.tr/TR-144013/mevlana39nin-eserleri.html, Erişim: 10.10.2018.

http://web.deu.edu.tr/ilyas/edebiyat/yunusvetasavvuf.htm, Erişim: 20.02.2019.

http://akademik.semazen.net/author_article_print.php?id=1602, Erişim: 01.04.2019.